

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»

Πανδημία Covid - 19 και εκπαιδευτικοί αποκλεισμοί:

Χαρτογραφώντας τις πρακτικές προσφυγισσών μαθητριών του

Κέντρου Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας

Φοιτήτρια:

Ράια Λιγνού

A.M: 202010

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Έλενα Τζελέπη

Σεπτέμβριος 2022

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
Περίληψη	4
Abstract	5
Κεφάλαιο 1/ Εισαγωγή: Εκτοπισμένα υποκείμενα και συλλογικές διεκδικήσεις του δικαιώματος στην εκπαίδευση	7
1.1 Μεθοδολογικά ερωτήματα	16
Κεφάλαιο 2 : Η βιοπολιτική σε καιρούς πανδημίας και τα προσφυγικά σώματα	23
Κεφάλαιο 3: Η μεθοριακότητα και οι πολιτικές δυνατότητες της αναμονής στη συνθήκη εγκλεισμού: Μια έμφυλη διαθεματική ανάλυση	34
3.1 Οριοθετήσεις και διαβάσεις στο καμπ της Ριτσώνας	34
3.2 «Ζωές σε αναστολή»: Τι υποκειμενικότητες διαμορφώνονται εν αναμονή στο καμπ;	38
3.3 Έμφυλοι και φυλετικοί αποκλεισμοί από την πολιτειότητα και την ιδιότητα του ανθρώπου	42
Κεφάλαιο 4: Ευάλωτες εκπαιδευτικές αντιστάσεις	47
4.1. «Afghan women matter»: Η κοινωνική ευαλωτότητα της αντίστασης	47
4.2 Η πολιτική επιτελεστικότητα των δημόσιων συναθροίσεων	56
4.3 Η πολιτική υπόσχεση των αυτοσχέδιων σχολείων	62
Αντί επιλόγου	68
Βιβλιογραφία	71
Παράρτημα 1	79
Παράρτημα 2	88
Παράρτημα 3	114
Παράρτημα 4	120

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ τα μέλη της ομάδας Youth Refugees Movement που μοιράστηκαν μαζί μου τους προβληματισμούς τους, τις εμπειρίες και τα όνειρά τους. Τις ευχαριστώ για την εμπιστοσύνη, τον χρόνο που διέθεσαν και για όσα διδάχθηκα από εκείνες. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τις συζητήσεις μας και τη γενναιόδωρη φιλοξενία τους.

Εγκάρδιες ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτρια της παρούσας έρευνας, Έλενα Τζελέπη, για την ενθάρρυνση να ολοκληρώσω το παρόν εγχείρημα αλλά και για τις γεμάτες φροντίδα παρατηρήσεις της. Πολλά ευχαριστώ στη Νέλλη Ασκούνη και την Κατερίνα Ροζάκου που κατά καιρούς αφουγκράστηκαν τις ανησυχίες μου και με ενέπνευσαν.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να μην εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στις Κατερίνα Πίσχια, Πέπη Παπαδημητρίου και Ευγενία Κουνιάκη για τις κοινές διαδρομές που διανύσαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας, μαζί με την επιθυμία να τους αφιερώσω την παρούσα διπλωματική εργασία, υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα ότι ο τρόπος που στέκονται καθημερινά στο πεδίο εργασίας τους, δίπλα σε/μαζί με ανθρώπους που έχουν έρθει από μακριά, σε δύσκολους καιρούς -που το να παραμένεις άνθρωπος παραμένει διαρκές διακύβευμα- δεν πρέπει να ξεχαστεί.

Περίληψη

Η παρούσα εθνογραφία αναλύει το πώς παράγεται και εγκαθιδρύεται ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός από το ελληνικό κράτος, για τους μαθητές και τις μαθήτριες που διαμένουν στο προσφυγικό καμπ της Ριτσώνας κατά την περίοδο της πανδημίας covid - 19. Η έρευνα εστιάζει από κοινού στην ευαλωτότητα και την αντίσταση και ταυτόχρονα εξετάζει τις διεκδικήσεις για συμπερίληψη στο εκπαιδευτικό σύστημα, τις μορφές συλλογικής αντίστασης και τις έμφυλες διαδικασίες υποκειμενοποίησης των μελών της ομάδας Youth Refugees Movement. Χαρτογραφώντας τις καλλιτεχνικές δράσεις, τις δημόσιες συναθροίσεις εντός και εκτός της προσφυγικής δομής και τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των νεαρών προσφυγισσών από το Αφγανιστάν, η παρούσα εργασία υποστηρίζει ότι παρά τις εξαιρετικά περιοριστικές συνθήκες αναμονής που επικρατούν στο καμπ, αναδύονται συλλογικές υποκειμενικότητες με μετασχηματιστική δράση. Μέσω των παραπάνω πρακτικών, διευρύνονται τα όρια του πολιτικού και επιπλέον μέσω της συγκρότησης ενός συλλογικού και ενσώματου υποκειμένου που διεκδικεί ενθαρρύνονται οι έμφυλες διαπραγματεύσεις και οι στρατηγικές επαν-υποκειμενοποίησης των μελών της υπό μελέτης ομάδας τόσο εντός της οικογένειας όσο και της κοινότητάς τους.

Λέξεις κλειδιά: εκπαίδευση, πανδημία covid – 19, ανθρώπινα δικαιώματα, φύλο, καμπ προσφύγων, Αφγανές προσφύγισσες, ευαλωτότητα, αντίσταση.

Abstract

The present ethnography analyzes how students-residents in the Ritsona refugee camp are systematically excluded from typical education by the Greek state during the covid - 19 pandemic. Furthermore, by adopting an approach that focuses on both vulnerability and resistance, it examines the forms of collective resistance and the gendered processes of subjectification of the Youth Refugees Movement group in light of the actions they carry out so that they can claim to be included claiming in the educational system. Based on the recording of several artistic actions, public gatherings inside and outside the refugee camp and educational activities of the young refugees from Afghanistan, this thesis argues that despite the extremely restrictive conditions of waiting that prevail in the camp, collective subjectivities with transformative action clearly emerge. Through the above-mentioned practices, the boundaries of the political are expanded and, furthermore, it is the formation of a claiming collective and embodied subject that encourages gendered negotiations and strategies of re-subjectification among the members of the group under study both in the realm of family, as well as in their community.

Keywords: education, covid – 19 pandemic, human rights, gender, refugee camp, Afghan refugees, vulnerability, resistance.

Φέτος για άλλη μια φορά, με τη δικαιολογία του κορωναϊού, αποκλειστήκαμε από το σχολείο. Κανείς δάσκαλος δεν προσλήφθηκε για εμάς, τα «προσφυγόπουλα», και κανένα σύστημα μετακίνησης δεν συγκροτήθηκε για να μας πηγαίνει σχολείο...

Όταν ξυπνάτε τα παιδιά σας το πρωί να ετοιμαστούν για το σχολείο και στέκεστε πλάι στα κρεβάτια τους να σιγουρευτείτε πως θα σηκωθούν, εμείς κοιμόμαστε. Κοιμόμαστε ακόμη, όχι γιατί είμαστε τεμπέλες ή γιατί θέλουμε να χαραμίζουμε τις μέρες μας. Κοιμόμαστε επειδή δεν έχουμε κάτι εποικοδομητικό να κάνουμε. Όταν κοιμόμαστε, μπορούμε τουλάχιστον να ονειρευόμαστε μια τάξη όπου μπορούμε να διδαχθούμε και μια δασκάλα που μπορεί να μας διδάξει.

Όταν τα παιδιά σας πλένουν τα πρόσωπά τους, βουρτσίζουν τα δόντια τους, χτενίζουν τα μαλλιά τους μπροστά στον καθρέφτη και ξεκινούν τη μέρα τους με χαμόγελο, εμείς τα προσφυγόπουλα στεκόμαστε, κοιτώντας το τίποτα, την αργή αποσύνθεση του μέλλοντός μας.

Ενώ τα παιδιά σας τρώνε, για να έχουν την απαραίτητη ενέργεια για να χτίσουν το μέλλον τους, εμείς σπαταλάμε τη δική μας σε αυτό το γκέτο.

Αυτές οι εικόνες, αυτές οι αντιθέσεις είναι η καθημερινή μας ρουτίνα. Πόσο θα προτιμούσαμε να βιώνουμε τα πρωινά των παιδιών σας. Γιατί οι διακρίσεις από τις οποίες υποφέρουμε δεν σχετίζονται με την ανωτερότητα των παιδιών σας, αλλά με το τυχαίο γεγονός του τόπου γέννησής μας.

Parwana Amiri, Ζωές σε αναστολή: Γράμματα στον κόσμο από τη Ριτσώνα (2021)

Κεφάλαιο 1/ Εισαγωγή

Εκτοπισμένα υποκείμενα και συλλογικές διεκδικήσεις του δικαιώματος στην εκπαίδευση

Πέμπτη πρωί 17 Σεπτεμβρίου 2020 και στο Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας μια ομάδα νεαρών προσφυγισσών¹ από το Αφγανιστάν, μέλη της ομάδας Youth Refugees Movement, προετοιμάζουν πυρετωδώς τη διαδήλωση που θα ακολουθήσει και έχει ως κεντρικό αίτημα την πρόσβασή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Είναι μαζεμένες κάτω από τα πεύκα και γράφουν συνθήματα με πολύχρωμους μαρκαδόρους πάνω σε χαρτόνια από κούτες που μόλις πήραν από την αποθήκη του IOM (International Organization for Migration). Γράφουν τα παρακάτω συνθήματα μεταφρασμένα και στις τρεις γλώσσες (νταρί, αγγλικά και ελληνικά):

«Η εκπαίδευση είναι δικαίωμά μας (education is our right)

Τι χρειαζόμαστε; (what do we need?)

- Σχολείο και εκπαίδευση (school and education)

Πότε τα χρειαζόμαστε; (when do we need?)

- Αμέσως τώρα!! (right now!!)

Γιατί τα χρειαζόμαστε; (why do we need?)

- Για το μέλλον μας!» (for our future!)

Δύο μεγάλα κομμάτια λευκού υφάσματος αποτελούν τα κεντρικά πανό πάνω στα οποία γράφεται το κύριο σύνθημα «σταματήστε να καταστρέφετε το μέλλον μας» (stop destroying our future). Τα «κορίτσια»², σε όλη τη διαδικασία μιλούν και γελούν μεταξύ τους και ταυτόχρονα είναι προσηλωμένα στον σχεδιασμό των πλακάτ. Συζητούν μεταξύ τους στα νταρί, ανταλλάσσουν μαρκαδόρους και αλληλοβοηθούνται με τη μετάφραση. Οι περισσότερες ανήκουν στην εθνοτική

¹ Ο τρόπος που χρησιμοποιείται στο κείμενο ο όρος «πρόσφυγας/ισσα» δεν σχετίζεται με τον νομικό χαρακτηρισμό. Χρησιμοποιείται με τρόπο που αντιτίθεται σε αυτόν του λαθρομετανάστη και στην αντίληψη της ανθρωπίνης κινητικότητας με όρους παρανομίας. Χρησιμοποιείται ακόμη γιατί αυτός είναι ο όρος με τον οποίο αυτοπροσδιορίζονται οι συνομιλήτριές μου.

² Στο κείμενο οι όροι «κορίτσια» και «αγόρια» γίνονται αντιληπτοί ως έννοιες ρευστές και όχι ουσιοκρατικές.

ομάδα των Χαζάρα, κάποιες άλλες είναι Τατζίκ και ηλικιακά κυμαίνονται μεταξύ 14 και 20 ετών. Κάποιες φορούν μαντίλες σφιχτά δεμένες, κάποιες τις φορούν ριχτά στο κεφάλι ενώ κάποιες άλλες δεν φορούν καθόλου και αυτοπροσδιορίζονται ως ακτιβίστριες για τα δικαιώματα των προσφύγων/ισσών.

Ένα μεγαλύτερο κορίτσι η Αρεζού που είναι και η ιδρύτρια της ομάδας έχει οργανωτικό ρόλο. Κορίτσια και αγόρια μικρότερης ηλικίας που παρακολουθούν μαθήματα στις αυτό-οργανωμένες τάξεις των μεγαλύτερων νεαρών κοριτσιών περνούν από δίπλα τους με απορία. Κάποια παρακολουθούν και κάποια άλλα αρχίζουν δειλά να συμμετέχουν και εκείνα στη διαδικασία. Μια παρέα έφηβων αγοριών περνούν από δίπλα τους, στέκονται για λίγο και κοιτάζουν. Η Αρεζού τους απευθύνεται, τα αγόρια της απαντούν κάτι στα νταρί -μια γλώσσα που δυστυχώς δεν καταλαβαίνω- και ύστερα φεύγουν. Έπειτα, η Αρεζού μου εξηγεί στα αγγλικά ότι προσκάλεσε τα αγόρια να συμμετάσχουν στη διαδήλωση αλλά εκείνα της απάντησαν πως δεν θεωρούν ότι η διαδήλωση θα είναι αρκετά δυνατή (strong enough) για να επιφέρει αλλαγές καθώς επικρατούν περιορισμοί λόγω της πανδημίας του covid - 19. Φανερά απογοητευμένη μου επισημαίνει πως ούτε οι γονείς τους έχουν στηρίξει ως τώρα την πρωτοβουλία τους.

Πλέον είναι μεσημέρι, η ομάδα είναι έτοιμη και παρά την υψηλή θερμοκρασία η πορεία ξεκινά στις 1.30 μ.μ. Τα κορίτσια ηγούνται επαναλαμβάνοντας διαρκώς τα κεντρικά συνθήματα «stop destroying our future» και «education is our right» και πίσω τους ακολουθούν παιδιά που μοιάζουν να είναι νηπιακής ηλικίας και πρώτων τάξεων δημοτικού (μαθητές και μαθήτριες των αυτο-οργανωμένων τάξεων της Δομής). Διασχίζοντας τον κεντρικό δρόμο του καμπ, και περνώντας ανάμεσα από τα αυτοσχέδια μαγαζιά και τις αυτοσχέδιες καφετέριες που κάθονται οι άντρες, μεταδίδουν τη δυναμική τους με αποτέλεσμα στο σώμα της πορείας να προστεθούν αρκετές γυναίκες από την αφγανική κοινότητα (μητέρες των κοριτσιών) και κάποιοι άντρες από την κοινότητα των Αφρικανών. Η πορεία καταλήγει στην κεντρική πύλη της Δομής με στόχο να συνεχιστεί η διαδήλωση στον δρόμο. Στο σύνορο μεταξύ της πύλης και του δρόμου βρίσκονται αστυνομικοί και παρόλο που είναι μια ανοιχτή δομή φιλοξενίας προσφύγων (τα τείχη δεν είχαν χτιστεί ακόμη), απαγορεύουν στις διαδηλώτριες και στους διαδηλωτές να βγουν στον επαρχιακό δρόμο έξω από το

καμπ. Παρόλα αυτά τα σώματα των διαδηλωτριών συνεχίζουν να στέκονται επίμονα και ειρηνικά στο χωροταξικό όριο της πύλης, κάπου ανάμεσα στο «εντός του καμπ» και στον δημόσιο δρόμο έξω από αυτό, στεκόμενες απέναντι στους αστυνομικούς, στον διοικητή της δομής και στον συντονιστή και στην συντονίστρια εκπαίδευσης. Πλέον, παιδιά όλων των ηλικιών, νήπια και έφηβοι/ες, στέκονται το ένα δίπλα στο άλλο, συνθέτοντας ένα μωσαϊκό διαφορετικών σωμάτων, και απευθύνονται σε εκείνους που εκπροσωπούν την εξουσία φωνάζοντας ρυθμικά και επαναλαμβανόμενα: «we want to go to school!». Όσο περνάει η ώρα έρχονται τρέχοντας περισσότερα παιδιά και προστίθενται στα ήδη υπάρχοντα. Φωνάζουν διαρκώς και με αυξανόμενη ένταση, ώσπου το «we want to go to school!» έφτασε να ακούγεται παντού. Αυτό διήρκεσε για περίπου σαράντα πέντε λεπτά και όταν κουράστηκαν πια να φωνάζουν διαλύθηκαν ειρηνικά και επέστρεψαν τρέχοντας στο εσωτερικό του καμπ.

Από τον Μάρτιο του 2019 έως και τον Φεβρουάριο του 2022 που ολοκληρώθηκε η συλλογή του υλικού της παρούσας έρευνας, τόσο με πρόσχημα το συμβάν της πανδημίας του covid - 19 όσο και για λόγους μη εύρεσης μέσων μεταφοράς, τα παιδιά που διαμένουν στη δομή της Ριτσώνας (με κάποια διαλείμματα και με διαφοροποιήσεις ανά βαθμίδα εκπαίδευσης) έχουν αποκλειστεί από το εκπαιδευτικό σύστημα³ -σε αντίθεση με τα παιδιά που διαμένουν εκτός τέτοιου τύπου δομών- γεγονός που αντιβαίνει συστηματικά το ελληνικό και το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Εντός αυτής της ασφυκτικής συνθήκης, μια ομάδα νεαρών κοριτσιών από το Αφγανιστάν αντιστέκεται στους παραπάνω περιορισμούς διεκδικώντας επίμονα τη συμπερίληψη των μελών της στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η διεκδίκηση των μελών της ομάδας αντανακλάται μέσα από μια σειρά πρακτικών που ακολουθούν (όπως διαδηλώσεις, εκθέσεις ζωγραφικής, ποίηση και θεατρικά δρώμενα) ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να παραμείνουν ενεργές στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσα από τα αυτό-οργανωμένα μαθήματα αλληλοδιδασκαλίας που πραγματοποιούν στις αυτοσχέδιες τάξεις της Δομής.

³ Βλέπε: https://digitalstar.gr/reportaz-webtv/291-reportaz-2020/36018-syntonistes-ekpaidefsis-kai-kerameos-gia-prosfygopoula-ritsonas?fbclid=IwAR1LaCf77OpZyEP2G1BJyphwi9IMSP9XGe2C-vwAMZiFX91P_XRbbkUew0

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια εθνογραφία που διερευνά τους τρόπους μέσω των οποίων διεκδικείται και νοηματοδοτείται το αίτημα και οι δράσεις για εκπαίδευση από προσφύγισες σχολικής ηλικίας που διαμένουν στο Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας κατά τη διάρκεια της πανδημίας του covid - 19. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα αντλεί υλικό μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης και της συλλογής αρχειακού υλικού αλλά και μέσω ημερολογίων και συνάμα επεξεργάζεται κριτικά τις μεταδομιστικές προσεγγίσεις, τη φεμινιστική και μετααποικιακή φεμινιστική θεωρία, τις θεωρίες υποκειμένου και τις σπουδές του συνόρου, αποτυπώνοντας το πώς παράγεται και εγκαθιδρύεται ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός από το ελληνικό κράτος για τους μαθητές/τριες που διαμένουν στο προσφυγικό καμπ της Ριτσώνας κατά την περίοδο της πανδημίας covid - 19. Επιπλέον, εξετάζει τις μορφές συλλογικής αντίστασης και τις έμφυλες διαδικασίες υποκειμενοποίησης των μελών της ομάδας Youth Refugees Movement -κάτω από τις εξαιρετικά περιοριστικές συνθήκες αναμονής- υπό το πρίσμα των δράσεων που πραγματοποιούν, διεκδικώντας τη συμπερίληψή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Τα τελευταία χρόνια το ζήτημα της εκπαίδευσης των προσφύγων/ισσών αποτελεί κεντρικό σημείο εστίασης μεταξύ ερευνητών/τριών που ασχολούνται με το προσφυγικό ζήτημα αλλά και τις σπουδές αναγκαστικής μετανάστευσης (forced migration studies).⁴ Σύμφωνα με την έρευνα Project Press σχετικά με την εκπαίδευση των προσφύγων/ισσών σε διαφορετικά κέντρα φιλοξενίας στην Ελλάδα προκύπτουν τα εξής ευρήματα: Αφενός, οι τρόποι που συμμετέχουν ή όχι οι πρόσφυγες/ισσες σε εκπαιδευτικές διαδικασίες σχετίζονται άμεσα με το χωροταξικό πλαίσιο των δομών που διαμένουν αλλά και με τη διάδρασή τους με τους σημαντικούς «άλλους» στην καθημερινότητά τους (εντόπιο πληθυσμό, συμβιωτικές σχέσεις, ερευνητές/τριες, φροντιστές/τριες, εθελοντές/τριες). Αφετέρου, οι διαφορετικές και εναλλασσόμενες στάσεις των προσφύγων/ισσών σχετικά με την εκπαίδευση συνδέονται άμεσα με το κατά πόσο οι ίδιοι/ες αντιλαμβάνονται τη μετακίνησή τους ως προσωρινή. Επίσης, οι αντιλήψεις τους σε σχέση με τα εφόδια που τους προσφέρει η εκπαίδευση στην ενδιάμεση χώρα μετάβασης (transit country), στην παρούσα περίπτωση η Ελλάδα, συνδέονται άμεσα με την έννοια του χρόνου δηλαδή με τις προσδοκίες τους για

⁴ Orchard Cynthia, *Protection in Europe for Refugees from Syria*, Refugees Study Center, 2014.

μετεγκατάσταση σε άλλες χώρες και επιπλέον συνδέονται με τις διαβαθμίσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης κατά τα διαφορετικά στάδια διαμονής τους στη χώρα υποδοχής.⁵ Πιο συγκεκριμένα, ο αναγκαστικός και παρατεταμένος χρόνος που διαμένουν στην Ελλάδα -ως ενδιάμεση χώρα μετάβασης- γίνεται αντιληπτός ως «χαμένος χρόνος» ή ως παθητικότητα που πρέπει να ανατραπεί ή ως ανάγκη για διεκδίκηση μιας αίσθησης «κανονικότητας» μέσω των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Μάλιστα, το τελευταίο συμβαίνει χρονικά κατά το σημείο που συνειδητοποιούν ότι οι προσδοκίες τους για μετεγκατάσταση αναβάλλονται ή ματαιώνονται και έτσι αναγκάζονται να επανεκτιμήσουν τη σχέση τους με την εκπαίδευση.⁶

Η έννοια του «χώρου» ανθρωπολογικά γίνεται αντιληπτή ως πεδίο στο οποίο εγχαράσσονται, διεκδικούνται και αμφισβητούνται συχνά οι σχέσεις εξουσίας.⁷ Οι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι Αρεζού Ρεζαϊάν, Ήβη Δασκαλάκη και Άννα Αποστολίδου εξετάζοντας την υποκειμενοποίηση νεαρών προσφυγισσών από το Αφγανιστάν, κατά την περίοδο διαμονής τους στο Ελληνικό σε μια κατάσταση παρατεταμένης προσωρινότητας, καταλήγουν ότι η διοργάνωση και η συμμετοχή τους σε άτυπες εκπαιδευτικές δραστηριότητες αποτελεί όχημα κινητικότητας (mobility) για τις ίδιες. Με αφορμή τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες αποκτούν ελευθερία μετακίνησης μέσα στο καμπ, το οποίο δεν αποτελεί ασφαλή τόπο καθώς κυριαρχούν σεξιστικά σχόλια και απειλές από τους άνδρες, «ένα μικρό Αφγανιστάν» όπως αναφέρουν οι συνομιλήτριές τους. Οι συναθροίσεις των γυναικών με αφορμή την εκπαίδευση αποτελούν έναυσμα για κοινωνική δράση, εφευρετικότητα και έκφραση εναλλακτικών υποκειμενοτήτων. Αντιδρούν έτσι στην επισφάλεια και τον χαμένο χρόνο επαν-οικειοποιούμενες τον δημόσιο χώρο. Οι ερευνήτριες καταλήγουν ότι με τους παραπάνω τρόπους τα κορίτσια στο Ελληνικό σφυρηλατούν στρατηγικές

⁵ Ivi, Daskalaki et. al. "Project PRESS: Ethnographic Approaches of Refugee Education in Greece", *Proceedings of the 9th International Conference for Open Distance Learning Design*, Athens, 23-26th November 2017, 19-33.

⁶ Anna Apostolidou και Giorgos Androulakis. Designing Distance Learning Courses for Adult Refugees in a Transit Country (Greece). *Proceedings of the EADTU Annual Conference 2017 The Online, Open and Flexible Higher Education Conference*, Milton Keynes 2017, 119-129.

⁷ Setha Low. 2011. "Claiming Space for an Engaged Anthropology: Spatial Inequality and Social Exclusion", *American Anthropologist* 113, no 3: 389-407.

κινητικότητας και επαν-υποκειμενοποίησης αλλά και συμβολικές πρακτικές επιβίωσης, εντός ενός ιδιαίτερα ασφυκτικού πλαισίου, γεγονότα που αφήνουν περιθώρια για διαγενεακές και ιεραρχικές διαπραγματεύσεις, τόσο στο εσωτερικό των οικογενειών τους όσο και στην ευρύτερη κοινότητα.⁸ Το παραπάνω ερευνητικό συμπέρασμα έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς φωτίζει τις σύνθετες νοηματοδοτήσεις που έχουν οι άτυπες εκπαιδευτικές δραστηριότητες εντός του καμπ για τις νεαρές προσφύγισες από το Αφγανιστάν. Μελετώντας τη βιβλιογραφία, δεν εντοπίζονται έρευνες που σχετίζονται με τις συλλογικές διεκδικήσεις προσφυγιστών μαθητριών από το Αφγανιστάν για συμπερίληψη στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα κατά την περίοδο της πανδημίας του covid - 19. Και επιπλέον, δεν εντοπίζονται έρευνες που συνδέουν αυτές τις διεκδικήσεις με τις άτυπες εκπαιδευτικές δραστηριότητες και τις έμφυλες στρατηγικές επαν-υποκειμενοποίησης εντός των προσφυγικών καταυλισμών. Στην παραπάνω έλλειψη στοχεύει να απαντήσει η παρούσα διπλωματική εργασία.

Η μεταδομιστική οπτική των θεωριών του υποκειμένου υποστηρίζει ότι τα υποκείμενα στο πλαίσιο της κοινωνικής διαλεκτικής δεν υφίστανται μόνο εξωτερικές δράσεις αλλά παράλληλα είναι και φορείς δράσης.⁹ Ακολουθώντας τον φιλόσοφο Michel Foucault, η φιλόσοφος Judith Butler αναφέρεται στο παράδοξο της υποκειμενοποίησης καθώς οι διαδικασίες και οι συνθήκες που διαμορφώνουν ένα υποκείμενο ως υποτελές αποτελούν και τα μέσα μέσω των οποίων το υποκείμενο συγκροτείται και ως δρων υποκείμενο (agency).¹⁰ Η έννοια της «αντίστασης» είναι κομβική στη μελέτη της υποκειμενοποίησης, καθώς τα υποκείμενα δεν παράγονται μόνο εντός των σχέσεων εξουσίας αλλά και μέσω των αντιστάσεών τους και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η ανθρωπολόγος Lila Abu- Lughod, συμπληρώνοντας τον Foucault: «Όπου υπάρχει εξουσία υπάρχει και αντίσταση και όπου υπάρχει

⁸ Arezou Rezaian et. al. 2019. "Gendered Spaces and Educational Expectations: The Case of the Former Refugee Camp "Elliniko" in Athens", *Journal of International Migration and Integration* 21, no 1: 155-170.

⁹ Judith Butler, *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*, μετ. Π. Μαρκέτου και επιμ. Α. Αθανασίου, Αθήνα: Εκρεμμές, 2008.

¹⁰ Judith Butler, *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1997b. & Michel Foucault, "Subject and Power", στο *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, επιμ. Η. Dreyfus και P. Rabinow, Chicago: University of Chicago Press, 1983, 208-226.

αντίσταση υπάρχει και εξουσία».¹¹ Εξαιρετικά χρήσιμη στην παρούσα συζήτηση είναι η συμβολή της μετααποικιακής φεμινιστικής θεωρίας που τοποθετεί κριτικά την εννοιολόγηση της αντίστασης πέρα από δυτικοκεντρικές, γενικευτικές και φιλελεύθερες προσεγγίσεις με όρους ατομικής αυτονομίας. Τονίζει ότι η δράση του υποκειμένου δεν νοείται μόνο ως συνώνυμο της αντίστασης στις σχέσεις εξουσίας αλλά και ως δυνατότητα για δράση που δημιουργείται και ενεργοποιείται κάτω από συγκεκριμένες σχέσεις υποτέλειας. Επίσης, η μετααποικιακή φεμινιστική θεωρία υπογραμμίζει την ανάγκη να ερευνηθούν οι ζωές και εκείνων των γυναικών που η αίσθηση του εαυτού, οι φιλοδοξίες και τα έργα τους έχουν διαμορφωθεί από μη φιλελεύθερες παραδόσεις.¹² Στην παρούσα εργασία η χρήση του όρου «αντίσταση» αφορά τις μορφές κοινωνικής και πολιτικής διαμαρτυρίας που διαμορφώνονται από μη βίαιες πρακτικές και δεν εκφράζονται μέσα από το πρίσμα του ηρωικού ατομικισμού. Επιπλέον, η έννοια της «ευαλωτότητας» (vulnerability) διατρέχει την παρούσα εργασία και χρησιμοποιείται με τρόπο που δεν αναφέρεται στη γενικευμένη ανθρώπινη κατάσταση αλλά στην άνιση κατανομή των όρων έκθεσης κάποιων σωμάτων στην επιτήρηση, την ανισότητα και την αδικία με όρους που σχετίζονται με το φύλο, την κοινωνική τάξη, την φυλή, την αρτιμέλεια και την ηλικία κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες.¹³ Υιοθετώντας μια προσέγγιση που εστιάζει από κοινού στην ευαλωτότητα και την αντίσταση, οδηγούμαστε στην αντίληψη της συγκρότησης ενός πολιτικού υποκειμένου, του

¹¹ Lila Abu- Lughod. 1990. "The Romance of Resistance: Tracing Transformations of Power Through Bedouin Women", *American Ethnologist* 17, no 1: 42.

¹² Βλέπε: Saba Mahmood. 2001. "Feminist Theory, Embodiment and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival", *Cultural Anthropology* 16, no.2.

Anila Daulatzai. 2008. "The Discursive Occupation of Afghanistan", *British Journal of Middle Eastern Studies* 35.
Saba Mahmood. 2006. "Feminist Theory, Agency and the Liberatory Subject: Some Reflections on the Islamic Revival in Egypt", *Temenos Nordic Journal of Comparative Religion* 42, no. 1.

Lila Abu-Lughod. 2002. "Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and its Others", *American Anthropologist*, 104, no. 3.

Christine Jacobsen. 2011. "Troublesome Threesome: Feminist Anthropology and Muslim Women's Piety", *Feminist Review* 98, no.1: 65-82.

¹³ Judith Butler και Αθηνά Αθανασίου, Απ-αλλοτρίωση. Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό, μτφ. Α. Κιουρκιόλης, Αθήνα: Τόπος, 2016. και Sarah Bracke, "Vulnerability and resistance in times of resilience", στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay, Durham & London: Duke University Press, 2016, 52-75.

οποίου η εμπρόθετη δράση διαμορφώνεται μέσω της συμπερίληψης της ευαλωτότητάς του και όχι μέσω της αφαίρεσής της, καταρρίπτοντας έτσι εκείνες τις προσεγγίσεις που τοποθετούν την ευαλωτότητα σε αντίστιξη με τη δράση.¹⁴ Μια από τις βασικές προθέσεις της παρούσας έρευνας αποτελεί η ανάδειξη των συνθηκών απανθρωποποίησης και εκπαιδευτικού αποκλεισμού στις οποίες υπόκεινται οι συνομιλήτριές μου κατά τη διαμονή τους στο καμπ. Αυτή η ανάδειξη επιχειρείται με τρόπο που αντιστέκεται κριτικά να υιοθετήσει προσεγγίσεις της ευαλωτότητας που αναδεικνύουν μόνο τις συνθήκες καταπίεσης, καθώς με αυτό τον τρόπο ενέχεται ο κίνδυνος της θυματοποίησης των υποκειμένων μέσω της αναπαραγωγής διπολικών σχημάτων που κατηγοριοποιούν αντιστιτικά τα υποκείμενα σε δρώντα και μη.¹⁵ Για τον λόγο αυτό η ευαλωτότητα σε αυτό το κείμενο γίνεται αντιληπτή εντός του πεδίου των ενσώματων δράσεων αντίστασης και με τρόπο που ανατρέπει διαρκώς τον διαχωρισμό των σωμάτων ανάμεσα σε ενεργά και παθητικά.¹⁶

Έχοντας ως σημείο εκκίνησης τις παραπάνω αναφορές, στο δεύτερο κεφάλαιο του παρόντος κειμένου καταδεικνύονται οι πολλαπλοί και πολυεπίπεδοι τρόποι μέσω των οποίων καταπατάται και αναστέλλεται το θεμελιώδες δικαίωμα στην εκπαίδευση για τα παιδιά που διαμένουν στη δομή της Ριτσώνας, με αφορμή την πανδημία του covid - 19. Το κεφάλαιο συνομιλεί με το έργο του Foucault για τη «βιοεξουσία»¹⁷, της Hannah Arendt για την κριτική στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁸ και του Giorgio Agamben για την «κατάσταση εξαιρέσεως»¹⁹ για να υποστηρίξει ότι παρόλο που στο νεωτερικό ευρωπαϊκό και δημοκρατικό

¹⁴ Judith Butler, Rethinking vulnerability and resistance στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay, Durham & London: Duke University Press, 2016, 12-27.

¹⁵ Judith Butler, Zeynep Gambetti και Leticia Sabsay, εισαγωγή στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay, Durham & London: Duke University Press, 2016, 1-11.

¹⁶ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάθροισης*, μτφ. Μ. Λαλιώτης, Αθήνα: Angelus Novus, 2017.

¹⁷ Michel Foucault, «Παράδοση της 17^{ης} Μαρτίου», στο *Michel Foucault: Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, μετ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Ψυχογιός, 2012, 293-324.

¹⁸ Hannah Arendt, *Οι απαρχές του Ολοκληρωτισμού*, μετ. Β. Τομανάς, Αθήνα: Νησίδες, 2017.

¹⁹ Giorgio Agamben, *Κατάσταση εξαιρέσεως. Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαιρέση σε κανόνα*, μτφ. Μ. Οικονομίδου, Αθήνα: Πατάκη, 2007.

συμφραζόμενο ο λόγος περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εκπαίδευσης κυριαρχεί, η περίπτωση των μαθητών/τριών που διαμένουν στο καμπ της Ριτσώνας αποτελεί μία από εκείνες τις περιπτώσεις που η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι νόμοι δεν αρκούν για να διασφαλιστεί η πρόσβαση των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στη συνθήκη της πανδημίας του covid - 19 η παραπάνω δομή αποτελεί πεδίο εφαρμοσμένης βιοπολιτικής όπου η πρόσβαση στην εκπαίδευση αναστέλλεται επ' αόριστον με όρους ιθαγένειας και βιολογικοποιημένης γεωγραφικής περιχαράκωσης.

Κύριο μέλημα του τρίτου κεφαλαίου αποτελεί η αποτύπωση των καθημερινών συνθηκών διαμονής και αναμονής των συνομιλητριών μου στο καμπ της Ριτσώνας κατά τη διάρκεια της περιόδου του εκπαιδευτικού αποκλεισμού. Η έννοια της «αναμονής» είναι κεντρική ως τεχνική άσκησης εξουσίας. Κατά τον Pierre Bourdieu, «κάνοντας τους ανθρώπους να περιμένουν...να καθυστερούν χωρίς όμως να καταστρέφεται η ελπίδα...αναβάλλοντας χωρίς να ακυρώνεις», η αναμονή αποτελεί ένα από τα κύρια συστατικά της κυριαρχίας.²⁰ Εστιάζοντας σε κριτικές προσεγγίσεις της αναμονής του συνόρου, η αναμονή στην παρούσα εργασία δεν προσεγγίζεται μόνο ως «χαμένος χρόνος» και ως μέσο άσκησης εξουσίας αλλά και ως κατάσταση δυναμική και σχεσιακή εντός της οποίας τα δρώντα υποκείμενα έχουν δυνατότητα για δράση.²¹ Οι βιωμένες εμπειρίες των συνομιλητριών μου φωτίζονται μέσα από μια διαθεματική προσέγγιση. Δίνοντας έμφαση στις επισφαλείς συνθήκες παρατεταμένης αναμονής στη Δομή και ταυτόχρονα αναδεικνύοντας την έμφυλη διάσταση, αντιλαμβανόμαστε κάποιες από τις όψεις της σύνθετης διαστρωμάτωσης της εμπειρίας της αναμονής.

Έχοντας καταδείξει ήδη στο τρίτο κεφάλαιο τους πολλαπλούς τρόπους έκθεσης των συνομιλητριών μου στις επισφαλείς συνθήκες αναμονής και διαβίωσης, το τέταρτο κεφάλαιο απασχολεί το πώς διεκδικούν και αντιστέκονται τα μέλη της ομάδας Youth Refugees Movement, από θέσεις ευάλωτων υποκειμένων που έχουν εξαιρεθεί από

²⁰ Pierre Bourdieu, *Πασκαλιανοί διαλογισμοί*, μετ. Ε. Γιαννοπούλου, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2016[1997]:411.

²¹ Shahram Khosravi, "Afterword: waiting, a state of consciousness", στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*, επιμ. C. Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi, New York: Routledge, 2021, 202-209.

την οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και χρειάζονται προστασία. Έτσι, αποτυπώνονται οι πολλαπλοί και συλλογικοί τρόποι διεκδίκησης του δικαιώματος στην εκπαίδευση, φανερώνοντας ταυτόχρονα πως το παραπάνω αίτημα συν-αρθρώνεται και συν-διεκδικείται μαζί με τα έμφυλα δικαιώματα και το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης. Δίνοντας έμφαση στις συλλογικές καλλιτεχνικές τους δράσεις -που αντλούν υλικό από τα προσωπικά τους βιώματα- αλλά και στις δημόσιες συναθροίσεις τους, αποτυπώνεται το πώς αντιστέκονται στην αποκειμενοποίηση και στον «χαμένο χρόνο» της καθημερινότητας και ταυτόχρονα διεκδικούν ορατότητα στον δημόσιο χώρο τόσο εντός όσο και εκτός του καμπ. Τέλος, αποτυπώνονται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες των κοριτσιών εντός της Δομής, οι οποίες πέρα από πρακτικές αντίστασης ενάντια στις κρατικές πολιτικές αποσχολοποίησης και αποστέρησης της γνώσης, γίνονται αντιληπτές και ως όχημα κινητικότητας και έμφυλων επαν-υποκειμενοποιήσεων εντός της οικογένειας τους και της κοινότητάς τους, οι οποίες μάλιστα ενισχύονται από τη συλλογική δράση της ομάδας.

1.1 Μεθοδολογικά ερωτήματα

Η επιλογή της παρούσας θεματικής εκκινεί από την προσπάθεια να διαρρηχθεί η κατασκευασμένη απόσταση μεταξύ εκείνων που διαμένουν εντός της Δομής και εκείνων που διαμένουν εκτός, εντός μιας χρονικότητας που η ιατρική κατάσταση του επείγοντος που επιφέρει η πανδημία του covid - 19, αμβλύνει την άνιση πρόσβαση των φυλετικοποιημένων ομάδων σε κοινωνικές παροχές και αποκρύπτει τις συνθήκες αποκλεισμού τους με τρόπο που μεγαλώνει την απόσταση ανάμεσα στο «εμείς και εσείς».²² Η εργασία εμπνέεται από την Ινδή διανοούμενη Gayatri Chakravorty Spivak η οποία εξετάζοντας κριτικά το ζήτημα της γυναικείας υποτέλειας, αναφέρει ότι δεν μπορούν όλοι οι «υποτελείς» πληθυσμοί να «μιλήσουν» εξίσου, χωρίς να σημαίνει ότι τα υποκείμενα στερούνται «φωνής» αλλά ότι η άρθρωσή της δεν μπορεί να

²² Hourya Bentouhami. 2020. "To Appear in Times of Pandemic", Critical Times.
Ανακτήθηκε από: <https://ctjournal.org/2020/12/07/to-appear-in-times-of-pandemic/>

υπερβεί εύκολα τις δομές συγκρότησης των κυρίαρχων εξουσιαστικών λόγων.²³ Πώς μπορούν άραγε να «ακουστούν» οι φωνές και το αίτημα για εκπαίδευση των νεαρών συνομιλητριών μου, όταν ζουν απομονωμένες σε ένα καμπ που βρίσκεται μακριά από τον αστικό ιστό; Πώς μπορούν να «ακουστούν» κάτω από συνθήκες πανδημικής αποστασιοποίησης και ενώ ταυτόχρονα χτίζεται τοίχος ύψους τριών μέτρων περιμετρικά της Δομής;

Προσπαθώντας να χαρτογραφήσω τις πρακτικές των συνομιλητριών μου σε ένα πεδίο έρευνας όπως είναι το καμπ προσφύγων/ισσών, εντός του οποίου συμπυκνώνεται η κοινωνική οδύνη και σε συνδυασμό με την καταπάτηση του θεμελιώδους δικαιώματός τους στην εκπαίδευση, ήρθα αντιμέτωπη με μια σειρά από δεοντολογικά ερωτήματα σχετικά με τον βαθμό εμπλοκής μου στο πεδίο. Χωρίς να είναι αρχική μου πρόθεση, κάτω από τις ασφυκτικές συνθήκες διαβίωσης των συνομιλητριών μου ήρθα αντιμέτωπη με το ηθικό δίλημμα για το αν θα παραμείνω στο ρόλο της παρατηρήτριας ή όχι. Τελικά, επέλεξα να έχω ενεργό συμμετοχή στην αναζήτηση λύσεων στα καθημερινά προβλήματα που αντιμετώπιζαν και ταυτόχρονα ενεπλάκησα στην αναζήτηση θεσμικών διεκδικήσεων σχετικά με τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση. Η παραπάνω επιλογή της θέσης μου στο πεδίο δεν ήταν καθόλου εύκολη και δημιουργούσε έντονη αναταραχή γιατί χρειαζόταν διαρκής επανεξέταση των ορίων και των δυνατοτήτων μου καθώς ήμουν φιλοξενούμενη και επισκέπτρια στη Δομή και σε καμία περίπτωση δεν ήθελα να διαταράξω τις ζωές των μόνιμων διαμενόντων/ουσών. Ωστόσο, η κατάφορη καταπάτηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των μαθητών/τριών που διαμένουν στο καμπ της Ριτσώνας από το ελληνικό κράτος, δεν μου άφησε άλλη επιλογή. Η κοινωνική ανθρωπολόγος Sherry Ortner, κάνει λόγο για την «ανθρωπολογία της αντίστασης», σύμφωνα με την οποία η ενεργή εμπλοκή του/της ερευνητή/τριας με τα κινήματα κατά τη διάρκεια της

²³ Gayatri Chakravorty, Spivak. 1994. "Can the Subaltern Speak?" στο *The Spivak Reader*, επιμ. P. Williams και L. Chrisman, New York & London: Harvester-Weatsheaf.

Μέσω του άρθρου της ασκεί κριτική στη ομάδα Subalten Studies Group και στην ενικότητα του όρου «subaltern» για το κατά πόσο δύναται να ξεφύγουμε θεωρητικά από τα όρια της έννοιας της υποκειμενικότητας, όπως αυτή τέθηκε από τη Δύση αλλά και από το εθνικά προσδιοριζόμενο υποκείμενο το οποίο ταυτίζεται με την ανδρική αντι-αποικιοκρατική στάση.

ερευνητικής εργασίας σε ένα νεοφιλελεύθερο πλαίσιο που οι κοινωνικές παροχές συρρικνώνονται είναι επιτακτική. Σε αυτό το πλαίσιο, ενθαρρύνει τους/τις ερευνητές/τριες να ασχοληθούν με αυτό που ονομάζει «σκοτεινή ανθρωπολογία» (dark anthropology) δηλαδή την ανθρωπολογία που εστιάζει στις διαστάσεις της κοινωνικής ζωής που σχετίζονται με ζητήματα εξουσίας, κυριαρχίας, ανισότητας και καταπίεσης υπό το πρίσμα της εμπειρίας των υποκειμένων. Υπογραμμίζει ταυτόχρονα το πόσο σημαντικό είναι να μην λησμονούμε ερευνητικά και τη διάσταση αυτού που η Veena Das²⁴ αναφέρει ως «τις καθημερινές πρακτικές της φροντίδας και της χαράς, της αγάπης και της καλής ζωής».²⁵

Έχοντας εξαρχής την επίγνωση για τις συνδηλώσεις και τις σχέσεις εξουσίας που φέρω καθώς είμαι ερευνήτρια, λευκή, μη μουσουλμάνα, ανήκω στον «ευρωπαϊκό κόσμο» και διαμένω εκτός της Δομής, δεν πραγματοποίησα την έρευνα υπό το πρίσμα ενός διπολικού σχήματος «ο εαυτός και ο/η Άλλος/η» αλλά μέσα από μια σχεσιακή διαδικασία σε βάθος χρόνου που εμπνέεται από τη συμβολή της φεμινιστικής εθνογραφίας με στόχο τη δημιουργία δεσμών.²⁶ Η εργασία επηρεάζεται από το ρεύμα της πολιτισμικής κριτικής και διαπνέεται από διαρκή αναστοχασμό σχετικά με το πώς κειμενοποιούνται τα ερευνητικά ευρήματα.²⁷ Βασικός προβληματισμός κατά τη διάρκεια της έρευνας και των συνομιλιών μου με τα μέλη της ομάδας, αποτέλεσε το πώς ενσωματώνεται εθνογραφικά η κοινωνική οδύνη, καθώς η γλώσσα της οδύνης διαφεύγει του λόγου και ως εκ τούτου δεν μπορεί να ειπωθεί. Η Das αναφέρεται στο πώς «ακούμε» κατά την αφήγηση αυτά που δεν λέγονται, τονίζοντας την ανάγκη να δίνουμε έμφαση στις σιωπές και στους μη λεκτικούς τρόπους έκφρασης.²⁸ Έτσι, η κειμενική αποτύπωση των εμπειριών των

²⁴ Veena Das, "Engaging the life of the other: Love and everyday life" στο *Ordinary ethics: Anthropology, language, and action*, επιμ. M. Lambek, New York: Fordham University Press, 2010, 376-399.

²⁵ Sherry Ortner. 2016. "Dark anthropology and its others", *Journal of Ethnographic Theory* 6, no.1: 47-73.

²⁶ Ράνια Αστρινάκη, «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του φύλου: Μια επισκόπηση», στο *Μελέτες για το φύλο και την ιστορία*, επιμ. Β. Καντσά, Β. Μουτάφη και Ε. Παπαταξιάρχης, 17-99. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2011.

²⁷ Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, *Πολιτισμός και εθνογραφία: Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: Πατάκης, 2011.

²⁸ Veena Das, «Γλώσσα και σώμα: Συναλλαγές στην κατασκευή του πόνου», στο *Βιοκοινωνικότητες: Θεωρήσεις στην Ανθρωπολογία της Υγείας*, επιμ. Α. Αθανασίου, Αθήνα: Νήσος, 2011, 227-260.

συνομιλητριών μου στο παρόν κείμενο γίνεται αντιληπτή ως αποτύπωση μόνο κάποιων όψεων μιας σύνθετης καθημερινότητας.

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε μεταξύ Σεπτεμβρίου του 2020 και Φεβρουαρίου του 2022. Συνομιλήτριές μου σε αυτό το εγχείρημα είναι τα μέλη της ομάδας Youth Refugees Movement. Η ακτιβιστική ομάδα Youth Refugees Movement συγκροτήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2020. Όταν γνώρισα την ομάδα ονομαζόταν Youth Refugees Movement και στην πορεία μετονομάστηκε σε Young Refugees Movement. Η περιγραφή της ομάδας στα κοινωνικά δίκτυα αναφέρει: «Είμαστε μια ομάδα νεαρών ακτιβιστριών που λαμβάνει δράση. Οι δράσεις μας ξεκίνησαν για να διαμαρτυρηθούμε και να δράσουμε για να πάμε σχολείο και ταυτόχρονα για να δώσουμε την ευκαιρία σε νεαρούς/ές πρόσφυγες/ισσες να ακουστεί η φωνή τους στον κόσμο». Κατά τη διάρκεια της έρευνας παρακολούθησα τις δράσεις της ομάδας με τίτλο «Fridays for Freedom» που πραγματοποιήθηκαν για τέσσερις Παρασκευές το φθινόπωρο του 2020. Επιπλέον, παραβρέθηκα σε διάφορες δράσεις εντός της Δομής που είχαν να κάνουν με την Παγκόσμια ημέρα Προσφύγων, τη διαδήλωση διαμαρτυρίας που διοργάνωσαν για το τείχος που χτίστηκε γύρω από τη Δομή και τη δράση για τη διεθνή ημέρα για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών. Πέρασα αρκετό χρόνο μαζί τους ακολουθώντας την καθημερινότητά τους, παρακολούθησα μαθήματα αλληλοδιδασκαλίας στις αυτοσχέδιες τάξεις της Δομής, παρακολούθησα τις δραστηριότητές τους και εκτός της Δομής, επισκέφθηκα δύο εκθέσεις ζωγραφικής που διοργάνωσαν σε Χαλκίδα και Θήβα με τίτλο «Afghan women matter» και τη διαπολιτισμική γιορτή του 2^{ου} Γυμνασίου Χαλκίδας (ένα σχολείο στο οποίο φοιτούσαν αρκετές από τις συνομιλήτριές μου). Επίσης, είχα την ευκαιρία να συναντηθώ μαζί τους και έξω από την Δομή στην Αθήνα και την Χαλκίδα και κατά την διάρκεια των περιορισμών της πανδημίας διατηρήσαμε την επικοινωνία μας μέσω των κοινωνικών δικτύων. Ταυτόχρονα, λόγω της παρουσίας μου στη Δομή συνομίλησα αρκετά με τους Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΣΕΠ) αλλά και με εργαζόμενους των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (Μ.Κ.Ο) που δραστηριοποιούνται στη Δομή.

Την περίοδο που επισκεπτόμουν το καμπ η πρόσβαση ήταν ελεύθερη ωστόσο ήταν προφορικά ενημερωμένος για την έρευνα ο διοικητής της Δομής, οι ΣΕΠ, οι συνομιλήτριές μου και οι γονείς τους. Τα μέλη της ομάδας ανέρχονται στα 15-20, προέρχονται από το Αφγανιστάν και στη συντριπτική τους πλειοψηφία ανήκουν στην εθνοτική ομάδα των Χαζαρά. Τα κορίτσια είναι ηλικίας μεταξύ 14 και 20 ετών. Οι περισσότερες είχαν φτάσει στην Ριτσώνα μεταξύ άνοιξης και καλοκαιριού του 2020 μαζί με τις οικογένειές τους έπειτα από πολύμηνη παραμονή σε κάποιο από τα κέντρα υποδοχής προσφύγων της Σάμου, της Λέσβου και της Χίου. Με ελάχιστες εξαιρέσεις οι περισσότερες δεν έχουν φοιτήσει ποτέ ή έχουν φοιτήσει ελάχιστα σε τυπικές δομές εκπαίδευσης.²⁹ Όταν τις γνώρισα βρίσκονταν σε διαδικασία αιτήματος χορήγησης ασύλου από το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. Μόνο πέντε κατάφεραν να πάρουν άσυλο στην Ελλάδα και οι υπόλοιπες έλαβαν απορριπτική απάντηση. Ο αριθμός των μελών της ομάδας δεν είναι σταθερός, καθώς υπάρχει ευελιξία και διαφοροποιείται ανάλογα με την κάθε δράση. Επιπλέον, λόγω της εισροής και εκροής των διαμενόντων/ουσών οι συμμετέχουσες άλλαζαν με το πέρασμα του χρόνου. Παρακολούθησα ευρύτερα τις δημόσιες δράσεις της ομάδας όμως σε επίπεδο συνομιλίας εστίασα σε οκτώ κορίτσια που αποτελούν τον πυρήνα της ομάδας και εμπλέκονται στις περισσότερες δράσεις. Η γλώσσα επικοινωνίας ήταν κατά βάση τα αγγλικά. Ήδη οι περισσότερες γνώριζαν αγγλικά που τα είχαν μάθει κατά την παραμονή τους στα καμπ της νησιωτικής Ελλάδας, είναι όμως αξιοσημείωτο ότι κατά τη διάρκεια της διαμονής τους στη Ριτσώνα τα αγγλικά τους βελτιώθηκαν σε εξαιρετικό βαθμό και αρκετές από αυτές έμαθαν να μιλούν και την ελληνική γλώσσα. Έτσι στην πορεία οι συνομιλίες μας κατέληξαν να αποτελούν ένα μείγμα αγγλικών και ελληνικών. Αναγνωρίζω τον περιορισμό στη χρήση της γλώσσας, αφού ούτε για εμένα ούτε για εκείνες τα αγγλικά αποτελούν μητρική γλώσσα, ωστόσο προτιμήθηκε αυτή η επιλογή γιατί η παρουσία διερμηνέα ενδεχομένως να διατάραζε τις σχέσεις εμπιστοσύνης που είχαν χτιστεί μεταξύ μας. Στην πρώτη φάση της ομάδας τον ρόλο της διερμηνείας για εκείνες τις περιπτώσεις που κάποια δυσκολευόταν να μιλήσει αγγλικά τον αναλάμβανε κάποιο άλλο κορίτσι της ομάδας. Με το πέρασμα του χρόνου και την πρόοδό τους στα αγγλικά αυτό δεν χρειαζόταν. Ένας ακόμη

²⁹ Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση της Αρεζού που ήταν η ιδρύτρια της ομάδας και είχε φοιτήσει έξι χρόνια με υποτροφία σε τουρκικό σχολείο στο Αφγανιστάν.

περιορισμός αποτέλεσε και η ίδια η συνθήκη της πανδημίας και οι απαγορεύσεις μετακίνησης που ίσχυαν εκείνο το διάστημα. Ωστόσο η επαφή μας δεν διακόπηκε και η επικοινωνία μας συνεχίστηκε συστηματικά μέσω των κοινωνικών δικτύων. Πλέον όλες έχουν φύγει από την Ριτσώνα είτε με τον νόμιμο τρόπο ή με τρόπους που θεωρούνται παράνομοι, βρίσκονται σε άλλες χώρες τις Ευρώπης και με τις περισσότερες διατηρούμε επικοινωνία.

Ένα ακόμη βασικό ζήτημα που με προβλημάτισε, ήταν αν θα αναφέρω τα πραγματικά τους ονόματα ή αν θα χρησιμοποιήσω ψευδώνυμα. Παρά το γεγονός ότι κατά τη διεξαγωγή της έρευνας οι περισσότερες ήταν ανήλικες, το ζήτημα της ορατότητας και της ακουστότητας για εκείνες είναι εξαιρετικά σημαντικό. Παρόλα αυτά, επειδή στην εργασία δεν αποτυπώνονται μόνο οι δημόσιες δράσεις τους αλλά και περιστατικά που σχετίζονται με την έμφυλη και ενδοοικογενειακή βία, τα ονόματα των κοριτσιών έχουν αλλαχτεί. Επιπλέον, σχετικά με το ζήτημα της ανηλικότητας έπρεπε να λάβω την ενυπόγραφη συναίνεση των γονιών τους, έτσι όπως το ορίζει η δεοντολογία εκπαιδευτικής έρευνας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.³⁰ Συνέταξα δήλωση συναίνεσης για να την υπογράψουν οι γονείς των επτά κύριων και σταθερών συνομιλητριών μου.³¹ Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της δεκαπεντάχρονης Ζαχρά από την περιφέρεια Μπαγκλάν του Αφγανιστάν που ονειρεύεται να γίνει ζωγράφος. Η Ζαχρά είναι το τρίτο παιδί μιας αγροτικής οικογένειας και βρίσκεται μαζί με τις τέσσερις αδερφές της στη Ριτσώνα ενώ ο ανήλικος αδερφός της βρίσκεται στη Σουηδία. Ένα μεσημέρι καθώς καθόμασταν στο κοντέινερ και τρώγαμε τις ζεστές πίτες που μόλις είχε φτιάξει η μαμά της, τής ζήτησα να μεταφράσει στη μητέρα της τη δήλωση συναίνεσης. Η μητέρα της χαμογέλασε και ενώ υπέγραφε μου είπε: «εγώ είμαι αγράμματη, το υπογράφω γιατί μου λένε οι κόρες μου να το κάνω». Αυτή της η φράση που μοιάζει να αντιστρέφει τη σχέση μεταξύ γονιού και παιδιού μου θύμισε τον προβληματισμό της Δήμητρας

³⁰ Βλέπε: <http://www.ehr.ecd.uoa.gr/wp-content/uploads/2016/07/%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CC%81%CE%B5%CF%82-%CE%B4%CE%B5%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CC%81%CE%B1%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CC%81%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CC%81-%CE%B5%CC%81%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1.pdf>

³¹ Μία από τις οκτώ κύριες συνομιλήτριές μου ήταν ενήλικη και δεν χρειάστηκε δήλωση συναίνεσης.

Μακρυνιώτη σχετικά με τους όρους που αναφερόμαστε στην παιδική ηλικία και αναφέρει ότι:

«...όταν μάλιστα έχει μεσολαβήσει ένα διάστημα έντονων και σύνθετων αλλαγών, οι οποίες αφενός έχουν επιπτώσεις του να είναι κανείς παιδί, αφετέρου φέρνουν τα παιδιά στο προσκήνιο καλώντας τα να αναλάβουν δράσεις οι οποίες δοκιμάζουν και συχνά μετακινούν τα όρια μεταξύ παιδιών και ενηλίκων, προτάσσοντας έτσι εναλλακτικούς άξονες για την πρόσληψη της παιδικής ηλικίας». ³²

Με αφορμή το παραπάνω περιστατικό προβληματίστηκα σχετικά με τη ρευστότητα της παιδικής ηλικίας αλλά και με το τι ακριβώς συνιστά συναίνεση, ειδικά σε μια μακρά εθνογραφική έρευνα στο πεδίο όπως είναι η δική μου, όπου τα θέματα συζήτησης εναλλάσσονται και τα καθημερινά συμβάντα είναι απρόβλεπτα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες πώς μπορεί να οριστεί γραπτώς η συναίνεση; Και τι ακριβώς γίνεται σε περιπτώσεις παρατήρησης συλλογικών δράσεων όπως ήταν η πορεία των κοριτσιών στη Δομή στην οποία συμμετείχαν δεκάδες άτομα; Τελικά, ακολούθησα όπως όφειλα εκείνο που ορίζει η δεοντολογία εκπαιδευτικής έρευνας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, μένοντας ταυτόχρονα με τη σκέψη ότι η συναίνεση σε έρευνες τέτοιου τύπου δεν εξαντλείται σε μια στιγμή υπογραφής αλλά αποτελεί μια διαδικασία διαρκούς επικαιροποίησης.

³² Δήμητρα Μακρυνιώτη, «Εισαγωγή», στο *Παιδικές ηλικίες σε κίνηση*, επιμ. Δ. Μακρυνιώτη και Ο. Διδυμιώτης, Αθήνα: Νήσος, 2019:11-12.

Κεφάλαιο 2

Η βιοπολιτική σε καιρούς πανδημίας και τα προσφυγικά σώματα

Η εκπαίδευση αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα καθαυτό, υπό την έννοια ότι δεν διαθέτει μόνο εργαλειακό χαρακτήρα, δηλαδή δεν αποτελεί απλώς μέσο για την άσκηση άλλων δικαιωμάτων, αλλά αποτελεί συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ως εκ τούτου οφείλει να διασφαλίζεται χωρίς καμία εξαίρεση προς όλα τα ανθρώπινα όντα.³³ Σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο που αφορά το δικαίωμα των παιδιών στην εκπαίδευση, μια σειρά από νόμους και συμβάσεις συνδέουν την υποχρέωση του ελληνικού κράτους με την παροχή εκπαίδευσης σε όλα τα παιδιά σχολικής ηλικίας που βρίσκονται εντός της επικράτειάς του (ενδεικτικά: Νόμος 4636/2019, Άρθρο 51, παρ. 1 και 2, Νόμος 2101/1992, άρθρο 28, παρ. 1, Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2016, Άρθρο 14, παρ.1., Νόμος 4443/2016, Άρθρο 3, παρ.2.).³⁴

Όπως περιγράφεται στο αίτημα για παρέμβαση της Μ.Κ.Ο 360 Human Rights³⁵ προς την Ανεξάρτητη Αρχή του Συνηγόρου του Παιδιού, στο Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας διαμένουν 860 παιδιά σχολικής ηλικίας τα οποία από τις 13/3/2020 -ημέρα έναρξης του «lockdown», λόγω της πανδημίας του covid - 19- έως τα μέσα της σχολικής χρονιάς 2021-2022 αποκλείστηκαν από την εκπαιδευτική διαδικασία.³⁶ Η παραπάνω καταγραφή ενισχύεται από το πόρισμα που εξέδωσε η Ανεξάρτητη Αρχή του Συνηγόρου του Πολίτη με θέμα την «Εκπαιδευτική ένταξη παιδιών που διαβιούν σε Δομές και ΚΥΤ του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου»

³³ Sharon Lee. 2013. "Education as a Human Right in the 21st Century". *Democracy and Education* 21, no 1.

³⁴ Ενδεικτικά, στο άρθρο 51 του Ν. 4636/2019 παρ. 1 και 2 αναφέρεται ότι οι ανήλικοι/ες αιτούντες άσυλο υποχρεούνται να εντάσσονται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση το αργότερο εντός τριών μηνών από την ημερομηνία ολοκλήρωσης της ταυτοποίησης τους ανήλικου.³⁴ Επιπρόσθετα, τόσο στο άρθρο 28, παρ. 1 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού που κυρώθηκε με τον Ν.2101/1992 όσο και με το άρθρο 14 παρ. 1 και 2 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθίσταται σαφές το δικαίωμα όλων των παιδιών στην υποχρεωτική δωρεάν εκπαίδευση. Σε σχέση με την απαγόρευση των διακρίσεων ο Ν. 4443/2016 άρθρο 3 παρ. 2 επικαλείται την αρχή της ίσης μεταχείρισης στην εκπαίδευση ανεξαρτήτως χαρακτηριστικών όπως είναι το χρώμα, η φυλή, το φύλο, η γλώσσα, η θρησκεία και η ιθαγένεια.

³⁵ Περισσότερα για τη Μ.Κ.Ο 360 Humans Right εδώ: <https://www.humanrights360.org/el/poioi-eimaste/>

³⁶ Η αναφορά της Μ.Κ.Ο 360 Humans Right επισυνάπτεται στο παράρτημα 1.

το οποίο αναφέρει ρητά ότι ο κύριος όγκος των προσφυγικών πληθυσμών που διαμένει στις δομές και τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ) του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου παραμένει εκτός εκπαιδευτικού συστήματος λόγω καθυστερήσεων που συμβαίνουν εξ αιτίας: της έλλειψης θέσεων και προσωπικού, της αναστολής εξόδου των διαμενόντων/ουσών από τις δομές λόγω της διατύπωσης των αλληπάλληλων Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων (ΚΥΑ) στο πλαίσιο των περιοριστικών μέτρων της πανδημίας³⁷, της μη ανάθεσης των δρομολογίων σε σχολικά λεωφορεία και της καθυστέρησης του εμβολιασμού του μαθητικού πληθυσμού. Επιπλέον, σύμφωνα με το ίδιο πόρισμα καταγράφεται και η πλήρης απουσία πρόσβασης στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση για τα παιδιά που διαμένουν στα καμπ.³⁸

Σχετικά με την εφαρμογή της καραντίνας στη δομή της Ριτσώνας στις 02/04/2020 καταγράφηκαν 23 θετικά κρούσματα covid - 19 και έκτοτε η Δομή παρέμεινε σε μια ιδιότυπη καραντίνα με ποσοστιαίο περιορισμό εξόδου μέχρι τις 31/08/2020. Στις 01/09/2020 εντοπίστηκαν δύο θετικά κρούσματα covid - 19 και επιβλήθηκε εκ νέου επιβολή καραντίνας στη Δομή ως τις 15/10/2020 και πέραν αυτού συνέχισαν των ποσοστιαίων περιοριστικών μέτρων εξόδου μέχρι και τους πρώτες μήνες του 2021. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η δήμαρχος Χαλκιδαιών, Έλενα Βάκα, -έπειτα από παμπηφεί απόφαση του δημοτικού συμβουλίου- καθιστά δημόσια σαφές ότι τα παιδιά που διαμένουν στη δομή της Ριτσώνας δεν μπορούν να φοιτήσουν στα σχολεία για το τρέχον έτος καθώς όπως αναφέρει η διαμονή τους στη δομή: «ενέχει αυξανόμενο κίνδυνο εμφάνισης συνεχώς [...] κρουσμάτων κορονοϊού».³⁹

Στις 21/04/2021 εκδίδεται η απάντηση στο παραπάνω πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη από το Αυτοτελές Τμήμα Συντονισμού και Παρακολούθησης της Εκπαίδευσης Προσφύγων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, σύμφωνα με την οποία το

³⁷ Ενδεικτικά: ΚΥΑ Δ1α/ΓΠ.οικ.: 1293/2021 - ΦΕΚ 30/Β/8-1-2021, ΚΥΑ Δ1 α/ΓΠ.οικ. 3060/2021 - ΦΕΚ 89/Β/16-1-2021, ΚΥΑ Αριθμ. Δ1α/Γ.Π.οικ. 8378/2021, ΦΕΚ 454/Β/5-2-2021.

³⁸ Το πόρισμα της Ανεξάρτητης Αρχής του «Συνηγόρου του Πολίτη» επισυνάπτεται στο παράρτημα 2.

³⁹ Βλέπε εδώ: <https://dimoschalkideon.gr/epistoli-stin-yfyroygo-paideias-kai-thriskeymaton-ka-zetta-makri-apesteile-simera-triti-26-ianoyariou-2021-i-dimarchos-chalkideon-elena-vaka-schetika-me-ti-foitisi-mathiton-prosfygon-apo-ti-domi-tis/>

Υπουργείο Παιδείας αναφέρει ότι είναι συνεπές στις υποχρεώσεις του σχετικά με την παροχή εκπαίδευσης στους/στις ανήλικους/ες πρόσφυγες/ισσες, όπως αυτές προκύπτουν από την ευρωπαϊκή και ελληνική νομοθεσία, υπογραμμίζοντας ότι η ενσωμάτωση των παιδιών πολιτών τρίτων χωρών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί βασική μέριμνα της ελληνικής πολιτείας. Σε σχέση με την στελέχωση των σχολικών μονάδων, αναγνωρίζεται ότι υπήρχαν καθυστερήσεις λόγω της πανδημίας καθώς οι υποχρεωτικοί υγειονομικοί αποκλεισμοί των κέντρων φιλοξενίας για μεγάλα χρονικά διαστήματα δεν επέτρεψαν την ομαλή εξέλιξη της διαδικασίας στελέχωσης των Τάξεων Υποδοχής (ΤΥ) και των Δομών Υποδοχής Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ). Σχετικά με τη μετακίνηση των μαθητών/τριών που διαμένουν σε προσφυγικούς καταυλισμούς, αναφέρεται ότι υπεύθυνη είναι η εκάστοτε Περιφέρεια καθώς ισχύει η ΚΥΑ «Μεταφορά μαθητών δημόσιων σχολείων από τις Περιφέρειες» (4217 Β'/2018). Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων επιβλέπει τις διαδικασίες των Περιφερειών ωστόσο επικαλείται ότι η κινητικότητα του προσφυγικού πληθυσμού, οι συνεχείς αλλαγές στον αριθμό των ωφελούμενων και η έλλειψη ενδιαφέροντος από υποψήφιους αναδόχους που οδηγεί σε άγονους διαγωνισμούς, συνιστούν μερικές από τις σημαντικότερες προκλήσεις στην υλοποίηση των μετακινήσεων των προσφύγων/ισσών μαθητών/τριών. Αναφορικά με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση υπογραμμίζεται ότι η παροχή διαδικτύου στις Δομές Φιλοξενίας Προσφύγων αποτελεί αρμοδιότητα των υπεύθυνων διαχείρισης των παραπάνω δομών και οι δυσκολίες παρακολούθησης οφείλονται σε προβλήματα διασύνδεσης του διαδικτύου στους εν λόγω τόπους διαμονής των μαθητών/τριών.⁴⁰

Τελικά, στις 20/4/2021 έπειτα από πολλές προσπάθειες και παρά τη σύσταση της Ανεξάρτητης Αρχής του Συνηγόρου του Πολίτη, μόνο 100 παιδιά από τη δομή της Ριτσώνας φοίτησαν στις σχολικές τάξεις και μόνο για τρεις εβδομάδες κατά το σχολικό έτος 2020-2021. Κατά το σχολικό έτος 2021-2022 και ενώ έχουν αρθεί οι περιορισμοί εξόδου λόγω πανδημίας, σύμφωνα με την επικαιροποιημένη καταγγελία της Μ.Κ.Ο 360 Human Rights, 140 μαθητές/τριες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παραμένουν εκτός σχολικής διαδικασίας και για 132 μαθητές/τριες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης η μετακίνησή τους καλύπτεται από ιδιωτική χορηγία καθώς η μεταφορά τους δεν έχει

⁴⁰ Η απάντηση του ΥΠΑΙΘ επισυνάπτεται στο Παράρτημα 3.

εξασφαλισθεί από την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας.⁴¹ Σύμφωνα με τον Αντιπεριφερειάρχη Παιδείας Στερεάς Ελλάδας κ. Κωνσταντίνο Γαλάνη από το 2020 που η Περιφέρεια έχει αναλάβει τη μετακίνηση των μαθητών/τριών κάνει το χρέος της, που δεν είναι άλλο από το να προκηρύσσει διαγωνισμούς για τα λεωφορεία σε ιδιώτες και έχει ήδη προβεί σε δέκα διαγωνιστικές διαδικασίες. Με βάση τα λεγόμενά του, το πρόβλημα εντοπίζεται στο γεγονός ότι η λίστα των μαθητών/τριών χρειάζεται να επικαιροποιείται διαρκώς αφού υπάρχει εισροή και εκροή του μαθητικού πληθυσμού. Ως περιφερειακή αυτοδιοίκηση ζητούν να τους μεταβιβάζονται τα έγγραφα ταυτοποίησης των μαθητών/τριών μέσω της Α/βάθμιας και Β/βάθμιας εκπαίδευσης και δηλώνουν ότι δεν αρκεί να γνωρίζουν κάθε φορά το μέγεθος του έργου, δηλαδή των αριθμό των εξυπηρετούμενων παιδιών. Σύμφωνα με τον κ. Γαλάνη, το ζήτημα της διαρκούς ταυτοποίησης του μαθητικού πληθυσμού μέσω των παραπάνω υπηρεσιών αποτελεί χρονοβόρα διαδικασία με αποτέλεσμα να χρειάζεται κάθε φορά να προκηρυχθεί εκ νέου διαγωνισμός.⁴² Σε σχέση με το νηπιαγωγείο που υπάρχει εντός της Δομής η λειτουργία του είχε ανασταλεί από την έναρξη του πρώτου «lockdown» μέχρι και τον Μάρτιο του 2022. Ο λόγος ήταν πως τα κοντέινερ στα οποία στεγαζόταν το νηπιαγωγείο καταλήφθηκαν από διαμένοντες/ουσες της Δομής που δεν είχαν καταγραφεί στο σύστημα ταυτοποίησης και όλος ο εξοπλισμός των κοντέινερ είχε καταστραφεί.

Η περίπτωση της Ριτσώνας ανήκει στις περιπτώσεις εκείνες όπου η διατύπωση των σχετικών ΚΥΑ για τη διαχείριση της πανδημίας, ερμηνεύτηκε ως αναστολή εξόδου για όλους/ες τους/τις διαμένοντες/ουσες της Δομής και όχι με γενικευτικό τρόπο που θα ίσχυε για όλα τα καμπ, με αποτέλεσμα οι μαθητές/τριες να οδηγηθούν σε σχολικό αποκλεισμό. Παρά τις επίμονες προσπάθειες των ΣΕΠ προς τις συναρμόδιες υπηρεσίες, δεν εκδόθηκε σαφέστερη οδηγία που να ορίζει τις προϋποθέσεις αποκλεισμού της Δομής και τον τρόπο άσκησης του στοιχειώδους δικαιώματος στην εκπαίδευση εφόσον αυτός δεν σχετίζεται με την επιδημιολογική εικόνα του ίδιου του χώρου φιλοξενίας. Το δεύτερο βασικό πρόβλημα στην περίπτωση της Ριτσώνας, που

⁴¹ Η αναφορά της Μ.Κ.Ο 360 Human Rights για το σχολικό έτος 2021-2022 επισυνάπτεται στο Παράρτημα 4.

⁴² Πηγή: https://soundcloud.com/user-665020045/01-04-22a-4?utm_source=clipboard&utm_medium=text&utm_campaign=social_sharing&fbclid=IwAR3mHUog9xMDNcGLM0lQU9e8c_on_i6v1e6QrwPlemziSZtZ59onC1uUVMU

αποτυπώνεται στο παραπάνω πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη και συνεχίζεται και έπειτα από τους περιορισμούς μετακίνησης που επιβλήθηκαν κατά την πανδημία, είναι το ζήτημα της εξασφάλισης μεταφοράς των μαθητών/τριών από και προς τις σχολικές μονάδες. Η Ευγενία Κουνιάκη, που εκείνο το διάστημα εργαζόταν ως δικηγόρος στη Μ.Κ.Ο 360 Human Rights, σε συνέντευξή της αναφέρεται στη μηνυτήρια αναφορά που έχει κατατεθεί κατά παντός υπευθύνου για διακριτική μεταχείριση σε σχέση με την πρόσβαση των παιδιών στην εκπαίδευση και ταυτόχρονα κάνει λόγο για καθεστώς εξαίρεσης των προσφύγων/ισών μαθητών/τριών που διαμένουν στη Ριτσώνα είτε λόγω της στέρησης εξόδου κατά την πανδημία covid - 19 είτε λόγω της έλλειψης μεταφοράς ή εξ αιτίας των ελλείψεων υποδομής και προσωπικού. Η ίδια μάλιστα χαρακτηριστικά αναφέρει ότι: «εκδιώκεται από τη νομιμότητα το μεγαλύτερο ποσοστό των προσφύγων».⁴³ Αξίζει να σημειωθεί ότι η μη εφαρμογή του νόμου σχετικά με την εκπαίδευση των παιδιών σχολικής ηλικίας που διαμένουν στο καμπ της Ριτσώνας, δεν συμβαίνει σε ένα πολιτικό κενό λήψης αποφάσεων. Συμβαίνει εντός μιας χρονικότητας που οι πολιτικές αποφάσεις επηρεάζουν και τον γενικό μαθητικό πληθυσμό. Ενδεικτική είναι η αναφορά της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που υπογραμμίζει ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες με την πιο μακρά και συνεχόμενη περίοδο αναστολής της λειτουργίας των σχολείων σε συνδυασμό με υποχρεωτική τηλεεκπαίδευση. Η αναφορά δίνει έμφαση στις δυσμενείς συνέπειες που έχουν οι παραπάνω πολιτικές επιλογές στην εκπαίδευση και την ευημερία των παιδιών του γενικού πληθυσμού και ιδίως των πιο ευάλωτων παιδιών που δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.⁴⁴ Επιπλέον, η μη εφαρμογή του νόμου σε σχέση με την εκπαίδευση, υλοποιείται σε ένα πλαίσιο συγκεκριμένων κυβερνητικών πολιτικών διαχείρισης του προσφυγικού πληθυσμού και των συνθηκών διαμονής του στις δομές. Ενδεικτικά αναφέρω την εκκένωση του

⁴³ Πηγή: https://soundcloud.com/user-665020045/29-03-22a-8?fbclid=IwAR3PE7zOGHq8u_uB1yHDDIk6ZqMwjULQOkuR4VR2SiusxxT9qe2aV3T_DjQ

⁴⁴ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. 2021. Έκθεση αναφοράς για τις επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων για την αντιμετώπισή της στα δικαιώματα του ανθρώπου και συστάσεις προς την Πολιτεία. Ανακτήθηκε από: https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/COVID/Ekthesi_Anaforas_Covid_19.pdf

ΠΙΚΠΑ στη Λέσβο,⁴⁵ την εκκένωση της δομής του Ελαιώνα⁴⁶ και τα εγκαίνια που έγιναν στη Σάμο για την πρώτη κλειστή δομή προσφύγων στην Ευρώπη.⁴⁷

Ποιες είναι όμως εκείνες οι συνθήκες που επιτρέπουν την αναστολή της εφαρμογής του νόμου; Η Hanna Arendt ορίζει το πολιτικό ως τη δυνατότητα των ανθρώπων να είναι και να εμφανίζονται «από κοινού» στο δημόσιο χώρο. Κάποια σώματα, όμως, είναι ήδη αποκλεισμένα από το δημόσιο χώρο.⁴⁸ Και έτσι προκύπτει το ερώτημα: ποιος/α ανήκει στον δημόσιο χώρο; Ποιος/α μπορεί να ανήκει και με τι κόστος; Σε ποιους πληθυσμούς και με ποια κριτήρια αναγνωρίζεται η ιδιότητα της ανθρώπινης βιοκοινωνικής υποκειμενικότητας; Η ίδια έχοντας το βίωμα της ανιθαγενούς προσφύγισας, στο έργο της *Οι απαρχές του Ολοκληρωτισμού*⁴⁹ συνδέει τα ανθρώπινα δικαιώματα με την έννοια της πολιτειότητας. Διατυπώνοντας τη φράση «το δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα» και στεκούμενη παράλληλα κριτικά στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατέδειξε ότι -σε αντίθεση με την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948- δεν αρκεί να είσαι άνθρωπος για να έχεις πρόσβαση σε νομικά κατοχυρωμένα δικαιώματα όπως η εκπαίδευση, η εργασία, η ψήφος κ.ο.κ αλλά πολίτης ενός έθνους- κράτους.⁵⁰

Η έννοια της «βιοεξουσίας», που εισάγει ο Foucault, συμβάλλει να αντιληφθούμε το πώς παράγονται οι ταξινομήσεις ανάμεσα σε εκείνους/ες που «έχουν το δικαίωμα να έχουν δικαιώματα» και σε εκείνους/ες που εξαιρούνται από αυτά. Η έννοια της βιοεξουσίας αφορά τη μορφή που παίρνει η εξουσία στην καρδιά της νεωτερικότητας τοποθετώντας στο επίκεντρό της την ανθρώπινη ζωή. Υπό αυτό το πρίσμα, η πολιτική και ορθολογική διαχείριση των σωμάτων θέτει ως πρόσταγμα την κανονικοποίησή

⁴⁵ Ενδεικτικά: <https://diotima.org.gr/na-min-ekkenothei-to-pikpa/> και <https://tvxs.gr/news/ellada/biaii-ekkenosi-toy-pikpa-lesboy-apo-ta-brabeia-prosforas-sta-mat>

⁴⁶ Ενδεικτικά: <https://hub.uoa.gr/resolution-of-the-department-of-preschool-education/> και https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/337989_anisyhia-gia-kleisimo-tis-domis-toy-elaiona-ekfrazoyn-30-mko

⁴⁷ Ενδεικτικά: <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1893-kleisti-domi-samou-o-egklovismos-synexizetai>

⁴⁸ Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press, 1958.

⁴⁹ Hannah, Arendt, *Οι απαρχές του Ολοκληρωτισμού*, μτφ. Β. Τομανάς, Αθήνα: Νησίδες, 2017.

⁵⁰ Stephanie, De Gooyer et.al, *Το δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα*, μτφ. Β. Πούλιος, Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, 2019.

τους -και όχι την καταστροφή τους όπως παλιότερα- γεγονός που επιτυγχάνεται μέσω συγκεκριμένων τεχνολογιών (μηχανισμοί δημογραφικής στατιστικής, πολιτικής οικονομίας, τεχνο-επιστημονικής και βιο-ιατρικής γνώσης, καθεστώτα αλήθειας, στρατηγικές παρέμβασης και τεχνικές υποκειμενοποίησης). Οι απαρχές των παραπάνω νεωτερικών προτύπων διακυβέρνησης -μέσω της ιατρικής- εντοπίζονται στη διαχείριση του θανάτου κατά τη διάρκεια των επιδημιών της πανώλης στην Ευρώπη του 17^{ου} αιώνα, εποχή που στις δυτικές κοινωνίες εδραιώνονται οι αντιλήψεις για τη μολυσματικότητα και μεταδοτικότητα της αρρώστιας. Εύλογο ερώτημα στο έργο του αποτελεί το πώς αυτή η ρυθμιστική μορφή εξουσίας που τάσσεται υπέρ της ζωής δίνει χώρο στη θανάτωση και δεν εφαρμόζεται μόνο με όρους φυσικής εξόντωσης αλλά και με πρακτικές που εκθέτουν πληθυσμιακές ομάδες σε συνθήκες εγκλεισμού, εξοστρακισμού και θανάσιμων κινδύνων. Κατά τον Foucault, σε αυτό το σημείο υπεισέρχεται ο ρατσισμός, ο οποίος προϋπήρχε αλλά πλέον εντάσσεται στους μηχανισμούς του κράτους και συστηματοποιείται μέσω της βιοεξουσίας. Εισάγεται εγχαράσσοντας μια τομή ανάμεσα σε εκείνους/ες που αξίζουν να ζήσουν και εκείνους/ες που πρέπει να πεθάνουν και εγκαθιδρύεται μέσω μιας «θετικής σχέσης»⁵¹ που γίνεται αντιληπτή με όρους βιολογικούς και ιεραρχικούς μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων. Μάλιστα, αυτή η σχέση εδραιώνεται μέσω οριοθετημένων χωρικών σχέσεων, μέσω ταξινομήσεων πληθυσμών σε διακριτές κατηγορίες και τέλος μέσω της δημιουργίας ενός πολιτισμικού φαντασιακού. Αυτό το φαντασιακό πεδίο είναι που νοηματοδοτεί τη θεσμοθέτηση διαφορετικών δικαιωμάτων σε διαφορετικές πληθυσμιακές κατηγορίες μέσα από μια διαδικασία απανθρωποποίησης, δίνοντας παράλληλα το απόλυτο δικαίωμα ζωής και θανάτου πάνω στον/στην «Άλλον/η». ⁵²

Στην παρούσα χρονικότητα, η κοινωνική ανθρωπολόγος Αθηνά Αθανασίου μας προ(σ)καλεί να δούμε το συμβάν της πανδημίας του covid - 19 ως μια κοινωνική και πολιτική συνθήκη εντός ενός νεοφιλελεύθερου πλαισίου που αποκαλύπτει και

⁵¹ Αυτή η σχέση αφορά τη θανάτωση, την εγκατάλειψη ή την έκθεση σε θανάσιμους κινδύνους των «Άλλων» στο όνομα της ζωής του γενικού πληθυσμού. Μέσω αυτού του σχήματος καταλήγουν να γίνονται αποδεκτές.

⁵² Michel Foucault, «Παράδοση της 17^{ης} Μαρτίου», στο *Michel Foucault: Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, μτφ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Ψυχογιός, 2012, 293-324.

ταυτόχρονα αποκρύπτει ένα βιοπολιτικό παρόν, εστιάζοντας στην άνισα κατανομημένη επισφάλεια και πρόσβαση στα δημόσια συστήματα, καθώς η πανδημία υπό συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες γίνεται καταστροφική για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού.⁵³ Υπό το πρίσμα της πολιτικής θεωρίας, η Zeynep Gambetti αναφέρει ότι η επιλογή του ποιος πληθυσμός θα εκτεθεί και ποιος θα αποκλειστεί κατά την πανδημία του covid - 19 αποτελεί πρωτίστως απόφαση πολιτική και όχι ιατρική. Όπως υπογραμμίζει, αυτή η απόφαση διαμορφώνεται από την εκάστοτε ιστορική συνθήκη και τη φύση της εκάστοτε κυβέρνησης που είναι στην εξουσία, από τις ιδιαιτερότητες του κάθε πληθυσμού, την οικονομική κατάσταση, την κατάσταση του συστήματος υγείας, τον βαθμό της θεσμικής διαφάνειας αλλά και τον βαθμό ανεξαρτησίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Η εγκατάλειψη των ευάλωτων πληθυσμών από τις κυβερνήσεις δεν συνοδεύεται από ρητορική μίσους αντιθέτως συνοδεύεται από έναν κυρίαρχο λόγο που εστιάζει στα ζητήματα υγείας και στην αναγκαιότητα της επείγουσας εφαρμογής των πολιτικών αποκλεισμού λόγω των ιδιαίτερων υγειονομικών συνθηκών.⁵⁴ Η φιλόσοφος Hourya Bentouhami υπό το πρίσμα της μεταποικιακής οπτικής, αναφέρεται στην αυξημένη και εντατικοποιημένη παραγωγή των «πληθυσμών» κατά τη διάρκεια της πανδημίας του covid - 19 με όρους βιολογικοποίησης. Και η Bentouhami εστιάζει στην ιατρική κατάσταση του επείγοντος που επιφέρει η πανδημία του covid - 19, θέτοντας στο επίκεντρο την άνιση πρόσβαση των φυλετικοποιημένων ομάδων σε παροχές, με τρόπο που μεγαλώνει την απόσταση ανάμεσα στο «εμείς και στο εσείς».⁵⁵ Η κρατική ανταπόκριση στην πανδημία λειτουργεί με τρόπο που ταυτοποιεί τις ευάλωτες ομάδες. Στις ευάλωτες ομάδες συμπεριλαμβάνονται οι κοινότητες που τους έχει στερηθεί η πρόσβαση σε δομές υγείας σε όλη τους τη ζωή και σε όλη την ιστορία του έθνους τους, αλλά και σε

⁵³ Αθηνά Αθανασίου, «Για την αίσθηση ενός παρόντος από/σε απόσταση», στο *Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου*, ηλεκτρονική δημοσίευση, 37 - 44, Νήσος, 2020.

⁵⁴ Zeynep Gambetti. 2020. "Politics of Life vs. Politics of Death", *Critical Times*. Ανακτήθηκε από: <https://ctjournal.org/2020/05/19/politics-of-life-vs-politics-of-death/>

⁵⁵ Hourya Bentouhami, "To Appear in Times of Pandemic".

εκείνους/ες που ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, στους/στις ανάπηρους/ες και στους/στις πρόσφυγες/ισσες.⁵⁶

Η βιοπολιτική ιδιότητα του πολίτη, με όλες τις έμφυλες, εθνοτικές εθνικές, και φυλετικές προϋποθέσεις της, αναφέρεται σε πολιτικές τεχνολογίες εννοιολόγησης και αξιολόγησης της ζωής.⁵⁷ Όπως μας θυμίζει η Αθανασίου,⁵⁸ ο Giorgio Agamben στο έργο του *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, σε παρόμοια τροχιά σκέψης με τον Foucault συνδέει τη βιοπολιτική διαχείριση της ζωής με την κυριαρχία, αναφέροντας ότι η ζωή εκείνη που είναι εγκλωβισμένη στο καθεστώς της κυριαρχίας είναι «γυμνή ζωή» εκτεθειμένη στο θάνατο.⁵⁹ Η έννοια «γυμνή ζωή» σηματοδοτεί την εγκατάλειψη της ζωής στο νόμο. Το ενδιαφέρον είναι ότι στο συλλογισμό του Agamben η κυριαρχία θεμελιώνεται μέσα από τη δυνατότητα του νόμου να εφαρμόζεται μέσω της αναστολής της ισχύος του. Αποφασίζοντας την επιβολή της «κατάστασης εξαιρέσεως» σε μια «ειδική περίπτωση» ο κυρίαρχος εφαρμόζει και επιβεβαιώνει την ομαλή κανονική ισχύ του νόμου.⁶⁰ Όπως ακριβώς συμβαίνει και στην παρούσα χρονικότητα με το ζήτημα της εκπαίδευσης στις δομές προσφύγων. Η συνθήκη της πανδημίας λειτουργεί «νομιμοποιώντας» την αναστολή του νόμου για την εκπαίδευση των παιδιών που διαμένουν στο καμπ με τρόπο τέτοιο όπου η εξαίρεση δεν τοποθετείται εκτός της τάξης του νόμου αλλά αποτελεί καταστατική συνθήκη του, θέτοντάς τον παράλληλα σε μια αναστολή απροσδιόριστης χρονικής διάρκειας. Ωστόσο, η Butler συνομιλώντας θεωρητικά με τον Agamben από μια κριτική σκοπιά σχετικά με την έννοια της γυμνής ζωής, επισημαίνει πως αν λάβουμε υπόψη τον αποκλεισμό των υποκειμένων που διαβιούν γυμνές ζωές, μόνο ως

⁵⁶ Judith Butler και Geroge Yancy. 2020. "Interview: Mourning is a Political Act Amid the Pandemic and Its Disparities". *Bioethical Inquiry* 17, 483-487.

⁵⁷ Αθηνά Αθανασίου, «Υπολείμματα της "ιδιότητας του πολίτη": Φύλο, σεξουαλικότητα, έθνος και άλλες εξαιρέσεις με σημασία», στο *Ιδιότητα του Πολίτη: Πολιτικός Λόγος, Ιστορία και Κανόνες σε Συγκριτικές Προοπτικές*, επιμ. Γ. Κουζέλης και Δ. Χριστόπουλος, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2012, 242-259.

⁵⁸ Αθηνά Αθανασίου, *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*, Αθήνα: Εκκρεμές, 2007.

⁵⁹ Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφ. Π. Τσιαμούρας και επιμ. Γ. Σταυρακάκης, Αθήνα: Scripta, 2005.

⁶⁰ Giorgio Agamben, *Κατάσταση εξαιρέσεως. Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, μτφ. Μ. Οικονομίδου, Αθήνα: Πατάκη, 2007.

κομμάτι της ίδιας της πολιτικής, τότε οι ζωές που αποκλείονται δεν θα έχουν πια εμφάνιση, δεν θα έχουν κοινωνική ή πολιτική θέση. Το παραπάνω μας στερεί τη δυνατότητα να μιλήσουμε για εκείνες τις μορφές δράσης και αντίστασης που έχουν ως επίκεντρο τις ίδιες τις πολιτικές αποκλεισμού. Δεν μας βοηθάει να περιγράψουμε εκείνες τις μορφές δράσης που αναλαμβάνουν για παράδειγμα, οι ανιθαγενείς ή όσα υποκείμενα στερούνται δικαιωμάτων καθώς ενώ έχουν απογυμνωθεί από τα δικαιώματα εξακολουθούν να ανήκουν στη σφαίρα του πολιτικού και είναι συνήθως οργισμένα, αγανακτισμένα, επαναστατούν και αντιστέκονται.⁶¹

Αν και στο νεωτερικό ευρωπαϊκό, ελληνικό και δημοκρατικό συμφραζόμενο το δικαίωμα στην εκπαίδευση έχει θεσμοθετηθεί, γίνεται αντιληπτό ότι στην περίπτωση της Δομής Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας οι νόμοι και ο λόγος περί οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αρκούν για να διασφαλίσουν το θεμελιώδες δικαίωμα της πρόσβαση των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Χαρτογραφώντας στην παρούσα ενότητα την αλληλουχία των γεγονότων μέσω των οποίων παράγεται ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός, γίνεται κατανοητό πως στην συγκεκριμένη περίπτωση, η συνθήκη της πανδημίας του covid - 19 -στο όνομα του κατεπείγοντος και της έκτακτης ανάγκης- αποτελεί την επιτομή της κατάστασης εξαίρεσης εντός της οποίας εμπεδώνονται και εντατικοποιούνται οι εκπαιδευτικές διακρίσεις. Ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός και η συστηματική παραβίαση των νόμων από το ελληνικό κράτος «νομιμοποιείται» αρχικά στο όνομα της πανδημίας covid - 19, μέσω των απαγορεύσεων και μέσω της κατάτμησης των ευθυνών μεταξύ των φορέων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής και της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας. Η γραφειοκρατικοποιημένη κατάτμηση των ευθυνών, όπου κάθε φορέας «κάνει σωστά τη δουλειά του» ενώ τα παιδιά συνεχίζουν να βρίσκονται εκτός σχολείου, κανονικοποιείται και συνεχίζει να υφίσταται και έπειτα από την άρση των απαγορεύσεων της πανδημίας. Ζήτημα πρωτίστως πολιτικό, το οποίο φαίνεται να ενισχύεται και από τη στάση του ΔΣ του Δήμου Χαλκιδέων. Σε συνθήκες πανδημίας covid - 19 το Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας αποτελεί πεδίο εφαρμοσμένης

⁶¹ Judith Butler, "Bodies in Alliance and the Politics of the Street", στο *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Harvard University Press, 2015, 66-98.

βιοεξουσίας όπου οι «Άλλοι/ες» μαθητές/τριες γίνονται αντιληπτοί/ες ως «αποκείμενα»⁶² και η πρόσβαση τους στην εκπαίδευση αναστέλλεται επ' αόριστων με όρους ιθαγένειας, και βιολογικοποιημένης γεωγραφικής περιχαράκωσης.

Παρά τις κατάφορες παραβιάσεις του δικαιώματος στην εκπαίδευση για τους μαθητές/τριες που διαμένουν στη δομή της Ριτσώνας και αποτυπώθηκαν ενδελεχώς στο παρόν κεφάλαιο, η παρούσα εργασία στοχάζεται πάνω σε αυτό που αναφέρουν οι Αλεξάνδρα Ανδρούσου και Νέλλη Ασκούνη: «Η μαζική παρουσία των «άλλων» αναπόφευκτα θέτει σε επερώτηση τις κυρίαρχες συλλογικές αναπαραστάσεις της ομοιογένειας του εθνικού σώματος και ωθεί στην αναζήτηση νέων μορφών κοινωνικής συνοχής και επαναπροσδιορισμού των όρων και των ορίων της πολιτικής κοινότητας».⁶³ Εστιάζοντας πάνω σε αυτή την διυποκειμενική συνάντηση μεταξύ εθνικού σώματος και «Άλλων», όπου οι «Άλλοι/ες» αναζητούν τρόπους να συμπεριληφθούν σε νέες μορφές κοινωνικής συνοχής, στα επόμενα κεφάλαια η παρούσα έρευνα αποτυπώνει τους τρόπους μέσω των οποίων η ομάδα Youth Refugees Movement διεκδικεί να επαναδιαμορφώσει τα όρια της πολιτικής κοινότητας.

⁶² Το κριστεβικό αποκείμενο, όπως το περιγράφει η Αθηνά Αθανασίου στο *Ζωή στο όριο Δοκίμιο για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική* (2007) είναι εκείνο που εκπίπτει ή αποβάλλεται από την κοινωνική ορθολογικότητα του συμβολικού συστήματος. Δεν αποτελεί ούτε υποκείμενο ούτε αντικείμενο αλλά μια ενδιάμεση κατάσταση. Για το κριστεβικό αποκείμενο δεξ: Julia Kristeva, *Powers of Horror*, Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 1982.

⁶³ Αλεξάνδρα, Ανδρούσου και Νέλλη, Ασκούνη, «Εισαγωγή: Πολυπολιτισμικότητα, ανθρώπινα δικαιώματα και εκπαίδευση» στο *Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπινα δικαιώματα*, επιμ. Α. Ανδρούσου και Ν. Ασκούνη, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011:10.

Κεφάλαιο 3

Η μεθοριακότητα και οι πολιτικές δυνατότητες της αναμονής στη συνθήκη εγκλεισμού: Μια έμφυλη διαθεματική ανάλυση

3.1 Οριοθετήσεις και διαβάσεις στο καμπ της Ριτσώνας

Το ημερολόγιο γράφει 16 Οκτωβρίου 2020 και βρίσκομαι στη δομή της Ριτσώνας για να συναντήσω τις συνομιλήτριές μου με σκοπό να περάσω τη μέρα μαζί τους. Το καμπ είναι περιτριγυρισμένο από χωράφια, πεύκα και εργοστάσια. Βρίσκεται είκοσι χιλιόμετρα μακριά από την πόλη της Χαλκίδας, δέκα χιλιόμετρα μακριά από το Βαθύ Αυλίδας, που είναι η πλησιέστερη κατοικημένη περιοχή, και εβδομήντα τέσσερα χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα. Στον ίδιο δρόμο, μερικά εκατοντάδες μέτρα παρακάτω βρίσκεται το Αποτεφρωτήριο Ριτσώνας που εγκαινιάστηκε το 2019 και αποτελεί τον μοναδικό χώρο καύσης νεκρών στην Ελλάδα.

Η συγκεκριμένη Δομή ανακατασκευάστηκε και εγκαινιάστηκε ως ανοιχτό Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων το 2016, στα ερείπια μιας εγκαταλειμμένης στρατιωτικής βάσης της Αεροπορίας, για να στεγάσει προσωρινά τους/τις πρόσφυγες/ισσες που εγκλωβίστηκαν στον ελλαδικό χώρο έπειτα από το κλείσιμο των συνόρων στην Ειδομένη.⁶⁴ Μέσα σε ένα πρόταγμα συνεχούς βελτίωσης της καθημερινότητας των προσφύγων/ισσών που εγκλωβίστηκαν στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο, το ανοιχτό Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων της Ριτσώνας σχεδιάστηκε ως μια «δομή πρότυπο» καθώς διαθέτει κοντέινερ εξοπλισμένα με ηλιακό θερμοσίφωνα, κλιματιστικό, κουζίνα, μπάνιο ενώ εντός της Δομής υπάρχει νηπιαγωγείο, παιδική χαρά και αθλητικές εγκαταστάσεις.⁶⁵ Αρχικά, διέμεναν κυρίως οικογένειες από το Ιράκ και τη Συρία ωστόσο το 2020 που ξεκίνησα να επισκέπτομαι τη Δομή διέμεναν κυρίως πρόσφυγες/ισσες από τη Συρία, το Αφγανιστάν, τη Σομαλία, το Κονγκό, το Ιράκ, την Υεμένη και το Καμερούν. Ο πληθυσμός το φθινόπωρο του 2020 άγγιζε τους/τις τρεις χιλιάδες διαμένοντες/ουσες. Κατά την περίοδο της επιτόπιας έρευνας ο πληθυσμός της Δομής αυξομειωνόταν διαρκώς καθώς υπήρχε εισροή και εκροή των

⁶⁴ Βλέπε: <https://www.naftemporiki.gr/story/1040920/oloklirothike-i-epixeirisi-apomakrunsis-ton-metanaston-sta-sunora-elladas--pgdm>

⁶⁵ Πηγή: <https://popaganda.gr/stories/egkenia-sto-anakenismeno-kentro-filoxenias-prosfigon-sti-ritsona/>

διαμενόντων/ουσών. Στο καμπ διαμένουν αιτούντες άσυλο, άτομα που έχουν πάρει ήδη άσυλο και δεν έχουν κάπου αλλού να μείνουν και άτομα που το αίτημά τους για άσυλο έχει απορριφθεί σε πρώτο ή και δεύτερο βαθμό.

Δεν υπάρχει δημόσια συγκοινωνία που να συνδέει τη Δομή με τη Χαλκίδα ή την Αθήνα. Κάποιοι/ες από τους/τις διαμένοντες/ουσες χρειάζεται να περπατήσουν είκοσι χιλιόμετρα για να πάνε στη Χαλκίδα και άλλοι χρησιμοποιούν ποδήλατα. Κάποιοι διαθέτουν αυτοκίνητα και τα χρησιμοποιούν ως «ταξί» και εκτελούν δρομολόγια για Αθήνα και Χαλκίδα. Σε σχέση με τις συνθήκες διαμονής, κάθε κοντέινερ αποτελείται από δύο υπνοδωμάτια με κουκέτες, μια τουαλέτα και ένα χώρο υποδοχής στον οποίο βρίσκεται και η κουζίνα. Σε αρκετές περιπτώσεις τα κοντέινερ τα μοιράζονταν δύο οικογένειες με παιδιά. Κάθε οικογένεια παίρνει ένα δωμάτιο με αποτέλεσμα συχνά να μένουν στο ίδιο δωμάτιο 4-5 άτομα. Επιπλέον, το καμπ διαθέτει χώρους με κοινόχρηστα πλυντήρια, στην πράξη όμως λίγα από αυτά λειτουργούν με αποτέλεσμα να υπάρχει μεγάλη αναμονή και λόγω του υπερπληθυσμού της Δομής αρκετά άτομα δεν καταφέρνουν να εξυπηρετηθούν. Η υγρασία και οι υδραυλικές βλάβες είναι συχνές σε πολλά κοντέινερ.

Η δομή της Ριτσώνας είναι περιφραγμένη με συρματοπλεγμά ωστόσο παντού υπάρχουν τρύπες στους φράχτες. Είναι έντεκα το πρωί και η Μπαχάρ, ένα δεκατετράχρονο κορίτσι από την πόλη Χεράτ του Αφγανιστάν που έφτασε πριν τρεις μήνες στη Ριτσώνα -έπειτα από τη δεκάμηνη παραμονή της στο καμπ της Σάμου- και ονειρεύεται να γίνει ψυχολόγος, με περιμένει με συστολή και χαμόγελο στην κεντρική πύλη του καμπ φορώντας ριχτά την μαντίλα της. Προχωράμε διασχίζοντας το μπροστινό μέρος της Δομής όπου βρίσκεται το γραφείο του διοικητή, τα γραφεία-κοντέινερ των ΣΕΠ και των Μ.Κ.Ο που δραστηριοποιούνται εντός της με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΔΟΜ) να έχει τον γενικό συντονισμό. Ένα μεγάλο γκράφιτι κοσμεί τον κεντρικό τοίχο της αποθήκης του ΔΟΜ που απεικονίζει το πρόσωπο μιας κοπέλας που φοράει μαντίλα και δίπλα γράφει «welcome to Ritsona» στα αγγλικά, στα αραβικά και στα φαρσί.

Κατηφορίζουμε μαζί τον κεντρικό χωμάτινο δρόμο και τα βλέμματα των ανδρών είναι καρφωμένα πάνω μας. Όπως μου λέει η Μπαχάρ: «φαίνεται ότι έρχεσαι απ' έξω, φαίνεται ότι είσαι από την πόλη». Με το πέρασμα του χρόνου σταμάτησα να νιώθω

τα βλέμματα καρφωμένα πάνω μου. Δεν ξέρω αν αυτό συνέβη επειδή σταμάτησα να δίνω σημασία ή επειδή καθώς περνούσε ο καιρός αναπροσάρμοσα το ντύσιμό μου με βάση τις συμβουλές των συνομιλητριών μου ⁶⁶ ή αν εκείνοι συνήθισαν τη συχνή παρουσία μου. Κατάλαβα επίσης ότι αυτή η διάκριση μεταξύ εκείνων που μένουν εντός της Δομή και εκείνων που έρχονται από «την πόλη» είναι ένας δυισμός που χρησιμοποιούν συχνά οι διαμένοντες/ουσες του καμπ. Καθώς διασχίζαμε τον εμπορικό δρόμο που διαπερνά κάθετα όλο το μήκος της Δομής, περάσαμε ανάμεσα από την πληθώρα των «παράνομων» και αυτοσχέδιων μαγαζιών που είναι φτιαγμένα από σανίδες, ελενίτ και μουσαμάδες και ξεφυτρώνουν από τη μια μέρα στην άλλη και έπειτα αντικαθίστανται από άλλα μαγαζιά καθώς οι ιδιοκτήτες τους φεύγουν από τη Δομή με αποτέλεσμα να αλλάζει συνεχώς το τοπίο. Καφετέριες, ταχυφαγεία, μανάβικα, ψιλικατζίδικα, μαγαζιά με ρούχα, κουρείο, κατάστημα επισκευής κινητών τηλεφώνων, χασάπικο, χώροι αναψυχής για άντρες όπου έπαιζαν μπυλιάρδο και βιντεοπαιχνίδια, είναι κάποιοι από τους χώρους που παρατήρησα. Στο τέλος του κεντρικού δρόμου βρίσκεται το γήπεδο του ποδοσφαίρου και στα δεξιά του βρίσκονται τα αυτοσχέδια τζαμιά, ένα σιίτικο και ένα σουνίτικο. Δεξιά και αριστερά του κεντρικού δρόμου απλώνονται οι γειτονιές των διαμενόντων/ουσών και συνδέονται μεταξύ τους με μικρά στενάκια από χώμα και χαλίκι. Όταν βρέχει τα δρομάκια γίνονται λασπότοποι και το καλοκαίρι η ζέστη είναι ανυπόφορη. Έξω από κάποια «σπίτια» οι διαμένοντές/ουσές τους έχουν φτιάξει μικρούς κήπους με σπυροκηπευτικά και μοιάζει απίστευτο το γεγονός ότι οι σπόροι κατάφεραν να ανθίσουν σε έναν τόπο τόσο ξερό και άγονο. Οι γειτονιές είναι χωρισμένες ανά εθνικότητα, με κοντέινερ στη σειρά μέχρι εκεί που φτάνει το μάτι σου. Ένας αριθμός με κόκκινη μπογιά είναι γραμμένος έξω από κάθε κοντέινερ που λειτουργεί ως μέσο ταυτοποίησης της κάθε «κατοικίας». Ο κεντρικός δρόμος διασταυρώνεται με έναν άλλο δρόμο γεμάτο ξύλινα πολύχρωμα παγκάκια που δίνουν χρώμα στο γκρι του καμπ. Μαζί με την Μπαχάρ και δύο ακόμη κορίτσια καθόμαστε στα παγκάκια κάτω από την σκιά των πεύκων και παρακολουθώ τη συζήτησή τους για την προετοιμασία ενός θεατρικού δρώμενου. Ενώ η συζήτηση συνεχίζεται παρατηρώ τους ανθρώπους

⁶⁶ Η κύρια συμβουλή των συνομιλητριών μου ήταν να κάνω ότι μπορώ για να περνάω απαρατήρητη. Με συμβούλεψαν να φοράω φαρδιά σκούρα ρούχα και καθόλου/ελάχιστο μακιγιάζ. Σε περίπτωση που φοράω χρωματιστά ρούχα να είναι σε παλ αποχρώσεις. Μου υπογράμμισαν ότι ειδικά το κόκκινο χρώμα δεν αποτελεί καθόλου καλή ενδυματολογική επιλογή.

που πηγαινοέρχονται. Όσο πλησιάζει το μεσημέρι κυκλοφορούν περισσότεροι/ες διαμένοντες/ουσες, οι ουρές αναμονής στις υπηρεσίες του ΔΟΜ μεγαλώνουν με τους/τις διαμένοντες/ουσες να περιμένουν υπομονετικά να διεκπεραιώσουν τις γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Έχοντας δώσει ραντεβού να ξανασυναντηθούμε στις δύο η ώρα το μεσημέρι, αποχαιρετώ για λίγο τις συνομιλήτριές μου για να παρακολουθήσω μια συνάντηση των εκπροσώπων των Μ.Κ.Ο που δραστηριοποιούνται στη Δομή υπό τον συντονισμό του ΔΟΜ. Η συνάντηση διακόπτεται απότομα όταν οι εργαζόμενοι/ες των φορέων έλαβαν ταυτόχρονα ειδοποίηση στα κινητά τους τηλέφωνα από τον ΔΟΜ για εκκένωση της δομής (evacuation). Οι εκπρόσωποι των φορέων σηκώθηκαν απότομα και με βιαστικές κινήσεις μάζεψαν τα πράγματά τους γιατί όπως μου εξήγησαν έπρεπε να αποχωρήσουμε άμεσα από τη Δομή καθώς είχε ξεσπάσει φασαρία. Τι ακριβώς είχε συμβεί; Ένας διαμένοντας που περίμενε ώρα να εξυπηρετηθεί στην ουρά των υπηρεσιών σχετικά με το αίτημα ασύλου του, έσπασε το παράθυρο από ένα σταθμευμένο αυτοκίνητο εντός της Δομής. Με αφορμή αυτό το γεγονός οι υπάλληλοι του ΔΟΜ έκλεισαν το γραφείο παροχής υπηρεσιών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί περισσότερη αναστάτωση, καθώς αυτό σήμαινε ότι δεν θα εξυπηρετούνταν και οι υπόλοιποι/ες που περίμεναν για ώρες με αποτέλεσμα να ξεσπάσει σύγκρουση μεταξύ εκείνων που ήθελαν να εξυπηρετηθούν και εκείνων που υποστήριζαν τον διαμένοντα που έσπασε το παράθυρο. Καθώς περνούσε η ώρα το περιστατικό εξελίχθηκε σε σύγκρουση μεταξύ εθνοτικών ομάδων. Όπως έμαθα αργότερα, σε αυτές τις περιπτώσεις που ξεσπούν περιστατικά βίας από την πλευρά των διαμενόντων η πολιτική που ακολουθείται είναι οι εργαζόμενοι/ες να εγκαταλείπουν τη Δομή, να κλείνει η πύλη και αν η βία συνεχιστεί καλούν την αστυνομία να παρέμβει. Όπως μου εξήγησαν αυτό συμβαίνει τόσο για λόγους ασφαλείας, ώστε να μην τραυματιστεί κάποιος/α από το προσωπικό, όσο και ως ένδειξη μηδενικής ανοχής σε περιστατικά βίας αλλά και ως παράδειγμα που αποτρέπει να συμβούν ανάλογα περιστατικά στο μέλλον. Έτσι έγινε και εκείνη την ημέρα. Ανάμεσά τους έπρεπε να φύγω και εγώ εγκαταλείποντας τις συνομιλήτριές μου και την υπόσχεσή μου να συναντηθούμε χωρίς να προλάβω τις αποχαιρετήσω. Μέχρι σήμερα δεν έχω καταφέρει να βρω απάντηση στο γιατί οι φορείς της κοινωνίας

των πολιτών ενώ βρίσκονται εκεί για παροχή στήριξης και βοήθειας, κλείνουν τις πύλες της Δομής εγκλωβίζοντας και εγκαταλείποντας ευάλωτες ομάδες, όπως ήταν οι ανήλικες συνομιλήτριές μου, εκτεθειμένες στη βία. Καθώς έφευγα και ενώ είχαν ήδη φτάσει οι αστυνομικοί έξω από το καμπ, έμεινα να κοιτώ το γκράφιτι «welcome to Ritsona» και ήταν η πρώτη φορά που κατάλαβα ότι η φαινομενική ηρεμία που μοιάζει να υπάρχει στη Δομή μπορεί να διαρραγεί ανά πάσα στιγμή καθώς κυριαρχούν συνθήκες αναμονής, περιχαράκωσης και συνωστισμού.

3.2 «Ζωές σε αναστολή»: Τι υποκειμενικότητες διαμορφώνονται εν αναμονή στο καμπ;

Η κατάσταση αναμονής αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό της καθημερινότητας στη δομή της Ριτσώνας με ποικίλες εκφάνσεις. Από την αναμονή για τη συνέντευξη του αιτήματος ασύλου, στην αναμονή για την απόφαση που τις περισσότερες φορές είναι απορριπτική σε πρώτο βαθμό και έπειτα στην αναμονή για την προσφυγή στο αίτημα ασύλου σε δεύτερο βαθμό. Σε αυτές τις συνθήκες αναμονής σε ένα καμπ χωρίς δημόσια συγκοινωνία και απομονωμένο από τον αστικό ιστό, μια σειρά από κυβερνητικές πολιτικές διατάραξαν επιπλέον την καθημερινότητα των διαμενόντων/ουσών κατά την περίοδο των επισκέψεών μου. Η κατασκευή του φράκτη τριών μέτρων περιμετρικά της Δομής,⁶⁷ οι καθυστερήσεις καταβολής του επιδόματος των αιτούντων ασύλου, η μη παροχή σίτισης σε διαμένοντες/ουσες της Δομής που δεν έχουν καταγραφεί στο σύστημα ταυτοποίησης ή έχουν λάβει απορριπτική απάντηση⁶⁸ και επιπλέον η κοινή υπουργική απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης που χαρακτηρίζει την Τουρκία ως ασφαλή χώρα για τους/τις αιτούντες/σες άσυλο από τη Συρία, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές και τη Σομαλία⁶⁹ ήρθαν να προστεθούν στις υπάρχουσες συνθήκες αναμονής και αβεβαιότητας. Ειδικά η παραπάνω κοινή υπουργική απόφαση και οι αλλαγές που

⁶⁷ Ενδεικτικά: <https://left.gr/news/htizoy-n-teihi-tis-ntropis-gyro-apo-prosfygikes-domes>

⁶⁸ https://www.efsyn.gr/ellada/dikaionomata/315247_politiki-epilogi-toy-yp-metanasteysis-i-asitia-hiliadon-stis-domes

⁶⁹ Κοινή Υπουργική Απόφαση 42799/2021-ΦΕΚ 2425/Β/7-6-2021.

αυτή επιφέρει στη διαδικασία του αιτήματος χορήγησης ασύλου είχε δυσμενείς επιπτώσεις στην ψυχολογία των συνομιλητριών μου και των οικογενειών τους. Αποκορύφωμα των επιπτώσεων που έχουν αυτές οι πολιτικές ήταν η περίπτωση του Άχμετ. Ο Άχμετ, είναι ο πατέρας της Ζαχρά, αγρότης στο επάγγελμα και βρίσκεται στη Ριτσώνα μαζί με τη σύζυγό του που έχει ένα σοβαρό πρόβλημα υγείας και τις πέντε κόρες του ενώ ο ανήλικος γιος του βρίσκεται στη Σουηδία. Όταν έλαβε την απορριπτική απάντηση στο αίτημα ασύλου (η περίπτωση της οικογένειάς του ήταν από τις πρώτες που εξετάσθηκαν με την ισχύ της νέας ΚΥΑ) σε μια απέλπιδα προσπάθεια έκλεισε την πύλη της Δομής, απειλούσε ότι θα αυτοκτονήσει και απαγόρευε στους/στις εργαζόμενους/ες να εισέλθουν στο καμπ.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες καθημερινότητας, το ελληνικό κράτος υποβάλλει τους/τις μαθητές/τριες που διαμένουν στη Δομή σε μια επιπλέον κατάσταση απροσδιόριστης αναμονής σχετικά με το πότε θα ξεκινήσει η φοίτησή τους στο σχολείο. Στο γραφείο- κοντέινερ των ΣΕΠ κάθε μέρα χτυπάει πολλές φορές και επίμονα η πόρτα. Τις περισσότερες φορές είναι γονείς διαφόρων εθνικοτήτων που κρατούν σχολαστικά τον φάκελο με τα δικαιολογητικά εγγραφής των παιδιών τους ρωτώντας σε διάφορες γλώσσες πότε θα πάνε σχολείο. Άλλες φορές έρχονται ομάδες παιδιών και χτυπούν την πόρτα κάνοντας επίμονα την ίδια ερώτηση. Οι ΣΕΠ συνήθως τους δίνουν μαρκαδόρους και κόλλες χαρτί και τους απαντούν ευγενικά: «θα δούμε...μετά τα Χριστούγεννα... μετά το Πάσχα... ελάτε πάλι να μας ρωτήσετε την άλλη βδομάδα που ίσως έχουμε νέα...». Η συντονίστρια εκπαίδευσης μου εξηγεί με σκυμμένο το κεφάλι, το πόσο άσχημα νιώθει κάθε φορά που την ρωτούν πότε θα πάνε σχολείο και εκείνη δεν έχει κάποιο καλό νέο να τους απαντήσει. Αντιπροσωπευτικά είναι όσα περιγράφει η δεκαοχτάχρονη Κπάλουακ που είναι η μεγάλη αδερφή της Ζαχρά και ονειρεύεται να γίνει γιατρός. Έχει γραφτεί στην πρώτη Λυκείου στο Επαγγελματικό Λύκειο και περιμένει να ξεκινήσει η φοίτησή της. Η Κπάλουακ αναφέρει:

«Υπάρχει πολύ πόνος πίσω από αυτά τα χαμόγελα... Η καθημερινότητα είναι πολύ δύσκολη. Δεν μπορώ να σου εξηγήσω πόσο πόνος υπάρχει. Κάθε πρωί που ξυπνάω δεν ξέρω τι να κάνω... Πάω στον κ. Γιώργο (που είναι ο υπεύθυνος του ΔΟΜ για τη σύνδεση με την κοινότητα) και τον παρακαλώ να μου βρει κάτι τι να κάνω. Δεν αντέχω

άλλο να περιμένω μέσα στο σπίτι και δεν θέλω να μείνω εκεί. Όταν είμαι στο σπίτι είναι σαν κάποιος να με έχει βάλει σε ένα σκοτεινό δωμάτιο και να μην μπορώ να κινηθώ. Δεν είναι μόνο η δίκη μου ζωή... πρώτα και τις υπόλοιπες... δείχνουμε ένα ψεύτικο χαμόγελο (η Μομπίνια με την Ζάχρα κουνούν το κεφάλι συγκαταβατικά) ... υπάρχουν φορές που ζητάω από τον θεό να τελειώσει η ζωή μου αλλά μετά σκέφτομαι τους γονείς μου και τα αδέρφια μου...».

Ο Pierre Bourdieu στους Πασκαλιανούς Διαλογισμούς αναφέρει ότι η «αναμονή» αποτελεί ένας από τους τρόπους μέσω του οποίου βιώνεται η επίδραση της εξουσίας. «Κάνοντας τους ανθρώπους να περιμένουν...να καθυστερούν χωρίς όμως να καταστρέφεται η ελπίδα...αναβάλλοντας χωρίς να ακυρώνεις» είναι κατά τον Bourdieu τα κύρια χαρακτηριστικά της αναμονής ως άσκηση κυριαρχίας. Αναφέρει ότι: «χρειάζεται να καταγράψουμε και να αναλύσουμε όλες τις συμπεριφορές που συνδέονται με την άσκηση εξουσίας από τη μεριά του κυρίαρχου (αναβάλλοντας, μεταθέτοντας, καθυστερώντας, δημιουργώντας ψεύτικες ελπίδες ή αντιστρόφως μέσω της βιασύνης ή αιφνιδιάζοντας)». ⁷⁰ Η «αναμονή» ως αναλυτικός φακός προσφέρει νέες θεάσεις στη συνθετότητα των διαδικασιών των συνόρων, του ανήκειν και των σχέσεων εξουσίας. ⁷¹ Ο κοινωνιολόγος και θεμελιωτής της αναμονής, Barry Schwartz, συνδέει την άνιση κατανομή του χρόνου αναμονής με την εξουσία καθώς το να κάνεις κάποιον/α να περιμένει για ασυνήθιστο χρόνο σημαίνει ότι είναι το υποκείμενο μιας κατάστασης όπου ο προσωπικός χρόνος του ενός (και συνεπώς η κοινωνική του/της αξία) είναι λιγότερο αξία από τον χρόνο και την αξία εκείνου/ης που ορίζει το «περίμενε». ⁷² Ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Javier Auyero αναφέρει ότι η κατωτερότητα συγκροτείται και επανασυγκροτείται μέσα από τις αναρίθμητες πράξεις αναμονής. Υιοθετώντας το κράτος την πρακτική της αναμονής ως τεχνική κυβερνητικότητας, παράγει αυτό που ο Foucault ονομάζει «πειθήνια σώματα». ⁷³ Υπό

⁷⁰ Pierre Bourdieu, Πασκαλιανοί διαλογισμοί, μετ. Ε. Γιαννοπούλου, Αθήνα: Πατάκη, 2016 [1997] :411.

⁷¹ Christine Jacobsen και MARRY KARLSEN, εισαγωγή στο Unpacking the Temporalities of Irregular Migration, επιμ. C.Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi, New York: Routledge, 2021, 1-19.

⁷² Barry Schwartz, Queuing and waiting: Studies in the social organization of access and delay, Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1975.

⁷³ Βλέπε Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής, μετ. Τ. Μπετζέλος, επιμ. Λ. Ρινόπουλος, Αθήνα: Πλέθρον, 2011 [1975].

το πρίσμα μιας κριτικής προσέγγισης της αναμονής, υπογραμμίζει ότι η παθητική αναμονή γίνεται ενεργητική δράση, καθώς η αναμονή μπορεί να είναι δραστήρια και σχεσιακή (active and relational) μεταξύ κράτους και υποτελών ομάδων και τονίζει την ανάγκη να ερευνηθεί περισσότερο η εμπειρία της αναμονής των υποτελών ομάδων ώστε η θεωρητική ατζέντα να διευρυνθεί.⁷⁴

Συχνά η αναλυτική πλαισίωση εκείνων που διασχίζουν τα σύνορα σε συνδυασμό με την κατάσταση αναμονής και τον πολιτικο-οικονομικό εκτοπισμό που υφίστανται, έχει συνδεθεί με την έννοια της «μεθοριακότητας». Η μεθοριακή κατάσταση έχει αποτυπωθεί από τον Arnold van Gennep και τον Victor Turner⁷⁵ με τρόπο που αναφέρεται σε μια θέση betwixt και between κατηγοριών ταξινόμησης και αποτελεί έναν χρήσιμο φακό ανάλυσης των προσφύγων/ισσών που δεν χωρούν στην κατηγοριοποίηση του συστήματος του έθνους-κράτους.⁷⁶ Ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Shahram Khosravi, υπογραμμίζει ότι δεν περιμένουν όλοι οι άνθρωποι κάτω από τις ίδιες συνθήκες καθώς στις σύγχρονες κοινωνίες, η αναμονή του συνόρου δεν αναφέρεται μόνο στην πραγματική συνθήκη των συνόρων αλλά και σε όλους τους παρατεταμένους χρόνους αναμονής στους οποίους οι μη πολίτες και οι φυλετικοποιημένοι πολίτες οδηγούνται αναγκαστικά. Κάτω από αυτές τις συνθήκες betwixt και between η έλλειψη κινητικότητας στον χώρο και στον χρόνο, που σχετίζεται με την αναμονή των συνόρων, δεν σημαίνει και έλλειψη κινητοποίησης, καθώς η περιήγηση στα χωρο-χρονικά πλαίσια της αναμονής ενδέχεται να δημιουργήσει νέα ανοίγματα πολιτικών προσανατολισμών.⁷⁷ Ένα εθνογραφικό παράδειγμα αυτής της κατεύθυνσης αποτελεί η έρευνα της ανθρωπολόγου Κατερίνας Ροζάκου, που χωρίς να υιοθετεί μια δυϊστική ανάλυση αναδεικνύει τον αγώνα για έλεγχο πάνω στον χρόνο, το κυνήγι του χρόνου, της

⁷⁴ Javier Auyero. *Patients of the state: The politics of waiting in Argentina*. Durham, NC: Duke University Press, 2012.

⁷⁵ Βλέπε: Arnold Van Gennep, (1909/1960) *The rites of passage*. Chicago, IL, University of Chicago Press Turner, 1909/1960 και Victor Turner, *Betwixt-and-between: The liminal period in rites de passage. In the forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Ithaca: Cornell University Press, 1967.

⁷⁶ Christine Jacobsen και Marry Karlsen, «εισαγωγή» στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*.

⁷⁷ Shahram Khosravi, “Afterword: waiting, a state of consciousness”, στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*, επιμ. C. Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi, New York: Routledge, 2021, 202-209.

επιτάχυνσης ή της επιβράδυνσης και του διακανονισμού που επικρατεί σε προσφυγικό καμπ της Λέσβου.⁷⁸ Το να είναι κάποιος/α λοιπόν σε συνθήκη αναμονής στα σύνορα, αποτελεί και μια κατάσταση επαγρύπνησης που συνυφαίνεται με δυνατότητες για ένα διαφορετικό μέλλον. Η αναμονή των συνόρων σχετίζεται με τη διαρκή διαλεκτική μεταξύ του «τώρα και του όχι ακόμη» δίνοντας τη δυνατότητα να παραχθούν ελπιδοφόρα οράματα και πρακτικές. Προσεγγίζοντας την αναμονή των συνόρων με αυτό τον τρόπο, ίσως μπορούμε και να αποφύγουμε ερευνητικά το σφάλμα αναπαραγωγής της αποικιοκρατική ματιάς της εξουσίας.⁷⁹

Αποτυπώνοντας τις ευρύτερες συνθήκες αναμονής των διαμενόντων/ουσών του Κέντρου Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας καθίσταται σαφές ότι ο γεωγραφικός αποκλεισμός, η απομόνωση, ο συνωστισμός και η εγκατάλειψη καθιστούν αβίωτες τις συνθήκες διαμονής. Μέσα από τις καθημερινές πράξεις αναμονής που παρουσιάζονται στην παρούσα ενότητα και μέσω της διαρκούς αναβολής και όχι της ακύρωσης της πρόσβαση των παιδιών στην εκπαίδευση, το ελληνικό κράτος επιβάλλει την αναμονή ως τεχνική άσκησης εξουσίας και κυβερνησιμότητας. Έχοντας ως σημείο αναφοράς την παραπάνω πλαισίωση, η επόμενη ενότητα φωτίζει τη σύνθετη εμπειρία της αναμονής μέσα από την έμφυλη διάσταση και τα βιώματα των συνομιλητριών μου κατά τη διαμονή τους στο καμπ της Ριτσώνας.

3.3 Έμφυλοι και φυλετικοί αποκλεισμοί από την πολιτειότητα και την ιδιότητα του ανθρώπου

Τον Δεκέμβριο του 2021 με αφορμή τη δέκατη έκτη γυναικοκτονία που καταγράφηκε επίσημα σε ένα χρόνο στην Ελλάδα, διοργανώθηκε ακόμη μια πορεία διαμαρτυρίας με θέμα την έμφυλη βία και τις γυναικοκτονίες με κεντρικό σύνθημα «Φτάνει πια, όχι άλλη γυναικοκτονία»⁸⁰ και ταυτόχρονα η Parwana Amiri από το

⁷⁸ Katerina Rozakou, "The violence of accelerated time: waiting and husting during the long summer of migration in Greece", στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*, επιμ. C. Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi, New York: Routledge, 2021, 23-39.

⁷⁹ Shahram Khosravi, "Afterword: waiting, a state of consciousness", στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*.

⁸⁰ Ενδεικτικά <https://tvxs.gr/news/ellada/ftanei-pia-sygentrosi-kai-poreia-diamartyrias-stin-athina-gia-tis-gynaikoktonies>

Αφγανιστάν που διαμένει στη δομή της Ριτσώνας, στο βιβλίο της *Ζωές σε αναστολή: Γράμματα στον κόσμο από τη Ριτσώνα* σε μια προσπάθεια να φωτίσει την καθημερινή ζωή στη Δομή περιγράφει την ιστορία βιασμού ενός νεαρού κοριτσιού και αναρωτιέται για το «ποια θα είναι η επόμενη;» αναφέροντας ότι το σπίτι στο καμπ δεν αποτελεί πάντα ένα ασφαλές μέρος για πολλές από εκείνες. Ταυτόχρονα εστιάζει στην δυσκολία των κοριτσιών να εκμυστηρευτούν τα περιστατικά έμφυλης βίας.⁸¹

Έχει καταγραφεί ερευνητικά ότι οι δομές αυτού του τύπου δεν αποτελούν ασφαλείς χώροι καθώς καταγράφονται κίνδυνοι κακοποίησης που σχετίζονται με το φύλο και την ηλικία. Η ευαλωτότητα των παιδιών και των γυναικών αποδεικνύεται κυρίως από το γεγονός ότι οι ανθρωπιστικές παρεμβάσεις στην πλειοψηφία τους σχετίζονται με ζητήματα που αφορούν τα δικαιώματα των παιδιών και την έμφυλη ισότητα.⁸² Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες στον ελλαδικό χώρο, οι προσφύγισσες αντιμετωπίζουν σημαντικούς παράγοντες κινδύνου και αποτελούν ευάλωτη κοινωνική ομάδα καθώς είναι εκτεθειμένες στη σεξουαλική και έμφυλη βία. Μεγάλο ποσοστό γυναικών αντιμετωπίζει επιπρόσθετα προβλήματα ανάλογα με την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση και την κατάσταση υγείας. Παρά το γεγονός ότι οι προσφύγισσες που διαμένουν σε δομές φιλοξενίας είναι εκτεθειμένες σε σεξουαλική και έμφυλη βία, τα περιστατικά δεν αποτυπώνεται πλήρως στις καταγραφές. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, της περιόδου 06-06-2016 έως 30-06-2019, τα Συμβουλευτικά Κέντρα της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων έχουν εξυπηρετήσει 595 προσφύγισσες (συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο). Οι ξενώνες φιλοξενίας έχουν εξυπηρετήσει συνολικά 280 προσφύγισσες, από τις οποίες φιλοξενήθηκαν σε αυτές 219 γυναίκες και 274 παιδιά.⁸³

⁸¹ Amiri, Parwana. *Ζωές σε αναστολή: Γράμματα στον κόσμο από τη Ριτσώνα*. Μτφ. Χ. Μάης και επιμ. Γ. Τεμπρίδου. Θεσσαλονίκη: Ακυβέρνητες Πολιτείες, 2021, 155.

⁸² Elena Fiddian-Qasmiyeh, *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*, Oxford: University of Oxford Press, 2014.

⁸³ Μαρία Λιάπη, Έλια Χαρίδη και Θανάσης Τυροβολάς. *Μελέτη ανίχνευσης των αναγκών γυναικών προσφύγων που διαμένουν σε δομές προσωρινής φιλοξενίας*. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας και Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών Διοσίμα. 2016. Ανακτήθηκε από <https://cutt.ly/EN4vNN>

Τα περιστατικά έμφυλης και ενδοοικογενειακής βίας, στην κοινότητα των Αφγανών με την οποία ήρθα σε επαφή, είναι συχνά στη Δομή ωστόσο είναι κάτι που δεν γίνεται άμεσα αντιληπτό και δεν διατυπώνεται ρητά. Παρόλα αυτά ο χρόνος παραμονής μου στο πεδίο και η σχέση που αναπτύχθηκε με τις συνομιλήτριές μου δημιούργησαν τον χώρο να αναδυθεί αυτό το ζήτημα άλλοτε με άμεσους και άλλοτε με έμμεσους τρόπους. Τα κορίτσια χρειάστηκε να ζητήσουν συνάντηση με τους εκπροσώπους του ΔΟΜ με στόχο την εξεύρεση λύσης, χωρίς να μαθευτεί στους υπόλοιπους διαμένοντες, καθώς το βράδυ δεν ένιωθαν ασφαλείς να μετακινούνται στους δρόμους του καμπ. Ανέφεραν συχνά ότι υπάρχουν μεθυσμένοι άντρες που τις ακολουθούν και κάνουν απρεπή σχόλια. Η δεκαπεντάχρονη Νουρίνα, που βρίσκεται με την μητέρα της στην Ελλάδα, ανέφερε πόσο φοβούνται τη νύχτα καθώς υπάρχουν βράδια που ένας μεθυσμένος άντρας χτυπάει την πόρτα του κοντέινερ απειλώντας να μπει μέσα. Κατά την περίοδο που επισκεπτόμουν τη Δομή η 16χρονη Ραχίντ έπειτα από αλλεπάλληλα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας ζήτησε η ίδια να απομακρυνθεί από τη Δομή και να μεταφερθεί σε ξενώνα φιλοξενίας για θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Με αφορμή αυτό το περιστατικό ακόμη δύο βασικές συνομιλήτριές μου, μού εξήγησαν ότι και οι ίδιες έχουν βιώσει περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας. Γνωρίζουν ότι η Ελλάδα είναι μία χώρα που μπορούν να καταγγείλουν τα περιστατικά ωστόσο τονίζουν τη δυσκολία που υπάρχει να καταγγείλουν μέλος της οικογένειάς τους για ενδοοικογενειακή βία, ειδικά όταν η οικογένεια βρίσκεται υπό την ευάλωτη και αβέβαιη συνθήκη του αιτήματος ασύλου. Ταυτόχρονα δεν επιθυμούν να στιγματιστούν επιπλέον οι άντρες της κοινότητάς τους καθώς ως πρόσφυγες είναι και εκείνοι ήδη τραυματισμένοι, στιγματισμένοι και επισφαλείς.

Για να αναδείξω τη συνθετότητα των δομικών καταπιέσεων που υπόκεινται κάποια υποκείμενα σε σχέση με κάποια άλλα, θα εστιάσω στην έννοια της «διαθεματικότητας» (intersectionality) που εισάγεται από την Kimberle Crenshaw το 1989 στο πλαίσιο του μαύρου φεμινιστικού κινήματος. Για την Crenshaw, η συνάρθρωση ταυτοτήτων με όρους φύλου, φυλής και κοινωνικής τάξης σε ένα πατριαρχικό και μετααποικιακό συμφραζόμενο παράγει περιθωριοποίηση και δομική βία εναντίων των μαύρων γυναικών. Η έννοια της

διαθεματικότητας/intersectionality ανέδειξε την ευαλωτότητα των θέσεων που καταλάμβαναν οι συγκεκριμένες γυναίκες και τη μη εκπροσώπηση των αιτημάτων τους στη δημόσια σφαίρα, τόσο από το λευκό φεμινιστικό κίνημα όσο και από το αντιρατσιστικό. Η διαθεματική ανάλυση των κοινωνικών διαιρέσεων γίνεται τρόπος ανάδειξης των ανισοτήτων των μαύρων γυναικών σε εργασιακό και σε νομικό επίπεδο διεκδικήσεων.^{84 85}

Είναι χαρακτηριστική η μεταφορά που χρησιμοποιεί η Crenshaw, αναφέροντας ότι διαθεματικότητα/intersectionality είναι: «αυτό που συμβαίνει όταν μια γυναίκα από μια μειονοτική ομάδα... προσπαθεί να πλοηγηθεί στην κεντρική διασταύρωση της πόλης... η κεντρική λεωφόρος είναι «ο δρόμος του Ρατσισμού». Ένας διασταυρούμενος δρόμος θα μπορούσε να είναι ο δρόμος της Αποικιοκρατίας, ύστερα συναντάς το δρόμο της Πατριαρχίας... και ούτω καθ' εξής. Η γυναίκα δεν έχει να συνδιαλλαγεί μόνο με μια μορφή καταπίεσης αλλά με όλες τις μορφές που αναγράφουν οι οδικές πινακίδες στους παραπάνω δρόμους, που συντελούν όλες μαζί στη διπλή, τριπλή και τέλος πολλαπλή διαστρωμάτωση της καταπίεσης».⁸⁶ Εστιάζοντας στην ανάλυσή των εμπειριών των μαύρων γυναικών, που βρίσκονται στη «διασταύρωση» (intersection) φυλής και φύλου φωτίζονται οι ελλείψεις που προκύπτουν όταν αντιμετωπίζουμε την καταπίεση, τις διακρίσεις και την εξουσία μέσα από «μονο-αξονικές» (single-axis) προσεγγίσεις. Η παραπάνω φεμινιστική προσέγγιση μας βοηθά να λάβουμε υπόψη τις έμφυλες, φυλετικοποιημένες και ταξικές διαστάσεις κατά τη διαδικασία της υποκειμενοποίησης.⁸⁷ Αυτή η προσέγγιση

⁸⁴ Crenshaw, Kimberlé Williams. 1989. «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics». University of Chicago Legal Forum.

⁸⁵ Το 1976 στη δικαστική υπόθεση DeGraffenreid v General Motors πέντε μαύρες γυναίκες έκαναν μήνυση στην εταιρεία κατασκευής αυτοκινήτων General Motors για συστηματική διάκριση κατά των μαύρων γυναικών από την εταιρεία. Το δικαστήριο απέρριψε το αίτημα, δηλώνοντας ότι δεν ήταν δυνατό να γίνει η μήνυση στη βάση της διάκρισης κατά των μαύρων γυναικών, αφού οι τελευταίες δεν αποτελούν συγκεκριμένη κατηγορία νομικά προστατευόμενη από διακρίσεις. Θα έπρεπε οι γυναίκες αυτές να επιλέξουν ως κατηγορία διάκρισης, είτε το φύλο ή τη φυλή, για να βασίσουν τη μήνυσή τους. Η εταιρεία δεν είχε ιστορικό διακρίσεων προς λευκές γυναίκες ούτε προς μαύρους άντρες με αποτέλεσμα το δικαστήριο να απορρίψει το αίτημα περί διάκρισης λόγω φύλου και λόγω φυλής. Το νομικό πλαίσιο αναγνωρίζει τη σεξιστική διάκριση στη βάση των εμπειριών των λευκών γυναικών και τη ρατσιστική διάκριση στη βάση των εμπειριών των μαύρων ανδρών, καθιστώντας τις εμπειρίες των μαύρων γυναικών αόρατες και απούσες.

⁸⁶ Kimberle Crenshaw. 2005. «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics», *The University of Chicago Legal* 1, no 8: 149.

⁸⁷ Ann Phoenix. 2006. «Interrogating intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning», *Kvinder, køn & forskning* 23: 21-30.

θέτει ένα διαρκές ερώτημα σχετικά με το ποια είναι τα έμφυλα, πολιτισμικά, ταξικά και φυλετικά χαρακτηριστικά, τα οποία αποδίδουμε στην κατηγορία «πρόσφυγες» καλώντας μας να σκεφτούμε τους διαφορετικούς τρόπους που βιώνονται οι εμπειρίες τους με βάση τα παραπάνω.⁸⁸

Φωτίζοντας τα ζητήματα έμφυλης και ενδοοικογενειακής βίας που αλληλοεπικαλύπτονται με τις υπόλοιπες καταπιέσεις που βιώνουν οι διαμέμοντες/ουσες κατά την παρατεταμένη αναμονή τους στη Δομή, γίνεται αντιληπτή η πολλαπλή διαστρωμάτωση των καθημερινών δομικών καταπιέσεων που βιώνουν οι συνομιλήτριές μου και η δυσκολία που υπάρχει να αρθρώσουν λόγο γύρω από αυτές. Η προσπάθεια να αναδειχθεί η συνθετότητα των καταπιέσεων που παράγονται και υπόκεινται οι νεαρές συνομιλήτριές μου δεν γίνεται με τρόπο αθροιστικό αλλά με τρόπο που μας βοηθάει να αντιληφθούμε τις πολλαπλές και έμφυλες εκφάνσεις της δομικής βίας που παράγεται υπό αυτές τις αβίωτες συνθήκες αναμονής στη Δομή και τις καθιστούν ιδιαίτερα ευάλωτες. Προσεγγίζοντας την αναμονή με τρόπο διαλεκτικό και αναγνωρίζοντας τις δυνατότητες για δράση που παράγονται παρά το ασφυκτικό πλαίσιο, οδηγούμαστε στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο που εστιάζει στις πρακτικές που ακολουθεί η ομάδα Youth Refugees Movement εντός των συγκεκριμένων συνθηκών αναμονής.

⁸⁸ Μαρία Λιάπη, Έλια Χαρίδη και Θανάσης Τυροβολάς. *Μελέτη ανίχνευσης των αναγκών γυναικών προσφύγων που διαμένουν σε δομές προσωρινής φιλοξενίας.*

Κεφάλαιο 4

Ευάλωτες εκπαιδευτικές αντιστάσεις

4.1. «Afghan women matter»: Η κοινωνική ευαλωτότητα της αντίστασης

Η δράση της δεύτερης Παρασκευής των Fridays for Freedom είχε ως θεματική το ζήτημα της ελευθερίας. Τα κορίτσια στις αρχές της εβδομάδας είχαν χωριστεί σε δυάδες υπό την καθοδήγηση της Αρεζού. Ανέλαβαν να διαλέξουν κάποιο τύπο ελευθερίας για τον οποίον θα μάθαιναν πληροφορίες, θα τον ζωγράφιζαν ομαδοσυνεργατικά και θα τον παρουσίαζαν την Παρασκευή. Το πρώτο ζευγάρι διάλεξε την «ελευθερία για εκπαίδευση» (freedom of education).⁸⁹ Η επόμενη δυάδα, διάλεξε την «ελευθερία να αποφασίζεις για τον γάμο σου και για τη ζωή σου» (freedom to decide about marriage and your life).⁹⁰ Η τρίτη ομάδα ζωγράφισε για την ελευθερία μετακίνησης (freedom of movement).⁹¹ Έπειτα ακολουθεί η «ελευθερία της έκφρασης» (freedom of expression)⁹², ακολουθεί η «ελευθερία του λόγου» (freedom of speech)⁹³ και τέλος η «ελευθερία του συνέρχεσθαι» (freedom of association)⁹⁴.

⁸⁹ Η ζωγραφιά τους αποτελείται από δύο φύλλα χαρτί. Στο αριστερό φύλλο απεικονίζεται ένα πολύχρωμο σχολείο με παιδιά στο προαύλιο και την ελληνική σημαία. Το δεξί φύλλο που είναι ασπρόμαυρο δείχνει ένα τόπο ερημωμένο, στον οποίο περπατά ένα κορίτσι με μαντίλα το οποίο το αρπάζει ένα μεγάλο χέρι. Στο κάτω μέρος του δεξιού φύλλου αποτυπώνονται οι σημαίες της Συρίας και του Αφγανιστάν. Τα δύο φύλλα χαρτί ενώνονται με ένα ζωγραφισμένο λουκέτο που συμβολίζει ότι η πρόσβαση στο σχολείο και στις τρεις παραπάνω χώρες είναι απαγορευτική.

⁹⁰ Στην πρώτη ζωγραφιά απεικονίζεται ένας νεαρός που μόλις αποφοίτησε μαζί με τους γονείς του. Ο πατέρας του θυμωμένος του φωνάζει χτίζοντας ένα τοίχο με τις λέξεις «money, house, car, work» που βγαίνουν από το στόμα του και δίπλα η μητέρα του τον κοιτάει συμπονετικά και διστακτικά. Στην δεύτερη φωτογραφία απεικονίζονται δύο γονείς να κυνηγούν μια κοπέλα που φορά μαντίλα μαζί με τον άντρα που επιθυμεί να παντρευτεί. Ο πατέρας φωνάζει: «δεν μπορείς να αποφασίσεις για τη ζωή σου» με την κόρη να απαντά: «μα έχω ελευθερία να παντρευτώ όποιον επιθυμώ». Πάλι στην άκρη της ζωγραφιάς είναι η σημαία του Αφγανιστάν.

⁹¹ Δύο ζωγραφιές σε δύο χαρτόνια που το ένα έχει στο φόντο τη σημαία της Αγγλίας και το άλλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με δύο φιγούρες ενός αγοριού και ενός κοριτσιού να στέκονται στο κέντρο. Τις ζωγραφιές τις συνοδεύει το εξής κείμενο στα αγγλικά: «Ο καθένας έχει δικαίωμα στην ασφάλεια και αν δεν είναι ασφαλής στο μέρος που μένει έχει το δικαίωμα να φύγει. Έχει το δικαίωμα να μείνει εντός των συνόρων της γης και κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να φύγει από την χώρα του».

⁹² Μια ζωγραφιά όπου δύο χέρια κλείνουν το στόμα ενός μικρού κοριτσιού.

⁹³ Στην πρώτη ζωγραφιά αποτυπώνεται ένας άντρας και μια γυναίκα με μαντίλα να μιλούν στο κοινό ανεβασμένοι σε ένα βήθρο. Το συνοδευτικό κείμενο της ζωγραφιάς αναφέρει στα αγγλικά: «η ελευθερία του λόγου αποτελεί φυσικό δικαίωμα και όλοι οι άνθρωποι επηρεάζονται το ίδιο από την ανθρώπινη υπόσταση. Όλοι οι άνθρωποι έχουν το ίδιο δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης είτε είναι άνδρες ή γυναίκες». Η δεύτερη ζωγραφιά απεικονίζει ένα κορίτσι πεσμένο στο πεζοδρόμιο και έναν άντρα να την χτυπά με μανία ενώ ένα άλλο κορίτσι τρέχει για να τη σώσει. Το κορίτσι λέει: «θέλω να έχω δικαίωμα στην ελευθερία λόγου» και ο άντρας της απαντά: «πρέπει να μείνεις σιωπηλή γιατί δεν έχεις ελευθερία λόγου».

⁹⁴ Τρία χέρια σε γροθιά βρίσκονται το ένα δίπλα στο άλλο.

Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης, κάθε ομάδα σηκώνεται όρθια και παρουσιάζει τη ζωγραφιά της. Όσες γνωρίζουν αγγλικά παρουσιάζουν στην αγγλική γλώσσα ενώ όσες δεν γνωρίζουν μιλούν στα νταρί και οι άλλες μεταφράζουν. Στο τέλος της δράσης τα κορίτσια αγκαλιάζονται μεταξύ τους και φωνάζουν επαναλαμβανόμενα: «stop destroying our future!... education is our right... we want to go to school! ». Η συγκεκριμένη δράση ήταν από τις πρώτες που πραγματοποίησαν καθώς τα κορίτσια είχαν έρθει πριν λίγο διάστημα στη Ριτσώνα έπειτα από την πολύμηνη παραμονή τους στα κέντρα υποδοχής προσφύγων της νησιωτικής Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι φαινόταν να έχουν συστολή στάθηκαν δημόσια στον κεντρικό δρόμο της δομής, στον δρόμο με την περισσότερη κίνηση όπου είναι τα γραφεία των Μ.Κ.Ο, το γραφείο του διοικητή της δομής και τα αυτοσχέδια καφενεία στα οποία κάθονται οι άντρες. Από κοντά παρακολούθησαν τη δράση παιδιά ηλικίας δημοτικού και κάποιες από τις μητέρες τους. Όπως μου εξήγησαν η Αρεζού και η Μπαχάρ, στόχος της συγκεκριμένης δράσης ήταν να ενημερώσουν τους/τις υπόλοιπους/ες διαμένοντες για τα ζητήματα ελευθερίας, να κρατήσουν στο προσκήνιο το αίτημά τους για εκπαίδευση και ταυτόχρονα να διευρύνουν τις γνώσεις τους.

Μέσα από την παραπάνω δράση φαίνεται ότι η ελευθερία για εκπαίδευση παραμένει κεντρικό αίτημα καθώς αποτυπώνεται στις ζωγραφιές τους και επιπρόσθετα στο τέλος τα κορίτσια φώναξαν συνθήματα σχετικά με την πρόσβαση στο σχολείο. Το αίτημα για ελευθερία στην εκπαίδευση δεν αρθρώνεται μόνη του αλλά συν-αρθρώνεται μαζί και με άλλα αιτήματα όπως είναι η ελευθερία του λόγου, η ελευθερία του να αποφασίζεις για τον γάμο σου και τη ζωή σου, η ελευθερία μετακίνησης, η ελευθερία του συνέρχεσαι και η ελευθερία έκφρασης. Στη συζήτηση που ακολουθεί τα κορίτσια τονίζουν ότι οι ζωγραφιές τους εμπνέονται από βιωματικές τους εμπειρίες και διεκδικούν πρόσβαση σε ελευθερίες από τις οποίες έχουν αποκλειστεί τόσο στο Αφγανιστάν όσο και στην Ελλάδα.

Η τέχνη αποτελεί κεντρικό μέσο έκφρασης για τη συγκεκριμένη ομάδα. Η Αρεζού που είναι δεκαέξι ετών, κατάγεται από την πόλη Χεράτ του Αφγανιστάν και βρίσκεται μαζί με τους γονείς της και τα τέσσερα αδέρφια της στη Ριτσώνα. Έφυγε έπειτα από δέκα μήνες παραμονής στο καμπ της Μόρια αφήνοντας πίσω την αδερφή της. Η Αρεζού

έχει πολύ δραστήρια παρουσία στη Δομή και ονειρεύεται να γίνει πολιτικός. Η ίδια ως ιδρύτρια της ομάδας περιγράφει:

«Είμαστε μια ομάδα νεαρών ακτιβιστριών που λαμβάνει δράση, καθώς καμία δράση δεν μπορεί να ληφθεί αν δεν υπάρχει ελευθερία. Οι δράσεις μας ξεκίνησαν για να διαμαρτυρηθούμε και να δράσουμε για να πάμε σχολείο και ταυτόχρονα για να μιλήσουμε και να ενημερώσουμε τους κάτοικους του καμπ για τις διάφορες μορφές ελευθερίας. Πολλές φορές αυτό το κάνουμε μέσω της τέχνης. Το καταφέρνουμε επειδή είμαστε μαζί. Δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε αν ήταν η καθεμιά μόνη της. Η τέχνη είναι ένας απλός τρόπος αλλά με πολύ δυναμική».

Μέσω της τέχνης εκφράστηκαν και στις δύο καλλιτεχνικές εκθέσεις που αυτή τη φορά διοργανώθηκαν έξω από τα σύνορα της Δομής, στη Χαλκίδα και στη Θήβα, με τίτλο «Afghan women matter».⁹⁵ Αφορμή για αυτές τις εκδηλώσεις ήταν η ανακατάληψη της Καμπούλ από τους Ταλιμπάν,⁹⁶ γεγονός που επηρέασε αρνητικά την ψυχολογία των συνομιλητριών μου καθώς ανησυχούσαν για την τύχη των γυναικών συγγενών τους και των φίλων τους και παρά τις ανησυχίες για το δικό τους μέλλον ήθελαν να λάβουν δράση και να αναδείξουν αυτό το θέμα εκτός της Δομής. Για να το επιτύχουν αυτό συνεργάστηκαν με τις ΜΚΟ που εδρεύουν στο καμπ αλλά και τους συντονιστές εκπαίδευσης. Στη Χαλκίδα η εκδήλωση έλαβε χώρα τον Οκτώβριο του 2021 στο Παλαιό Δημαρχείο Χαλκίδας με την υποστήριξη της ομάδας ενδυνάμωσης κοινοτήτων του ΔΟΜ, των ΣΕΠ της Ριτσώνας και του 2^{ου} Γυμνασίου Χαλκίδας. Όταν έφτασα ο χώρος της έκθεσης ήταν ασφυκτικά γεμάτος. Τα κορίτσια χαμογελαστά και με θετική διάθεση καλωσόριζαν τους επισκέπτες/τριες υπό τον ήχο της αφγανικής μουσικής και κάποιες φορές χόρευαν μεταξύ τους. Παρά το γεγονός ότι η θεματική της εκδήλωσης είχε να κάνει με το δυσάρεστο γεγονός της επικράτησης των Ταλιμπάν, η ατμόσφαιρα ήταν χαρούμενη. Οι συντονιστές εκπαίδευσης πηγαινοερχόντουσαν καλύπτοντας όποια ανάγκη πρόκυπτε, οι γονείς των κοριτσιών και άλλοι/ες διαμένοντες στη Δομή είχαν έρθει με πούλμαν να παρακολουθήσουν την εκδήλωση ενώ δημοσιογράφοι από τον τοπικό τύπο είχαν έρθει να καλύψουν το

⁹⁶ Ενδεικτικά: https://www.efsyn.gr/kosmos/asia/eirinikos/306552_sto-teliko-stadio-anakatalipsis-tis-exoysias-oi-talimpan

γεγονός. Κάθε καλλιτέχνιδα στεκόταν δίπλα στους πίνακές της και τους παρουσίαζε στους/στις επισκέπτες/τριες. Κύριο θέμα ήταν οι γυναίκες του Αφγανιστάν ωστόσο υπήρχαν και αρκετοί πίνακες που αφορούσαν το θέμα της μετακίνησης των προσφύγων/ισσών και των συνόρων. Μόλις βράδιασε τα κορίτσια παρουσίασαν στον κεντρικό πεζόδρομο της Χαλκίδας ένα θεατρικό δρώμενο χωρίς λόγια. Πλήθος περαστικών περπατούσαν στον κεντρικό πεζόδρομο της Χαλκίδας ενώ η Ζαχρά έκανε την εισαγωγή στα νταρί και ο διερμηνέας μετέφραζε:

«Αν ζούσα στην χώρα μου στο Αφγανιστάν του σήμερα, θα έβρισκαν το σώμα μου δίπλα σε ένα μισοτελειωμένο πίνακα γιατί στο Αφγανιστάν η τέχνη είναι έγκλημα, η μουσική, το γέλιο, ο χορός και το να ζεις είναι έγκλημα. Το να είσαι γυναίκα και να πηγαίνεις σχολείο στη χώρα μου είναι έγκλημα... Ένα παιδί που αναγκάζεται να παντρευτεί ενώ θέλει να παίξει και να πάει σχολείο. Κάθε μέρα, κάθε ώρα, κάθε λεπτό, κάθε δευτερόλεπτο υπομένει τον βιασμό από τον άντρα της. Ένας διαρκής βιασμός της ύπαρξής μας... Ποιο είναι το έγκλημα που έκανα σε αυτή την ηλικία και πρέπει να κουβαλήσω το βαρύ φορτίο της μετανάστευσης;».

Έπειτα ακολουθεί το θεατρικό που αφορά τη βίαιη αρπαγή ενός ανήλικου κοριτσιού που ζει με τους γονείς του στο Αφγανιστάν από τους Ταλιμπάν, την απομάκρυνσή του από το σχολείο και την πρόωρη εγκυμοσύνη του. Ο θρήνος του κοριτσιού σχετικά με την απομάκρυνσή του από τους γονείς του και το σχολείο είναι κεντρικός. Το θεατρικό τελειώνει υπό τους ήχους αφγανικής μουσικής και με το κοινό και τις συμμετέχουσες να βρίσκονται σε συναισθηματική ένταση.

Ομοίως στη Θήβα τον Δεκέμβριο του 2021 στο πλαίσιο του φεστιβάλ της Σφίγγας και στην έκθεση «Sphinx 2021 Social sculpture biennale, Antigone limits and borders» με τη στήριξη ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στη Δομή⁹⁷ και των ΣΕΠ Ριτσώνας και Θήβας, παρουσιάστηκε η δράση των κοριτσιών «Afghan women matter» που περιλάμβανε έκθεση ζωγραφικής, θεατρικό δρώμενο, ποίηση και ανοιχτή συζήτησης. Και αυτή η εκδήλωση είχε παρόμοιο χαρακτήρα με εκείνη της Χαλκίδας ενώ για πρώτη φορά συμμετείχαν υποστηρικτικά και κάποια αγόρια από τη Δομή τα οποία ανέλαβαν τη μουσική υποστήριξη. Ακολουθήθηκε το ίδιο μοτίβο και σε αυτή την

⁹⁷ Η παρουσία των κοριτσιών στην έκθεση υποστηρίχθηκε από τη Solidarity Now και την Lighthouse Relief.

έκθεση, ανοιχτή έκθεση ζωγραφικής με τα κορίτσια να στέκονται πλάι στους υπογεγραμμένους πίνακές τους συνομιλώντας με τους επισκέπτες και τις επισκέπτριες και έπειτα το θεατρικό δρώμενο. Το θεατρικό διαδραματίζεται σε μια τάξη κοριτσιών στο Αφγανιστάν. Η δασκάλα τους, τούς ζητά να παρουσιάσουν τις εργασίες τους σχετικά με τα επαγγελματικά τους όνειρα και κάθε κορίτσι σηκώνεται όρθιο και περιγράφει τι επάγγελμα επιθυμεί να ακολουθήσει παρουσιάζοντας ταυτόχρονα μια ζωγραφιά στην οποία απεικονίζεται ο εαυτός της στο μέλλον. Κάθε κορίτσι σηκώνεται όρθιο, συστήνεται και παρουσιάζει τη ζωγραφιά του. Ακούγονται φράσεις όπως «θέλω να γίνω δήμαρχος για να είναι καθαρή η πόλη μου...θέλω να γίνω αισθητικός για να κάνω τις γυναίκες όμορφες...θέλω να γίνω φωτογράφος...κ.ο.κ». Ξαφνικά ένας εκκωφαντικός ήχος από έκρηξη διακόπτει βίαια το μάθημα και οι μαθήτριες κείτονται νεκρές και αιμόφυρτες πλάι στις σκόρπιες ζωγραφιές που απεικονίζουν τα όνειρά τους. Οι μητέρες των κοριτσιών μπαίνουν τρέχοντας στην αίθουσα, αγκαλιάζουν τα νεκρά σώματα των παιδιών τους και θρηνούν ουρλιάζοντας ενώ ακούγεται ένα αφγανικό τραγούδι που μοιάζει με μοιρολόι. Η ατμόσφαιρα που δημιούργησε η τελευταία σκηνή ήταν πολύ έντονη με αποτέλεσμα οι συμμετέχουσες της παράστασης και το κοινό να είναι με μάτια δακρυσμένα.

Πώς λοιπόν οι νεαρές προσφύγισσες από το Αφγανιστάν, διεκδικούν από θέσεις ευάλωτες ενώ έχουν εξαιρεθεί από την εκπαίδευση; Πως διεκδικούν ενώ έχουν εξαιρεθεί από την οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ταυτόχρονα είναι εκτεθειμένες σε επισφαλείς συνθήκες εντός του καμπ; Η Έλενα Τζελέπη εστιάζοντας στη δουλειά της εικαστικού Mona Hatoum,⁹⁸ αναφέρεται στην έννοια του/της «νομαδικού καλλιτέχνη» για να περιγράψει το πώς η καλλιτέχνη μέσω του βιώματός της ενεργοποιεί τις δικές της ακούσιες και εκούσιες διαδρομές και τις εντάσσει στην τέχνη της με τρόπο που εμπλέκει πολιτικά ζητήματα που σχετίζονται με το ανήκειν, τον εκτοπισμό, τον εγκλεισμό και την εξορία. Στο έργο της Hatoum, ο θάνατος αποτελεί την απόλυτη μορφή κυριαρχίας επί του σώματος, ταυτόχρονα

⁹⁸ Η Mona Hatoum γεννήθηκε στη Βηρυτό το 1952 από Παλαιστίνιους Χριστιανούς γονείς που εξορίστηκαν στη Βηρυτό λόγω του αραβο-ισραηλικού πολέμου. Έζησε στην εξορία χωρίς λιβανέζικη ή παλαιστινιακή υπηκοότητα αλλά με βρετανικό διαβατήριο καθώς ο πατέρας της ήταν δημόσιος υπάλληλος στην Παλαιστίνη υπό Βρετανική Εντολή (Mandatory Palestine).

όμως αποτελεί και την κινητήρια δύναμη παραγωγής της αντίστασης.⁹⁹ Τα κορίτσια στη Ριτσώνα, διεκδικούν την ορατότητά τους τόσο εντός του καμπ όσο και έξω από αυτό κινητοποιώντας τα βιώματά τους και εκφράζοντάς τα μέσα από τη σωματική διάσταση της δράσης χωρίς να αποβάλλουν ή να αρνούνται την ευαλωτότητά τους. Με τη συλλογική τους δράση που εκφράζεται μέσω της τέχνης αντλούν υλικό από τα δικά τους βιώματα που σχετίζονται με τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση και δημιουργούν νέους συναισθηματικούς τόπους για να διεκδικήσουν δημόσια τα δικαιώματά τους. Οι ιστορίες τους δεν αποτυπώνονται μέσω ενός ηρωικού αφηγήματος αλλά μέσω του θανάτου. Σύμφωνα με τις δικές τους πολιτισμικές εμπειρίες, το να είσαι κορίτσι και να πηγαίνεις σχολείο ισοδυναμεί με θάνατο. Στα θεατρικά τους δρώμενα το πένθος και ο θρήνος των κοριτσιών που πηγαίνουν σχολείο κατέχει κεντρικό χαρακτήρα και ταυτόχρονα κινητοποιεί το αίτημά τους για εκπαίδευση και δράση. Η Butler¹⁰⁰ και η Αθανασίου¹⁰¹ υποστηρίζουν ότι το πένθος ως πολιτική, αποκαλύπτει τα όρια της ανθρωπότητας στη σύγχρονη βιοπολιτική, φέρνοντας στο επίκεντρο εκείνο που αποσιωπάται και εγκαταλείπεται ως λιγότερο ή μη ανθρώπινο. Αυτή η αγωνιστική πολιτική που χαρακτηρίζεται από επιμονή σε ένα δημόσιο θρήνο διαπερνά το αντιθετικό σχήμα μαχητικότητας και πένθους, με τρόπο που θέτει το πένθος ως βάση για συνεχείς διεκδικήσεις του δημόσιου χώρου και της αναγνωρισιμότητας, αποσυνδέοντάς το από την παθητικότητα και την ηττοπάθεια.¹⁰² Φέρνοντας λοιπόν τα κορίτσια την ευαλωτότητά τους στο προσκήνιο μέσω της παρατεταμένης τους έκθεση σε έναν κατά προσομοίωση θάνατο αρνούνται με τρόπο επιτελεστικό τη συνέχιση αυτών των συνθηκών ζωής. Τα σώματα είναι επιτελεστικά και παραγωγικά με έναν διαφορετικό και συλλογικό τρόπο ως προς την εξουσιαστική βία που τους επιβάλλεται καθώς εκτίθενται και ταυτόχρονα αντιστέκονται στο γεγονός της έκθεσής τους.¹⁰³

⁹⁹ Elena Tzelepis, *Vulnerable Corporealities and Precarious Belongings in Mona Hatoum's Art* στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay, Durham & London: Duke University Press, 2016, 146-166.

¹⁰⁰ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάθροισης*.

¹⁰¹ Αθηνά Αθανασίου, *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*.

¹⁰² Athena Athanasiou, *Agonistic Mourning. Political Dissidence and the Women in Black*. UK: Edinburgh University Press, 2017.

¹⁰³ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάθροισης*.

Οι βιωματικές διαδρομές των κοριτσιών αποτυπώνονται έντονα και στο θεατρικό που πραγματοποιήθηκε πάλι κοντά στην κεντρική είσοδο του καμπ τον Οκτώβριο του 2010 ως δράση της τρίτης Παρασκευής στο πλαίσιο των Fridays for Freedom και εμπνέεται από τη ζωή της Αρεζού που είναι εγκλωβισμένη στη Ριτσώνα. Σε αυτό το θεατρικό μια νεαρή προσφύγισσα φτάνει στο καμπ της Μόρια και συναντά άλλα τρία κορίτσια που είναι ταλαιπωρημένα. Η πρωταγωνίστρια καταφέρνει να φύγει από το καμπ της Μόρια αφήνοντας πίσω τα κορίτσια που γνώρισε και φτάνει στο καμπ της Ριτσώνας. Έπειτα από ένα χρόνο αναμονής κινητοποιεί τις υπόλοιπες να διαμαρτυρηθούν κρατώντας ένα πλακάτ που γράφει «Free Moria Free Ritsona». Ξεκινούν τις δράσεις Fridays for Freedom και έτσι κινητοποιούν και εκείνα τα κορίτσια που η πρωταγωνίστρια αναγκάστηκε να αφήσει πίσω της στο καμπ της Μόρια. Η πρωταγωνίστρια μαζί με τα κορίτσια τη Ριτσώνας έπειτα από τις διαμαρτυρίες τους καταφέρνουν να φτάσουν σε άλλες χώρες της Ευρώπης. Τα εξουθενωμένα κορίτσια από τη Μόρια φτάνουν στη Ριτσώνα και έπειτα από ένα χρόνο φτάνουν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπου τις υποδέχονται πανηγυρικά οι φίλες τους που είχαν φτάσει πρώτες. Αγκαλιασμένες και χαμογελαστές φωνάζουν όλες μαζί: «Free Ritsona, free Moria... we want to go to school!».

Οι καλλιτεχνικές δράσεις της ομάδας είναι διατοπικές καθώς διαπερνούν τον τόπο και τον χρόνο δημιουργώντας ένα συνεχές από την Καμπούλ στη Μόρια, και την Χαλκίδα για να συναντηθούν με τα κορίτσια από τη Θήβα και να μιλήσουν για τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση, το αίτημά τους για ελευθερία μετακίνησης και για την έμφυλη βία. Δεν μιλούν μόνο για τον δικό τους αποκλεισμό από την εκπαίδευση αλλά και για εκείνες που έμειναν πίσω στο Αφγανιστάν και εκείνες που βρίσκονται στο καμπ της Μόριας. Η νομαδική υποκειμενικότητα δεν σηματοδοτεί τη φυγή αλλά την εμπλοκή με την πολιτική φρίκη του περιορισμού και του εκτοπισμού.¹⁰⁴ Ο εκτοπισμός παράγει νέους τρόπους σχεσιακότητας και σε αυτά τα διάκενα ευαλωτότητας και αντίστασης αναδύονται υποκειμενικότητες με μετασηματιστική δράση, παράγοντας απροσδόκητους χώρους σηματοδότησης, μνήμης και αντιπαράθεσης.¹⁰⁵ Σε αυτά τα διάκενα οι καλλιτεχνικές δράσεις γίνονται

¹⁰⁴ Elena Tzelepis, *Vulnerable Corporealities and Precarious Belongings in Mona Hatoum's Art* στο *Vulnerability in resistance*

¹⁰⁵ Αθηνά Αθανασίου, *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*.

μέσο διεκδίκησης δικαιωμάτων και ταυτόχρονα δημιουργούν έναν ασφαλή χώρο σχεσιακότητας για τις δημόσιες συζητήσεις «από τα κάτω» που ακολουθούν τα καλλιτεχνικά δρώμενα τόσο εντός του καμπ όσο και εκτός από αυτό. Στην εκδήλωση της Χαλκίδα μετά το θεατρικό ακολούθησε ανοιχτή συζήτηση στον κεντρικό πεζόδρομο. Τέσσερα κορίτσια καθόντουσαν η μία δίπλα στην άλλη στο παγκάκι και άλλες τέσσερις καθόντουσαν όρθιες από πίσω τους. Σε κύκλο γύρω τους είχαν μαζευτεί περαστικοί που άκουγαν και συμμετείχαν στη συζήτηση.

Η συζήτηση ξεκινάει με την Φατιμά να συνδέει πάλι το έμφυλο ζήτημα της βίας με την πρόσβαση στο σχολείο:

«Εκτός από το θέμα της εκπαίδευσης στη χώρα μας οι γυναίκες αντιμετωπίζουν και τη βία. Προσπαθούμε να το αποτυπώσουμε και στους πίνακές μας για να το μεταφέρουμε σε εσάς. Είμαστε δύο χρόνια στην Ελλάδα και δεν έχουμε πάει σχολείο. Εδώ δεν πάμε σχολείο. Το ίδιο πρόβλημα με την πρόσβαση στην εκπαίδευση συμβαίνει και στη χώρα μας. Ζούμε κοντά σας αλλά δεν μας βλέπετε».

Σε παρόμοιο άξονα και οι τοποθετήσεις στη Θήβα. Δεκατέσσερα κορίτσια από τη Θήβα και τη Ριτσώνα στεκόντουσαν στη σειρά ενώ ο κόσμος τις άκουγε. Κάποιες μιλούσαν αγγλικά και κάποιες νταρί, η Κπάλουακ μετέφραζε από τα νταρί στα αγγλικά και η συντονίστρια εκπαίδευσης προσφύγων μετέφραζε έπειτα στα ελληνικά:

«Η χώρα από την οποία ερχόμαστε είναι σε πόλεμο και οι γυναίκες δεν μπορούν να διεκδικήσουν. Προσπαθούμε να διεκδικήσουμε εμείς εδώ για εκείνες και για εμάς... Θέλουμε να υψώσουμε τη φωνή μας για εμάς και για τις γυναίκες στο Αφγανιστάν».

Η Μομπίνα λέει: «Είχαμε τις χειρότερες συνθήκες στη χώρα μας δεν μπορούμε να τις έχουμε και εδώ. Πιστεύουμε πως το γεγονός ότι είστε εδώ και μας ακούτε μπορεί να βοηθήσει. Μπορείτε να βοηθήσετε μέσω της αλληλεγγύης σας. Σας παρακαλούμε να μας βοηθήσετε για να ακουστεί η φωνή μας και να πάμε σχολείο».

Και η Κπάλουακ προσθέτει: «Αν νοιάζεστε για εμάς σας παρακαλώ κάθε φορά που έχετε εκλογές να ψηφίζετε έναν καλό πρωθυπουργό για τους/τις πρόσφυγες/ισσες και για τους εαυτούς σας. Με αυτό τον τρόπο μπορείτε να μας βοηθήσετε. Ψάχνουμε

διάφορους τρόπους να υψώσουμε τη φωνή μας. Σήμερα ήταν ένα παράδειγμα. Άλλοι τρόποι είναι οι διαδηλώσεις, η μουσική, με το να υποστηρίζουμε άλλες γυναίκες... ένας άλλος τρόπος είναι το να καταγράφουμε τις σκέψεις μας και όσα μας συμβαίνουν».

Στις δημόσιες συζητήσεις που ακολουθούν τα καλλιτεχνικά δρώμενα η συντονίστρια εκπαίδευσης προσφύγων μαζί με τα κορίτσια ενημερώνουν τους/τις παρευρισκόμενους/ες για τον αποκλεισμό των παιδιών από την εκπαίδευση. Γίνεται διάλογος και ο κόσμος ρωτά να μάθει περισσότερα για τις συνθήκες διαμονής στο καμπ. Η συντονίστρια εκπαίδευσης μαζί με τη διευθύντρια και την υποδιευθύντρια του 2^{ου} Γυμνασίου Χαλκίδας, που είναι σχολείο υποδοχής προσφύγων/ισών μαθητών/τριών και πολλά από τα κορίτσια της υπό μελέτης ομάδας ανήκουν στο δυναμικό του, τονίζουν ότι τα παιδιά που έρχονται από άλλες χώρες είναι πλούτος για το εκπαιδευτικό μας σύστημα.

Γίνεται αντιληπτό ότι και στις συζητήσεις όπως και στις καλλιτεχνικές δράσεις επανέρχεται το ζήτημα του έμφυλου και του εκπαιδευτικού αποκλεισμού μαζί με το ζήτημα της ελεύθερης μετακίνησης. Τα κορίτσια ενώ βρίσκονται στη σφαίρα του τραυματισμού και της απομόνωσης λόγω των πολιτικών απανθρωποποίησης και αποσιώπησης που εφαρμόζει η ελληνική κυβέρνηση εμφανίζονται στο κέντρο της Χαλκίδας και της Θήβας διαμαρτυρόμενες για τον κοινωνικό αποκλεισμό και την αδικία υπενθυμίζοντάς ότι έχουν εξαιρεθεί από την οικουμενικότητα του ανθρωπισμού και των δικαιωμάτων. Εμφανίζονται στο κέντρο της Χαλκίδας διεκδικώντας ορατότητα, τη στιγμή που έχουν αποκλειστεί από τα δημόσια σχολεία της πόλης και ενώ δεν έχουν πρόσβαση σε αυτή καθώς δεν υπάρχει δημόσιο μέσο μεταφοράς το καμπ και ταυτόχρονα καλούν τους/τις παρευρισκόμενους/ες να αναλάβουν δράση διευρύνοντας τα όρια του πολιτικού και του ανήκειν .

Αυτή η διεκδίκηση από τη θέση εκείνων που βρίσκονται στο περιθώριο της Ριτσώνας δεν είναι μια διεκδίκηση που εμπίπτει σε ένα δίπολο ηρωικής αντίστασης και παθητικότητας, αντιθέτως η ευαλωτότητα συμβαδίζει μαζί με την αντίσταση καθώς τα κορίτσια της συγκεκριμένης ομάδας μέσω της ζωγραφικής, των θεατρικών δρώμενων και της δημόσιας συζήτησης εκθέτουν τα τραύματά τους και ταυτόχρονα διεκδικούν συλλογικά. Αυτές οι συλλογικές πρακτικές δημιουργούν ένα πλέγμα μη

βίαιων μορφών κοινωνικής και πολιτικής διαμαρτυρίας δηλώνοντας emphaticά ότι τα σώματα που έχουν αποκειμενοποιηθεί συνεχίζουν να είναι ζωντανά και δημιουργικά επαναδιεκδικώντας τον δημόσιο χώρο.

4.2 Η πολιτική επιτελεσματικότητα των δημόσιων συναθροίσεων

Η δράση της πρώτης Παρασκευής των Fridays for Freedom αφορούσε την πορεία που πραγματοποιήθηκε εντός της Δομής στις 17 Σεπτεμβρίου του 2020 και διοργανώθηκε από δρώντα υποκείμενα που με μια πρώτη ματιά φαίνεται να έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά όπως ότι, είναι κορίτσια νεαρής ηλικίας, αιτούντες άσυλο από το Αφγανιστάν αλλά και ετερόκλητα χαρακτηριστικά που τις διακρίνουν μεταξύ τους ως προς την εθνοτική ομάδα καθώς κάποιες είναι Χαζάρα και σίιτισες και κάποιες Τατζίκ και σουνίτισες. Επίσης διαφοροποιούνται ως προς το αν φορούν μαντίλα ή όχι. Λαμβάνοντας υπόψη τις διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της ομάδας, με ποιους άλλους τρόπους διεκδικούν και αντιστέκονται συλλογικά πέρα από τις καλλιτεχνικές δράσεις;

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, παρά την απομονωμένη περιοχή στην οποία βρίσκεται το καμπ, την απουσία συγκοινωνίας και τις περιοριστικές συνθήκες κοινωνικοποίησης που επιβλήθηκαν λόγω πανδημίας του covid - 19, οι διεκδικήσεις της ομάδας ήταν πολλαπλές και δυναμικές. Οι δράσεις της ακτιβιστικής ομάδας Youth Refugees Movement «γεννιούνται» μέσα από την κινηματική αλληλεπίδραση καθώς η ομάδα εμπνέεται από τις κινηματικές δράσεις νεαρών ακτιβιστών/τριών για την κλιματική αλλαγή με τίτλο Fridays for Future¹⁰⁶ για να ξεκινήσει τη δική της δράση Fridays for Freedom και επιπλέον οι καλλιτεχνικές δράσεις Afghan women matter εμπνέονται τον τίτλο τους από το Black Lives Matter. Κύριο μέλημα της ομάδας ήταν να δημιουργήσουν συμμαχίες και δικτυώσεις ώστε να ακουστούν. Συμμετείχαν σε διαμαρτυρίες που διοργάνωσαν οι εκπρόσωποι των κοινοτήτων της Δομής στον κεντρικό δρόμο έξω από το καμπ σχετικά με την καθυστέρηση των διαδικασιών του αιτήματος ασύλου, παραβρέθηκαν στο αντιρατσιστικό φεστιβάλ και σε συνομιλία με

¹⁰⁶ <https://fridaysforfuture.org/>

φεμινιστικές οργανώσεις από το κέντρο της Αθήνας έφτιαξαν και ύψωσαν πανό εντός του καμπ για την παγκόσμια ημέρα κατά της έμφυλης βίας που έγραφε το σύνθημα «open our wings and let us fly. We don't need male protection». Επιπλέον συμμετείχαν σε ντοκιμαντέρ αποτυπώνοντας τη δράση της ομάδας και εκθέτοντας τις συνθήκες διαμονής τους,¹⁰⁷ έλαβαν μέρος σε διαδικτυακό πάνελ της Συνέλευσης Ενάντια στους Αποκλεισμούς και τους Εγκλεισμούς με θέμα «Παιδιά Πρόσφυγες στην Ελλάδα: Πολιτικές Αποκλεισμού στην Εκπαίδευση» παρουσιάζοντας τη δράση της ομάδας τους αλλά και τις συνθήκες αποκλεισμού τους από τη δημόσια εκπαίδευση. Πραγματοποίησαν μια σειρά από δράσεις σχετικά με την κλιματική αλλαγή εμπνεόμενες από τους δεκαεπτά στόχους βιώσιμης ανάπτυξης όπως τους ορίζει ο Ο.Η.Ε με στόχο την καταπολέμηση των ανισοτήτων στον πλανήτη και την κλιματική αλλαγή. Στο πλαίσιο της τέταρτης Παρασκευής των Fridays for Freedom μέλη της ομάδας επισκέφθηκαν κοντινή παραλία της Χαλκίδας υψώνοντας πλακάτ. Επιπλέον, οι επαφές και η δικτύωση με κορίτσια από άλλα καμπ με στόχο τη δημιουργία ενός διευρυμένου κινήματος νέων προσφύγων/ισσών τους απασχολούσε έντονα. Ήδη σε μια προσπάθεια για συνέργειες είχαν επισκεφτεί γειτονικά καμπ και είχαν διοργανώσει εκδήλωση σε διαδικτυακή πλατφόρμα με θέμα συζήτησης τη ζωγραφική και με καλεσμένες ομιλήτριες προσφύγισες που διαμένουν στο καμπ της Θήβας.

Οι συμμαχίες και η κοινωνική συσχέτιση δημιουργούν νέους χώρους και διευρύνουν τον κοινωνικό τρόπο που συνυπάρχουμε και αγωνιζόμαστε μαζί με τους/τις άλλους/άλλες και παράλληλα επαναδιαμορφώνουν τον τρόπο που συγκροτούμαστε ως υποκείμενα γιατί μέσω αυτής της συσχέτισης η συνθετότητα του «εγώ» δεν προτεραιοποιεί ορισμένα χαρακτηριστικά έναντι άλλων αλλά μεταβάλλει τη σχέση με τους/τις άλλες/άλλους σε καθοριστικό για το «εγώ» στοιχείο. Οι επιμέρους διεκδικήσεις ή κατακτήσεις μιας ομάδας δεν ακυρώνονται μέσω των συμμαχιών αντιθέτως είναι ιδιαίτερες σημαντικές όταν αποτελούν μέρος ενός ανοιχτού και διαρκούς αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη. Η άνισα κατανεμημένη και επιμερισμένη επισφάλεια, δύναται να λειτουργήσει ως τόπος κοινής πολιτικής δράσης που

¹⁰⁷ Βλέπε ντοκιμαντέρ Mother of Freedom, 2020.

Ενδεικτικά: <https://landshuter-kurzfilmfestival.de/de/programm/wettbewerbe/dok-block/dok-block-3/mother-of-freedom/>

επιτρέπει συμμαχίες μεταξύ ομάδων. Μεταξύ ομάδων που ενδεχομένως δεν μοιράζονται την ίδια ταυτότητα και τα ίδια αιτήματα, εντούτοις η αλληλεγγύη μεταξύ των σωμάτων που αντιστέκονται από κοινού στις πρακτικές απανθρωποίησης ενδέχεται να λειτουργήσει με τρόπο που αναδιαμορφώνει τη δημόσια σφαίρα.¹⁰⁸

Τα κορίτσια χρησιμοποίησαν τον κεντρικό δρόμο του καμπ από κοινού και με τρόπο που αψηφά θρησκευτικούς, έμφυλους, εθνοτικούς και ταξικούς διαχωρισμούς. Επιπλέον, αμφισβήτησαν τους στερεοτυπικούς έμφυλους διαχωρισμούς μέσω μιας αντι-ιεραρχικής οργάνωσης που θέλει τους άνδρες να συνδέονται με την πολιτική δράση και το δημόσιο και τις γυναίκες με το ιδιωτικό και οικιακό. Η διαδήλωση δεν κινητοποιήθηκε από κάποιου είδους αρρενωπή πολιτική δραστηριότητα αλλά από το κοινό αίτημα για πρόσβαση στην εκπαίδευση. Ενδιαφέρον έχει ότι συμπεριέλαβαν και τα παιδιά της νηπιακής ηλικίας ως ισότιμα μέλη τους αλλά και το γεγονός ότι η δράση τους παρακίνησε τις μητέρες τους να βγουν από τα σπίτια τους -καθώς περνούν τον περισσότερο χρόνο της καθημερινότητάς τους μέσα σε αυτά- και να διαδηλώσουν μαζί τους περνώντας μπροστά από τα καφενεία που κάθονταν οι άντρες της δικής τους κοινότητας και των άλλων κοινοτήτων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ότι η διαδήλωση ήταν ανοιχτή και για τους/τις υπόλοιπους/ες που διαβιούν στο καμπ και έχουν διαφορετική καταγωγή, όπως οι άνδρες από την Αφρική που εντάχθηκαν στο σώμα της πορείας. Η πληθυντικότητα της διοργάνωσης της εκδήλωσης αλλά και της απεύθυνσης εκφράζεται και από το γεγονός ότι τα συνθήματα ήταν γραμμένα σε τρεις διαφορετικές γλώσσες.

Η Butler αναφέρεται στην Arendt η οποία έχει υποστηρίξει ότι για κάθε πολιτική δράση απαιτείται ένας «χώρος εμφάνισης» (space of appearance). Αναφέρει ότι η πόλις δεν είναι ο φυσικός τόπος αλλά είναι η οργάνωση των ανθρώπων που δρουν και μιλούν μαζί καθώς ο «πραγματικός» τόπος βρίσκεται στο μεταξύ / ενδιάμεσο (between) των ανθρώπων. Ωστόσο, σύμφωνα με την Butler για να ξανασκεφτούμε τον χώρο εμφάνισης ώστε να κατανοήσουμε τη δύναμη και την επίδραση των δημόσιων διαδηλώσεων σήμερα, οφείλουμε να εξετάσουμε πιο προσεκτικά τις ενσώματες διαστάσεις της δράσης, το τι απαιτεί το σώμα και τι μπορεί το σώμα να

¹⁰⁸ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάνθρωπης*.

κάνει. Για την Arendt η πολιτική δράση λαμβάνει χώρα με την προϋπόθεση ότι το σώμα εμφανίζεται. Έτσι λοιπόν το σώμα δεν δρα μόνο του όταν δρα πολιτικά. Η δράση αναδύεται από το ενδιάμεσο, από το μεταξύ (from between). Για την Butler ο χώρος εμφάνισης όπως και το δικαίωμα να έχεις δικαιώματα προηγείται και προϋπάρχει οποιουδήποτε πολιτικού θεσμού που επιδιώκει να εγγυηθεί το δικαίωμα αυτό. Το δικαίωμα γεννιέται όταν ασκείται, και ασκείται από εκείνους/ες που ενεργούν από κοινού. Όσα υποκείμενα είναι αποκλεισμένα, θεωρούνται ως μη πραγματικά μόνο από όσους/ες επιδιώκουν να μονοπωλήσουν τους όρους του πραγματικού. Αλλά ακόμη και τότε, όταν η δημόσια σφαίρα έχει οριοθετηθεί και καθοριστεί δια μέσου του αποκλεισμού τους, τα υποκείμενα εξακολουθούν να δρουν και να αντιδρούν. Ανεξάρτητα από την επισφάλεια και τον αποκλεισμό, η συντονισμένη και συλλογική τους δράση εξακολουθεί να αναδύεται.¹⁰⁹

Η Τζελέπη στο κείμενό της *Διεκδικώντας (σ)την πλατεία Ταχρίρ: Ενσώματη αντίσταση και η πολιτική της αλληλεγγύης* αναρωτιέται για το πώς μπορεί να γίνει αντιληπτή η επαναστατική συγκέντρωση ετερόκλιτων σωμάτων στην πλατεία Ταχρίρ, σωμάτων που δεν αποτελούν μια φωνή αλλά δημιουργούν ένα χώρο σχεσιακότητας. Στέκεται στο πώς αυτές οι συγκεντρώσεις αναπλαισιώνουν τη δημοκρατία καθώς ασκούν τη δημοκρατία με δημοκρατικό τρόπο, με πολλαπλά ενσώματα και τοπικά νοήματα και ταυτόχρονα μας καλεί να σκεφτούμε την επανάσταση όχι ως συγκρότηση θεσμών αλλά ως άσκηση κοινών ευαισθησιών στον χώρο.¹¹⁰ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Τα σώματα δεν είναι μόνο πειθαρχημένα και πειθήνια. Ενσαρκώνουν τη δράση και αντιστέκονται στην υποταγή, περιλαμβάνοντας τη δράση του να εμπλέκεσαι και να συνυφαίνεσαι με τις πολυπλοκότητες της εξουσίας».¹¹¹ Οι δημόσιες συναθροίσεις, που έχουν κοινό άξονα την επισφάλεια, παίρνουν τη μορφή ενσώματων διεκδικήσεων κοινωνικής δικαιοσύνης και βιώσιμων συνθηκών ζωής προσφέροντας

¹⁰⁹Judith Butler, “Bodies in Alliance and the Politics of the Street”, στο *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Harvard University Press, 2015, 66-98.

¹¹⁰ Έλενα Τζελέπη, «Διεκδικώντας (σ)την πλατεία Ταχρίρ: Ενσώματη αντίσταση και η πολιτική της αλληλεγγύης», στο *Εθνογραφία και καθημερινότητα στην «καθ’ ημάς» Ανατολή*, επιμ. Φ. Τσιμπιρίδου, Αθήνα: Κριτική, 2020, 265-297.

¹¹¹ Έλενα Τζελέπη, «Διεκδικώντας (σ)την πλατεία Ταχρίρ: Ενσώματη αντίσταση και η πολιτική της αλληλεγγύης», στο *Εθνογραφία και καθημερινότητα στην «καθ’ ημάς» Ανατολή*, επιμ. Φ. Τσιμπιρίδου, Αθήνα: Κριτική, 2020:290.

ταυτόχρονα τη δυνατότητα να εστιάσουμε στην από κοινού συντονισμένη δράση και στη μετατόπιση της επιτελεστικότητας από το ατομικό στο συλλογικό επίπεδο. Με αυτό τον τρόπο είναι επιτελεστικές, δηλαδή υλοποιούνται διαρκώς μέσω της δράσης παράγοντας νέες πολιτικές σημασίες και τρόπους του συνέρχεσθαι.¹¹² Τα κορίτσια από το Αφγανιστάν είναι σώματα αποκλεισμένα, που διεκδικούν το δικαίωμα στην εκπαίδευση αλλά και σώματα πληθυντικά που διεκδικούν το δικαίωμα να εμφανίζονται αμφισβητώντας το καθεστώς που τα ετεροποιεί και τα αποκλείει. Η πολλαπλότητα σωμάτων που ενεργοποιούν από κοινού την ευαλωτότητά τους σχηματοποιεί μια αντίληψη που υπερβαίνει το μεμονωμένο υποκείμενο και διαμορφώνει ένα συλλογικό ενσώματο υποκείμενο -με την πολιτική έννοια του όρου- που αντιστέκεται και επανασυγκροτείται διαρκώς μέσω της επιτελεστικότητας της δράσης.¹¹³ Η από κοινού εμφάνιση των κοριτσιών στο κέντρο της Δομής είναι μια εμφάνιση με διττή απεύθυνση καθώς αφενός διεκδικούν το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση απευθυνόμενες σε όσους έχουν την εξουσία και αφετέρου με αφορμή το αίτημα για εκπαίδευση εμφανίζονται και συναθροίζονται στον δημόσιο δρόμο της Δομής ως σώματα γυναικεία δηλώνοντας emphaticά την παρουσία τους και την ορατότητά τους, σε ένα ανδροκρατούμενο δρόμο και σε ένα καμπ -που όπως καταδείχτηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο- η πλοήγηση σε αυτό δεν είναι καθόλου ασφαλής για εκείνες.

Παρά τη συλλογική της δράση, η ομάδα δεν γίνεται αντιληπτή ως ομοιογενής και αρραγής καθώς υπάρχουν διαφωνίες στο εσωτερικό της. Χαρακτηριστική είναι η διαφωνία μεταξύ των κοριτσιών σχετικά με τις εκδηλώσεις της Παγκόσμιας Ημέρας του Πρόσφυγα τον Ιούνιο του 2021. Η πλειοψηφία της ομάδας ήθελε να συμμετάσχει στις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις με την υποστήριξη του ΔΟΜ εντός του καμπ. Γνώριζαν ότι ο ΔΟΜ υποστηρίζει τη δημιουργία του φράκτη περιμετρικά της Δομής αλλά θεωρούσαν ότι η υποστήριξη του ΔΟΜ θα λειτουργούσε ως όχημα για επιπλέον ορατότητα και έτσι θα είχαν την ευκαιρία να κάνουν αναφορά στον εκπαιδευτικό

¹¹²

Zeynep Gambetti, "Risking Oneself and One's Identity. Agonism Revisited, στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay, Duhram & London: Duke University Press, 2016, 28-51.

¹¹³ Judith Butler, Rethinking vulnerability and resistance στο *Vulnerability in resistance*

αποκλεισμό και τα προβλήματα των προσφύγων/ισσών (όπως και έγινε). Υπήρχε και εκείνη η μερίδα των κοριτσιών που ήταν αντίθετη στη συνεργασία με τον ΔΟΜ καθώς θεωρούσαν ότι αναπαράγει τις κυβερνητικές πολιτικές αποκλεισμού που έχουν ως αποκορύφωμα την κατασκευή του τοίχους. Αντί για καλλιτεχνικές εκδηλώσεις για την Ημέρα του Πρόσφυγα αντιπρότειναν να κλείσουν την πύλη της Δομής και να απαγορεύσουν την πρόσβαση στους/στις εργαζόμενους/ες, πραγματοποιώντας πορεία διαμαρτυρίας ενάντια του τείχους και επιπλέον πρότειναν να κάνουν εικαστική παρέμβαση με σπρέι, γράφοντας συνθήματα που χιζόταν εκείνη την εποχή. Τα κορίτσια που ήταν υπέρ της καλλιτεχνικής δράσης δεν επιθυμούσαν το κλείσιμο της Δομής γιατί δεν άντεχαν επιπρόσθετη απομόνωση, φοβόντουσαν για τυχόν στοχοποίησή τους από τον διοικητή της δομής και δεν ήθελαν εντάσεις και συγκρούσεις. Επιπλέον, δεν ήθελαν να δημιουργήσουν πρόβλημα σε εκείνους/ες τους/τις εργαζόμενους/ες της Δομής που τις υποστήριζαν καθημερινά. Αυτή η ένταση των κοριτσιών αντανάκλασε και τη διαφωνία που είχαν μεταξύ τους οι εκπρόσωποι της αφγανικής κοινότητας. Οι Χαζάρα ήταν κατά το κλείσιμο της Δομής ενώ οι Τατζίκ υπέρ. Τελικά το κλείσιμο της Δομής δεν πραγματοποιήθηκε. Πραγματοποιήθηκε η καλλιτεχνική δράση με την υποστήριξη του ΔΟΜ και η πορεία διαμαρτυρίας για την εγκατάσταση του φράκτη όπου τα κορίτσια έγραψαν σε αυτόν με σπρέι συνθήματα (χαρακτηριστικό ήταν το σύνθημα «Build schools not walls»). Ωστόσο οι απουσίες ήταν ηχηρές καθώς κάποια από τα κορίτσια έλειπαν από τις εκατέρωθεν εκδηλώσεις.

Γίνεται αντιληπτό πως για την ομάδα Youth Refugees Movement η κατάσταση αναμονής αποτελεί έναν αδιάκοπο αγώνα αντίστασης και διεκδίκησης. Η από κοινού συνάθροιση τους στο κέντρο της Δομής δημιουργεί ένα συλλογικό πολιτικό υποκείμενο που εμφανίζεται και διεκδικεί ενσώματα το αίτημα για εκπαίδευση. Ταυτόχρονα, το αίτημα για εκπαίδευση δημιουργεί τον χώρο εμφάνισης θηλυκών και ανήλικων σωμάτων στο ανδροκρατούμενο περιβάλλον του καμπ και γίνεται μοχλός διεκδίκησης που κλονίζει και αναδιαμορφώνει τα όρια μεταξύ προσωπικού και πολιτικού και μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου.

4.3 Η πολιτική υπόσχεση των αυτοσχέδιων σχολείων

Πέμπτη πρωί 23 Σεπτεμβρίου 2021 και στο Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων της Ριτσώνας, η Ζαχρά ενώ θα έπρεπε να είναι στη θέση της μαθήτριας παραδίδει μαθήματα αγγλικών σε παιδιά που ηλικιακά αντιστοιχούν στις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Τα μαθήματα πραγματοποιούνται στα αυτοσχέδια σχολεία της Δομής. Το πρώτο σχολείο φτιάχτηκε από την Αρεζού με χρήματα που συγκέντρωσε μέσω δωρεάς. Μέσω δωρεάς το σχολείο εξοπλίστηκε αργότερα με καρέκλες και έπειτα φτιάχτηκε και μια μικρή βιβλιοθήκη. Το δεύτερο σχολείο φτιάχτηκε από τον μπαμπά της Ζαχρά, κατασκευάστηκε από καλάμια και είναι χτισμένο στις παρυφές της αφγανικής κοινότητας στο τέλος του καταυλισμού. Βρίσκεται σε ένα περιφραγμένο σημείο (για την περίφραξη έχει χρησιμοποιηθεί ο μεταλλικός σκελετός από στρώματα κρεβατιών) εντός του οποίου υπάρχει και ένα μποστάνι όπου ο μπαμπάς της έχει φυτέψει λαχανικά και έχει φτιάξει μια μικρή «όαση;» δίνοντας έτσι χρώμα σε έναν γκρίζο τόπο που κυριαρχούν οι έντονες καιρικές συνθήκες, οι λάσπες και τα χαλίκια. Η λειτουργία του δεύτερου σχολείου σταμάτησε το καλοκαίρι του 2021 καθώς μειώθηκε δραστικά ο αριθμός των διαμενόντων/ουσών από το Αφγανιστάν στη Δομή έπειτα από την ΚΥΑ που αναγνωρίζει την Τουρκία ως ασφαλή χώρα.¹¹⁴ Μαθήματα από τα κορίτσια παραδίδονται και στο «isobox», στο κοντέινερ που τους έχουν παραχωρήσει οι ΣΕΠ. Στα σχολεία παραδίδονται μαθήματα αγγλικών, γερμανικών, ελληνικών, νταρί και αραβικών.¹¹⁵ Έξω από το «isobox» υπάρχει αναρτημένο το πρόγραμμα που αναφέρει τα ονόματα των κοριτσιών – δασκάλων και τις αντίστοιχες ώρες διεξαγωγής των μαθημάτων.

Πέρα από κάποια μαθήματα μη τυπικής εκπαίδευσης που παρακολουθούν σε Μ.Κ.Ο της Δομής, οι νεαρές δασκάλες των τάξεων δεν έχουν κάποια/ον να τις διδάξει. Έτσι, συχνά οργανώνουν ομαδικά πρότζεκτ γύρω από κάποια θεματική, συλλέγουν πληροφορίες και έπειτα τις μοιράζονται μεταξύ τους. Παρά τις αντιξοότητες η πορεία αυτομόρφωσης που ακολουθούν είναι εντυπωσιακή καθώς δανείζονται βιβλία από

¹¹⁴ Η παραπάνω ΚΥΑ είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των απορριπτικών αποφάσεων στα αιτήματα ασύλου και έτσι το καλοκαίρι του 2021 πολλές οικογένειες από το Αφγανιστάν εγκατέλειψαν τη Δομή προς άλλους ευρωπαϊκούς προορισμούς με διάφορους τρόπους.

¹¹⁵ Τα μαθήματα υποστηρίζονται από την Wave of hope και Green Sprout.

τη βιβλιοθήκη που έχουν φτιάξει οι ΣΕΠ, χρησιμοποιούν εφαρμογές εκμάθησης γλωσσών και προσπαθούν μόνες τους να διαβάσουν τα βιβλία του ελληνικού σχολικού προγράμματος. Η υποστήριξη και η ενθάρρυνση των ΣΕΠ ήταν καθημερινή όπως και η υποστήριξη κάποιων εκπαιδευτικών που διδάσκουν στα σχολεία υποδοχής που ανήκουν οι συνομήτριές μου. Κατά τη διάρκεια της έρευνας η πρόοδός τους στην αγγλική και την ελληνική γλώσσα ήταν εντυπωσιακή. Για τις περισσότερες από τις συνομήτριές μου η επιθυμία για εκπαίδευση είχε ήδη σφυρηλατηθεί από το Αφγανιστάν. Η Μπαχάρ πήγε για τρία χρόνια σχολείο και διέκοψε όταν οι Ταλιμπάν πέταξαν κομμένα κεφάλια γουρουινών στην αυλή της ως προειδοποίηση προς τους γονείς της που την έστελναν σχολείο. Η Κπάλουακ για να πάει σχολείο χρειάστηκε να μετακομίσει από το χωριό της, καθώς δεν υπήρχε σχολείο, σε άλλη περιφέρεια και να φιλοξενηθεί από συγγενείς. Η σχολική της εκπαίδευση κράτησε για λίγο επειδή το σχολείο της δέχτηκε ένοπλη επίθεση. Η Ζαχρά που είναι η μικρότερη αδερφή της Κπάλουακ δεν πήγε ποτέ σχολείο καθώς οι γονείς της δεν είχαν τη δυνατότητα να στείλουν κι εκείνη στους συγγενείς τους. Η Ταμάνα αναφέρει ότι είχε αποπειραθεί να αυτοκτονήσει τρεις φορές επειδή στο Αφγανιστάν δεν μπορούσε να πάει σχολείο και δεν μπορούσε να κυκλοφορεί μόνη της έξω από το σπίτι καθώς ο μπαμπάς της έκανε πολλά ταξίδια λόγω δουλειάς και δεν υπήρχε άντρας να την συνοδεύει. Η Νουρίνα με την Μομπίνα δεν έχουν πάει ποτέ σχολείο και μου εξηγούν πόσο μεγάλη είναι η επιθυμία τους.

Οι καθημερινές εκπαιδευτικές πρακτικές, η επαφή με τη γνώση και η διαρκής εγρήγορση και δράση, το να παραμένεις ενεργή σε μια καθημερινότητα που είναι αβίωτη αποτελούν πρακτικές αντίστασης και επιβίωσης. Όπως διαφαίνεται από τις αναφορές των κοριτσιών το επίμονο αίτημα για εκπαίδευση έχει ήδη διαμορφωθεί από το Αφγανιστάν καθώς και εκεί δεν είχαν πρόσβαση στην εκπαίδευση. Κάτω από τις επισφαλείς και ρευστές συνθήκες διαμονής στο καμπ το αίτημα ενισχύεται και επαναδιαμορφώνεται μέσα από τη συλλογικότητα της ομάδας και υποστηρίζεται από τους ΣΕΠ, από κάποιους/ες εκπαιδευτικούς των σχολείων υποδοχής και κάποιους/ες εργαζομένους/ες στις ΜΚΟ της Δομής. Τα αυτοσχέδια σχολεία του καμπ δεν αποτελούν μόνο χώρους εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων αλλά και χώρους εντός των οποίων με αφορμή τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες τα κορίτσια συναντιούνται

σε έναν ασφαλή χώρο μακριά από τα βλέμματα των ανδρών. Παρά τις καθημερινές δυσκολίες κάποια βράδια το ξύλινο σχολείο γινόταν τόπος συνάντησης των συνομητριών μου όπου πίσω από την κλειστή την πόρτα, χόρευαν, τραγουδούσαν και γελούσαν κάνοντας αστεία. Όπως ήδη έχω αναφέρει γνώρισα τα κορίτσια την περίοδο που μόλις είχαν ήδη φτάσει στη Ριτσώνα και οι περισσότερες φορούσαν μαντίλα. Προς το τέλος της έρευνας όλα τα κορίτσια με εξαίρεση την Αρεζού, είχαν βγάλει την μαντίλα τους, ακόμα και οι δύο αδερφές της. Η ίδια καθώς είχε φοιτήσει σε τουρκικό σχολείο έδενε την μαντίλα της πάντα σφιχτά και όχι ριχτά. Όπως μου ανέφερε, για την ίδια που ήταν η ιδρύτρια της ομάδας και είχε πολύ ενεργό ρόλο, ήταν σημαντικό να την σέβονται και να την εκτιμούν οι άντρες της κοινότητας ώστε να μπορεί να συμμετέχει σε συζητήσεις μαζί τους και επιπλέον να την εμπιστεύονται ώστε να επιτρέπουν στις κόρες τους να συμμετέχουν στις δράσεις.

Στην παρούσα συζήτηση είναι χρήσιμη η συμβολή της μετααποικιακής φεμινιστικής θεωρίας που τοποθετεί κριτικά την εννοιολόγηση της αντίστασης πέρα από δυτικοκεντρικές, γενικευτικές και φιλελεύθερες προσεγγίσεις με όρους ατομικής αυτονομίας καθώς η δράση του υποκειμένου δεν μπορεί να γίνεται αντιληπτή μόνο ως συνώνυμο της αντίστασης στις σχέσεις εξουσίας αλλά και ως δυνατότητα για δράση που δημιουργείται και ενεργοποιείται κάτω από συγκεκριμένες σχέσεις υποτέλειας και ταυτόχρονα μας καλεί να εξετάσουμε τις ζωές γυναικών των οποίων η αίσθηση του εαυτού τους, οι φιλοδοξίες και τα έργα έχουν διαμορφωθεί από μη φιλελεύθερες παραδόσεις.¹¹⁶ Τι συμβαίνει όμως στις περιπτώσεις υποκειμένων που έχουν εκτοπιστεί από ισλαμικές χώρες, βρίσκονται στο κατώφλι της Ευρώπης, ζουν

¹¹⁶ Βλέπε: Saba Mahmood. 2001. "Feminist Theory, Embodiment and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival", *Cultural Anthropology* 16, no.2.

Anila Daulatzai. 2008. "The Discursive Occupation of Afghanistan", *British Journal of Middle Eastern Studies* 35.
Saba Mahmood. 2006. "Feminist Theory, Agency and the Liberatory Subject: Some Reflections on the Islamic Revival in Egypt", *Temenos Nordic Journal of Comparative Religion* 42, no. 1.

Lila Abu-Lughod. 2002. "Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and its Others", *American Anthropologist*, 104, no. 3.

Christine Jacobsen. 2011. "Troublesome Threesome: Feminist Anthropology and Muslim Women's Piety", *Feminist Review* 98, no.1: 65-82.

σε καμπ προσφύγων, έχουν έρθει σε συστηματική επαφή με δυτικότροπες αντιλήψεις και ταυτόχρονα παρουσιάζουν έντονη συλλογική δράση;

Σε δομές τέτοιου τύπου πολύ συχνά καταγράφονται κίνδυνοι κακοποίησης που συνδέονται με το φύλο και την ηλικία. Παρά το γεγονός ότι δεν αποτελούν ασφαλείς χώροι και οι συνθήκες διαβίωσης είναι εξαιρετικά περιοριστικές, η διαμονή σε αυτές ενδέχεται να αποτελέσει δυνατότητα για επαναδιάταξη των έμφυλων σχέσεων εξουσίας. Το παραπάνω ενδέχεται να συμβεί γιατί εντός αυτής της ρευστής καθημερινότητας κλονίζονται τα παραδοσιακά κοινωνικά συστήματα και επαναπροσδιορίζεται ο έμφυλος καταμερισμός εργασίας με τρόπο που η εκπαίδευση καταλαμβάνει κομβικό ρόλο.¹¹⁷ Στην περίπτωση των συνομιλητριών μου κανέννας/καμία γονέας δεν γνώριζε αγγλικά και δυσκολευόντουσαν πολύ με τις γραφειοκρατικές διαδικασίες. Λόγω της εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας οι συνομιλήτριες μου βρισκόντουσαν καθημερινά στο προσκήνιο είτε εκπροσωπώντας την οικογένειά τους μαζί με τους πατέρες τους ή ως μεταφράστριες για την κοινότητα. Μάλιστα, η επίσημη και η ανεπίσημη εκπαίδευση των γυναικών υπό συγκεκριμένες συνθήκες δύναται να αποτελέσει όχημα κινητικότητας μέσω του οποίου μπορούν να προβούν σε έμφυλες διαπραγματεύσεις.¹¹⁸ Η διοργάνωση και η συμμετοχή νεαρών προσφυγισσών από το Αφγανιστάν σε άτυπες εκπαιδευτικές δραστηριότητες αποτελεί όχημα κινητικότητας για τις ίδιες κατά την παρατεταμένη διαμονή τους στο καμπ του Ελληνικού. Με αφορμή τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες αποκτούν ελευθερία μετακίνησης μέσα στο καμπ που κυριαρχούν σεξιστικά σχόλια και απειλές από τους άνδρες. Οι συναθροίσεις των γυναικών με αφορμή την εκπαίδευση αποτελούν έναυσμα για κοινωνική δράση, εφευρετικότητα και έκφραση εναλλακτικών υποκειμενοτήτων. Αντιδρούν έτσι στην επισφάλεια και τον χαμένο χρόνο επαν-οικειοποιούμενες το δημόσιο χώρο. Επιπλέον, σφυρηλατούν στρατηγικές κινητικότητας και επαν-υποκειμενοποίησης αλλά και συμβολικές πρακτικές επιβίωσης εντός ενός ιδιαίτερα ασφυκτικού πλαισίου, γεγονότα που

¹¹⁷ Elena Fiddian-Qasmiyeh, *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*, Oxford: University of Oxford Press, 2014.

¹¹⁸ Saif Samady, *Education and Afghan society in the twentieth century*, UNESCO, 2001.

αφήνουν περιθώρια για διαγενεακές και ιεραρχικές διαπραγματεύσεις τόσο εντός των οικογενειών τους όσο και στην ευρύτερη κοινότητα.¹¹⁹

Σχετικά με τις εκπαιδευτικές τους δραστηριότητες και το πώς αυτές συνδέονται με την ομάδα τους η Αρεζού αναφέρει: «Αγωνίζομαι πολύ να μορφωθώ. Μένω ξάγρυπνη για να διαβάσω. Η ομάδα μας είναι τα πάντα για μένα. Το να είμαστε μαζί μου δίνει κίνητρο να ξυπνήσω το πρωί και να συνεχίσω τη μέρα μου. Να πάω στο σχολείο μας και να συζητήσουμε μαζί με τις υπόλοιπες τι δράσεις θα κάνουμε. Δεν είμαι μόνη σε αυτή την προσπάθεια. Είναι πολύ δύσκολο να κυκλοφορείς μόνη σου στο καμπ. Οι άντρες σε γδύνουν με τα μάτια τους και κάνουν σχόλια. Όταν είμαστε όμως όλες μαζί κανείς δεν τολμάει να μας κοιτάξει και να μας πειράξει... Πλησιάζω τα δεκαοχτώ και ήδη μου έχουν κάνει κάποια προξενιά για γάμο εδώ στη Δομή. Δεν θέλω να παντρευτώ και επειδή είμαι καλή στα γράμματα και βοηθάω τον πατέρα μου με ό,τι χρειαστεί συμφωνήσαμε να συζητήσουμε ξανά το θέμα του γάμου όταν γίνω είκοσι πέντε».

Η Μπαχάρ λέει: «Για μένα είναι πολύ σημαντικό να μαθαίνω γλώσσες. Έχω μάθει αγγλικά και λίγα ελληνικά. Οι γονείς μου και ο αδερφός μου δεν ξέρουν την γλώσσα. Κάθε φορά που χρειάζεται να συνεννοηθούν φωνάζουν εμένα. Οι γονείς μου όταν πρωτοήρθαμε εδώ δεν με άφηναν να κυκλοφορώ μόνη μου. Τώρα που κάνω μάθημα στα μικρότερα παιδιά οι υπόλοιποι/ες στη γειτονιά με σέβονται και έτσι μπορώ να κυκλοφορώ πιο εύκολα. Μετά την πορεία που κάναμε κατάλαβα ότι έχουμε δικαιώματα και έχουμε φωνή και φοβάμαι λιγότερο».

Η Μομπίνα αναφέρει: «Αν δεν υπήρχε η ομάδα μας θα βούλιαζα εδώ πέρα. Ξέρεις τι κάνουμε; Δουλεύουμε πολύ σκληρά για την κοινότητα. Να μορφωθούμε οι ίδιες, να καταλάβουμε τι συμβαίνει εδώ και πώς λειτουργούν τα πράγματα και ύστερα να βοηθήσουμε και τους/τις άλλους/ες που μένουν εδώ. Όταν είμαι με τα κορίτσια δεν φοβάμαι. Όταν είμαστε μαζί παίρνω δύναμη και διεκδικώ. Συζητάμε όσα μας συμβαίνουν και παίρνουμε κουράγιο. Συζητάμε για τα όνειρά μας και τα δικαιώματά

¹¹⁹ Arezou Rezaian et. al. 2019. "Gendered Spaces and Educational Expectations: The Case of the Former Refugee Camp "Elliniko" in Athens", *Journal of International Migration and Integration* 21, no 1: 155-170.

μας. Μόνη μου δεν θα έβγαινα από το σπίτι. Ακόμα και τις μέρες που είμαι θλιμμένη θα έρθουν οι φίλες μου και θα με πάρουν μαζί τους».

Η Κπάλουακ εξηγεί: «Δεν πίστευα ποτέ ότι θα έβγαινα να μιλήσω δημόσια για τα δικαιώματά μας. Δεν ξέρω πώς να στο πω, παρά τις διαφωνίες μας όταν είμαστε μαζί και μιλάμε είναι σα να είμαστε ένα. Καμιά μας δεν μπορεί να μιλήσει μόνη της για τα δικαιώματά της... Όταν είμαστε μαζί είναι αλλιώς...κοιταζόμαστε μεταξύ μας και παίρνουμε δύναμη...Βοηθάμε η μία την άλλη με το διάβασμα, έχω μάθει ελληνικά και επειδή έχω κλείσει τα δεκαοκτώ θα ξεκινήσω να δουλεύω ως συνοδός στο σχολικό λεωφορείο...δεν φανταζόμουν ποτέ ότι ο μπαμπάς μου θα μου επέτρεπε να δουλέψω. Έχουμε ανάγκη τα χρήματα και είναι ευκαιρία».

Οι καθημερινές εκπαιδευτικές δραστηριότητες των Youth Refugees Movement μέσω της αυτομόρφωσης, της αλληλοδιδασκαλίας και της δημιουργίας αυτό-οργανωμένων σχολείων κάτω από συνθήκες απαλλοτρίωσης του θεμελιώδους δικαιώματος στην εκπαίδευση αποτελούν πρακτικές αντίστασης ενάντια στις κρατικές πολιτικές αποσχολοποίησης και αποστέρησης της γνώσης που εφαρμόζει το ελληνικό κράτος. Ταυτόχρονα όμως, αποτελούν μέσο για ελεύθερη μετακίνηση σε ένα ανδροκρατούμενο καμπ και επιπλέον αποτελούν μέσο για επαναδιάταξη των έμφυλων θέσεων που καταλαμβάνουν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση φαίνεται ότι οι συλλογικές δράσεις και μορφές αντίστασης, η σχεσιακότητα των κοριτσιών και η συγκρότηση ενός συλλογικού και ενσώματου υποκειμένου που διεκδικεί και καθίσταται ορατό, ενθαρρύνει τις έμφυλες διαπραγματεύσεις και τις στρατηγικές επαν-υποκειμενοποίησης των συνομητριών μου τόσο εντός της οικογένειας όσο και εντός της κοινότητάς τους.

Αντί επιλόγου

Όπως κατέδειξε η παρούσα εθνογραφική έρευνα παρά το γεγονός ότι στο νεωτερικό ευρωπαϊκό, ελληνικό και δημοκρατικό συμφραζόμενο η εκπαίδευση αποτελεί θεσμοθετημένο ανθρώπινο δικαίωμα, στην περίπτωση της Δομής Φιλοξενίας Προσφύγων Ριτσώνας οι νόμοι και οι συμβάσεις που δεσμεύουν το ελληνικό κράτος και ο λόγος περί οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αρκούν για να διασφαλίσουν το θεμελιώδες δικαίωμα της πρόσβαση των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στην υπό μελέτη περίπτωση, προκύπτει ότι η πανδημία covid -19 και οι περιορισμοί που αυτή επιφέρει στο όνομα του κατεπειγόντως, δημιουργούν την κατάσταση εξαίρεσης κατά την οποία «νομιμοποιούνται» και εγκαθιδρύονται οι εκπαιδευτικές διακρίσεις και συνεχίζουν να εφαρμόζονται και έπειτα από την άρση των περιορισμών της πανδημίας covid - 19. Αυτό το φάσμα εκπαιδευτικών διακρίσεων περιλαμβάνει τον αποκλεισμό των μαθητών/τριών που διαμένουν στη Δομή από την τηλεκπαίδευση, την αναστολής εξόδου από το καμπ κατά τη διάρκεια της πανδημίας και την μη εύρεση μέσων μεταφοράς για τους μαθητές/τριες από και προς τα σχολεία που συνεχίστηκαν να εφαρμόζονται και έπειτα από την αναστολή των περιορισμών της πανδημίας. Τα παραπάνω υλοποιούνται μέσω μιας πολιτικής συστηματοποιημένων αποκλεισμών που εφαρμόζεται μέσω της γραφειοκρατικοποιημένης κατάτμησης ευθυνών μεταξύ των φορέων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής και της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας και ενισχύεται από τη στάση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Χαλκιδέων.

Αυτή η αντίφαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπου το «να είσαι άνθρωπος» δεν αρκεί για να έχεις πρόσβαση σε αυτά, παραμένει ένα ζήτημα βαθύτατα πολιτικό που διαπερνιέται από ταξινομήσεις, οριοθετήσεις, αποκλεισμούς και αντιστάσεις. Από τη συμμετοχική παρατήρηση της καθημερινότητας των μελών της ακτιβιστικής ομάδας Youth Refugees Movement, οι συνθήκες εγκλεισμού, αναμονής και γεωγραφικής περιχαράκωσης σε ένα απομονωμένο περιβάλλον όπως είναι η δομή της Ριτσώνας σε συνδυασμό με τα περιστατικά έμφυλης και ενδοοικογενειακής βίας που συχνά βιώνουν, υφαίνουν ένα σύνθετο πλέγμα διακρίσεων που παράγει και αναπαράγει

κανονιστικές προδιαγραφές μιας κοινωνικής γεωγραφίας εντός του οποίου οι συνομιλήτριές μου εξωθούνται στα πεδία, του ιδιωτικού και του μη ορατού. Σε αυτή την κοινωνική διαλεκτική, η θέση της μαθήτριας από το Αφγανιστάν που διαμένει στο καμπ της Ριτσώνας, έχει ήδη σφυρηλατηθεί ως αποκείμενο και έχει απογυμνωθεί από την πρόσβαση σε δικαιώματα. Παρά τις συνθήκες απανθρωποποίησης, τα μέλη της υπό μελέτη ομάδας αντιστέκονται συλλογικά σε αυτές τις ταξινομήσεις αλλάζοντάς τες στην πράξη μέσω των τρόπων που ενοικούν τον δημόσιο χώρο.

Ο δημόσιος κοινωνικός χώρος στο κέντρο του καμπ όσο και ο δημόσιος χώρος στο κέντρο της Χαλκίδας, έχουν εξέχουσα σημασία γιατί αποτελούν τόποι όπου τα μέλη της ομάδας Youth Refugees Movement τοποθετούν τα σώματά τους στο επίκεντρο και επιζητούν να ακουστεί η φωνή τους, διεκδικώντας την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Η δράση της ομάδας κινητοποιείται από μια πληθυντική ευαλωτότητα η οποία εδράζεται στα κοινά βιώματα του εκτοπισμού, στην αποστέρηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση, που είχε ξεκινήσει στο Αφγανιστάν και συνεχίζεται στην Ελλάδα, και στις αβίωτες συνθήκες διαβίωσης στη Δομή. Εφευρίσκοντας εναλλακτικές και μη βίαιες μορφές αντίστασης διοργανώνουν καλλιτεχνικές δράσεις και μέσω της τέχνης αποτυπώνουν τις βιωματικές τους διαδρομές διεκδικώντας το αίτημα για εκπαίδευση, το οποίο δεν αρθρώνεται μόνο του αλλά συν-αρθρώνεται μαζί με το αίτημα για ελευθερία μετακίνησης και με το αίτημα για έμφυλη ισότητα. Επιπλέον, οι καλλιτεχνικές τους δράσεις δημιουργούν ένα χώρο σχεσιακότητας τόσο εντός όσο και εκτός της Δομής διευρύνοντας έτσι τα όρια του δημόσιου διαλόγου. Η συνάθροιση τους στο κέντρο της Δομής και στο κέντρο της πόλης, διεκδικώντας το δικαίωμα να εμφανίζονται και αμφισβητώντας το καθεστώς που τις ετεροποιεί, διευρύνει τα όρια του πολιτικού με τρόπο μετασχηματιστικό. Αυτή η διεκδίκηση από τη θέση εκείνων που βρίσκονται στο περιθώριο της Ριτσώνας είναι μια διεκδίκηση που δεν εμπίπτει σε ένα δίπολο ηρωικής αντίστασης και παθητικότητας, αντιθέτως η ευαλωτότητα συμβαδίζει μαζί με την αντίσταση καθώς οι συνομιλήτριές μου μέσω της ζωγραφικής, των θεατρικών δρώμενων και της δημόσιας συζήτησης εκθέτουν τα τραύματά τους ενώ ταυτόχρονα διεκδικούν συλλογικά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, έχει ο τρόπος που λειτουργεί η συγκεκριμένη ομάδα καθώς εμπνέεται από άλλες

κινηματικές ομάδες και προσπαθεί να ανοίξει διάυλο επικοινωνίας τόσο με τους/τις διαμένοντες/ουσες εντός του καμπ όσο και με τους/τις διαμένοντες/ουσες άλλων καμπ αλλά και με τους/τις κατοίκους της Χαλκίδας και της Θήβας. Με τον τρόπο αυτό απαντά στους κοινωνικούς και χωρικούς διαχωρισμούς επαναχαράσσοντας την κοινωνική γεωγραφία με νέους όρους. Σε αυτή τη διαδρομή η συμβολή των συντονιστών εκπαίδευσης προσφύγων, κάποιων εργαζόμενων στη Δομή και κάποιων καθηγητών/τριων που εργάζονται στα σχολεία υποδοχής είναι κομβική.

Η παρούσα εθνογραφική έρευνα μέσω της χαρτογράφησης των βιωμένων εμπειριών των μελών της ομάδας Youth Refugees Movement υποστηρίζει ότι παρά τις εξαιρετικά περιοριστικές συνθήκες αναμονής που επικρατούν στο καμπ και παρά το γεγονός ότι οι μαθητές/τριες της Ριτσώνας δεν φοιτούν στο σχολείο κατά την περίοδο της πανδημίας covid - 19, αναδύονται συλλογικές υποκειμενικότητες με μετασχηματιστική δράση. Μέσω της ευρείας δράσης της ομάδας και της επίμονης διάρκειας των κινητοποιήσεων που χαρακτηρίζονται από αντιφάσεις και παραδοξότητα, καθώς ο θρήνος συνυπάρχει με την χαρά, οι ίδιες παραμένουν ενεργές και ευάλωτα δημιουργικές αρθρώνοντας λόγο. Σε αυτές τις ρωγμές ευαλωτότητας και αντίστασης οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες που ενισχύονται από τις συλλογικές διεκδικήσεις της ομάδας αποτελούν μέσο για επαναδιάταξη των έμφυλων θέσεων που καταλαμβάνουν στο εσωτερικό της κοινότητας και της οικογένειάς τους. Για την ομάδα Youth Refugees Movement η αναμονή των συνόρων δεν αποτελεί μια στατική κατάσταση αλλά μια διαδικασία και μια πρακτική ενός αδιάκοπου και κοπιώδους αγώνα αντίστασης και διεκδίκησης της γνώσης, της εκπαίδευσης, της ορατότητας και του δικαιώματος για συμμετοχή.

Βιβλιογραφία

Αθανασίου, Αθηνά. *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*. Αθήνα: Εκκρεμές, 2007.

Αθανασίου, Αθηνά. «Υπολείμματα της «ιδιότητας του πολίτη»: Φύλο, σεξουαλικότητα, έθνος και άλλες εξαιρέσεις με σημασία». Στο *Ιδιότητα του Πολίτη: Πολιτικός Λόγος, Ιστορία και Κανόνες σε Συγκριτικές Προοπτικές*, επιμ. Γ. Κουζέλης και Δ. Χριστόπουλος. Αθήνα: Πατάκη, 2012, 242-259.

Αθανασίου, Αθηνά. «Για την αίσθηση ενός παρόντος από/σε απόσταση». Στο *Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου*, ηλεκτρονική δημοσίευση, 37 - 44, Νήσος, 2020.

Ανδρούσου, Αλεξάνδρα και Ασκούνη, Νέλλη. «Εισαγωγή: Πολυπολιτισμικότητα, ανθρώπινα δικαιώματα και εκπαίδευση». Στο *Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπινα δικαιώματα*, επιμ. Α. Ανδρούσου και Ν. Ασκούνη. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011: 9-28.

Αστρινάκη, Ράνια . «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του φύλου: Μια επισκόπηση». Στο *Μελέτες για το φύλο και την ιστορία*, επιμ. Β. Καντσά, Β. Μουτάφη και Ε. Παπαταξιάρχης, 17-99. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2011.

Γκέφου-Μαδιανού, Δήμητρα. *Πολιτισμός και εθνογραφία: Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: Πατάκης, 2011.

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. 2021. *Έκθεση αναφοράς για τις επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων για την αντιμετώπισή της στα δικαιώματα του ανθρώπου και συστάσεις προς την Πολιτεία*. Ανακτήθηκε από: https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/COVID/Ekthesi_Anaforas_Covid_19.pdf

Λιάπη, Μαρία, Χαρίδη, Έλια και Τυροβολάς, Θανάσης. *Μελέτη ανίχνευσης των αναγκών γυναικών προσφύγων που διαμένουν σε δομές προσωρινής φιλοξενίας*. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας και Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών Διοτίμα. 2016. Ανακτήθηκε από <https://cutt.ly/EN4vNN>

Μακρυνιώτη, Δήμητρα. «Εισαγωγή». Στο Παιδικές ηλικίες σε κίνηση, επιμ. Δ. Μακρυνιώτη και Ο. Διδυμιώτης, 11-62. Αθήνα: Νήσος, 2019.

Μπάτλερ, Τζούντιθ. *Ευάλωτη Ζωή: Οι δυνάμεις του πένθους και της βίας*. Μτφ. Μ.Λαλιώτης & Κ. Αθανασίου, Αθήνα: Νήσος, 2009.

Τζελέπη, Έλενα. «Διεκδικώντας (σ)την πλατεία Ταχρίρ: Ενσώματη αντίσταση και η πολιτική της αλληλεγγύης». Στο *Εθνογραφία και καθημερινότητα στην «καθ'ημάς» Ανατολή*, επιμ. Φ. Τσιμπιρίδου, Αθήνα: Κριτική, 2020, 265-297.

Abu- Lughod, Lila. "The Romance of Resistance: Tracing Transformations of Power Through Bedouin Women." *American Ethnologist* 17, no 1(1990).

Abu-Lughod, Lila. "Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and its Others", *American Anthropologist*, 104, no. 3 (2002).

Agamben, Giorgio. *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*. Μτφ. Π. Τσιαμούρας και επιμ. Γ. Σταυρακάκης. Αθήνα: Scripta, 2005.

Agamben, Giorgio. *Κατάσταση εξαιρέσης. Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαιρέση σε κανόνα*. Μτφ. Μ. Οικονομίδου. Αθήνα: Πατάκη, 2007.

Amiri, Parwana. *Ζωές σε αναστολή: Γράμματα στον κόσμο από τη Ριτσώνα*. Μτφ. Χ. Μάης και επιμ. Γ. Τεμπρίδου. Θεσσαλονίκη: Ακυβέρνητες Πολιτείες, 2021.

Apostolidou, Anna και Androulakis, Giorgos. Designing Distance Learning Courses for Adult Refugees in a Transit Country (Greece). Proceedings of the EADTU Annual Conference. *The Online, Open and Flexible Higher Education Conference*, Milton Keynes 2017, 119-129.

Arendt, Hannah. *The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press, 1958.

Arendt, Hannah. *Οι απαρχές του Ολοκληρωτισμού*. Μτφ. Β. Τομανάς. Αθήνα: Νησίδες, 2017.

Athanasίου, Athena. *Agonistic Mourning. Political Dissidence and the Women in Black*, UK: Edinburgh University Press, 2017.

Auyero, Javier. *Patients of the state: The politics of waiting in Argentina*. Durham, NC: Duke University Press, 2012.

Bentouhami, Hourya. 2020. To Appear in Times of Pandemic. *Critical Times*. Ανακτήθηκε από: <https://ctjournal.org/2020/12/07/to-appear-in-times-of-pandemic>

Bourdieu, Pierre. *Πασκαλιανοί διαλογισμοί*. Μτφ. Ε. Γιαννοπούλου, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2016 [1997].

Bracke, Sarah. "Vulnerability and resistance in times of resilience". Στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay. (Durham & London: Duke University Press, 2016, 52-75).

Butler, Judith και Yancy, Geroge. 2020. "Interview: Mourning is a Political Act Amid the Pandemic and Its Disparities". *Bioethical Inquiry* 17 (2020): 483-487.

Butler, Judith και Αθανασίου, Αθηνά. *Απ-αλλοτρίωση. Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό*. Μτφ. Α. Κιουπκιάδης. Αθήνα: Τόπος, 2016.

Butler, Judith, Gambetti, Zeynep και Sabsay, Leticia. "Introduction". Στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay. (Durham & London: Duke University Press, 2016, 1-11).

Butler, Judith. "Bodies in Alliance and the Politics of the Street." Στο *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, 66-98. (Harvard University Press, 2015).

Butler, Judith. "Rethinking vulnerability and resistance". Στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay. (Durham & London: Duke University Press, 2016, 12-27).

Butler, Judith. *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1997b.

Butler, Judith. *Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάθροισης*. Μτφ. Μ. Λαλιώτης, Αθήνα: Angelus Novus, 2017.

Butler, Judith. *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*. Μτφ. Π. Μαρκέτου και επιμ. Α. Αθανασίου, Αθήνα: Εκρεμμές, 2008.

Crenshaw, Kimberle. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine Feminist Theory and Antiracist Politics.", *The University of Chicago Legal 1*, no 8: 149.

Crenshaw, Kimberle. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Colour." *Stanford Law Review* 43, no. 6 (1991): 1241-1299.

Das, Veena. "Engaging the life of the other: Love and everyday life". Στο *Ordinary ethics: Anthropology, language, and action*, επιμ. Μ. Lambek. (New York: Fordham University Press, 2010, 376-399).

Das, Veena. «Γλώσσα και σώμα: Συναλλαγές στην κατασκευή του πόνου». Στο *Βιοκοινωνικότητες: Θεωρήσεις στην Ανθρωπολογία της Υγείας*, επιμ. Α. Αθανασίου, Αθήνα: Νήσος, 2011, 227-260.

Daskalaki, Ivi et. al. "Project PRESS: Ethnographic Approaches of Refugee Education in Greece", *Proceedings of the 9th International Conference for Open Distance Learning Design*, Athens, 23-26th November 2017, 19-33.

Daulatzai, Anila. "The Discursive Occupation of Afghanistan. *British Journal of Middle Eastern Studies* 35 (2008).

De Gooyer, Stephanie et.al. *Το δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα*. Μτφ. Β. Πούλιος. Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, 2019.

Fiddian-Qasmiyeh, Elena. *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*, Oxford: University of Oxford Press, 2014.

Foucault, Michel. "Subject and Power". Στο *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*, επιμ. Η. Dreyfus και P. Rabinow. (Chicago: University of Chicago Press, 1983, 208-226).

Foucault, Michel. «Παράδοση της 17ης Μαρτίου». Στο *Michel Foucault: Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*. Μτφ. Τ. Δημητρούλια και επιμ. Γ. Λικιαρδόπουλος, 293-324. Αθήνα: Ψυχογιός, 2012.

Gambetti, Zeynep. "Risking Oneself and One's Identity. Agonism Revisited. Στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay. (Duhram & London: Duke University Press, 2016, 28-51).

Gambetti, Zeynep. 2020. Politics of Life vs. Politics of Death. *Critical Times*. Ανακτήθηκε από: <https://ctjournal.org/2020/05/19/politics-of-life-vs-politics-of-death/https://ctjournal.org/2020/12/07/to-appear-in-times-of-pandemic/>

Jacobsen, Christine και Karlsen, Marry. "Introduction". Στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*, επιμ. C. Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi. (New York: Routledge, 2021, 1-19).

Khosravi, Shahram. "Afterword: waiting, a state of consciousness". Στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*, επιμ. C. Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi. (New York: Routledge, 2021, 202-209).

Khosravi, Shahram. "Afterword: waiting, a state of consciousness". Στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*, επιμ. C. Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi. (New York: Routledge, 2021, 202-209).

Kristeva, Julia. *Powers of Horror*, Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 1982.

Lee, Sharon. "Education as a Human Right in the 21st Century". *Democracy and Education* 21, no 1(2013).

Low, Setha. "Claiming Space for an Engaged Anthropology: Spatial Inequality and Social Exclusion." *American Anthropologist* 113, no 3(2011): 389-407.

Mahmood, Saba. "Feminist Theory, Agency and the Liberatory Subject: Some Reflections on the Islamic Revival in Egypt". *Temenos Nordic Journal of Comparative Religion* 42, no. 1 (2006).

Mahmood, Saba. "Feminist Theory, Embodiment and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival". *Cultural Anthropology* 16, no.2 (2001).

Orchard, Cynthia. *Protection in Europe for Refugees from Syria*. Refugees Study Center, 2014.

Ortner, Sherry. "Dark anthropology and its others." *Journal of Ethnographic Theory* 6, no.1 (2016): 47-73.

Phoenix, Ann. "Interrogating intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning". *Kvinder, køn & forskning* 23 (2006): 21-30.

Rezaian, Arezou et. al. "Gendered Spaces and Educational Expectations: The Case of the Former Refugee Camp "Elliniko" in Athens." *Journal of International Migration and Integration* 21, no 1(2019): 155-170.

Rozakou, Katerina. "The violence of accelerated time: waiting and hustling during the long summer of migration in Greece". Στο *Unpacking the Temporalities of Irregular Migration*, επιμ. C. Jacobsen, M. Karlsen και S. Khosravi. (New York: Routledge, 2021, 23-39).

Samady, Saif. *Education and Afghan Society in the Twentieth century*, UNESCO, 2001.

Schwartz, Barry. *Queuing and waiting: Studies in the social organization of access and delay*, Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1975.

Tzelepis, Elena. "Vulnerable Corporealities and Precarious Belongings in Mona Hatoum's Art". Στο *Vulnerability in resistance*, επιμ. J. Butler, Z. Gambetti, και L. Sabsay. (Duhram & London: Duke University Press, 2016, 146-166).

Θεσμικά κείμενα

ΚΥΑ Δ1α/ΓΠ.οικ.: 1293/2021 - ΦΕΚ 30/Β/8-1-2021.

ΚΥΑ Δ1 α/ΓΠ.οικ.: 3060/2021 - ΦΕΚ 89/Β/16-1-2021.

ΚΥΑ Δ1α/ΓΠ.οικ.: 8378/2021, ΦΕΚ 454/Β/5-2-2021.

Κοινή Υπουργική Απόφαση 42799/2021-ΦΕΚ 2425/Β/7-6-2021

Νόμος 2101/1992, άρθρο 28, παρ. 1.

Νόμος 4443/2016, Άρθρο 3, παρ.2.

Νόμος 4636/2019, Άρθρο 51, παρ. 1.

Νόμος 4636/2019, Άρθρο 51, παρ. 2.

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2016, Άρθρο 14, παρ.1.

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2016, Άρθρο 14, παρ.2.

Διαδικτυακοί τόποι

<http://www.ehr.ecd.uoa.gr/wp-content/uploads/2016/07/%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CC%81%CE%B5%CF%82-%CE%B4%CE%B5%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CC%81%CE%B1%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CC%81%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CC%81-%CE%B5%CC%81%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1.pdf>

<https://dimoschalkideon.gr/epistoli-stin-yfypoyrgo-paideias-kai-thriskeymaton-kazetta-makri-apesteile-simera-triti-26-ianoyarioy-2021-i-dimarchos-chalkideon-elena-vaka-schetika-me-ti-foitisi-mathiton-prosfygon-apo-ti-domi-tis/>

https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/279019_paidia-enos-katoteroy-thesmoy

https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/284083_dikastiki-ereyna-se-baros-tis-dimarhoy-halkidas

https://soundcloud.com/user-665020045/01-04-22a-4?utm_source=clipboard&utm_medium=text&utm_campaign=social_sharing&fbclid=IwAR3mHUog9xMDNcGLM0lQU9e8c_on_i6v1e6QrwPlemziSZtZ59onC1uUVMU

https://soundcloud.com/user-665020045/29-03-22a-8?fbclid=IwAR3PE7zOGHq8u_uB1yHDDIk6ZqMwjULQOkuR4VR2SiusxxT9qe2aV3T_DjQ

<https://diotima.org.gr/na-min-ekkenothei-to-pikpa/> καλ

<https://tvxs.gr/news/ellada/biaii-ekkenosi-toy-pikpa-lesboy-apo-ta-brabeia-prosforas-sta-mat>

<https://hub.uoa.gr/resolution-of-the-department-of-preschool-education/> καλ

https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/337989_anisyhia-gia-kleisimo-tis-domis-toy-elaiona-ekfrazoyn-30-mko

<https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1893-kleisti-domi-samou-o-egklovismos-synexizetai>

<https://www.naftemporiki.gr/story/1040920/oloklirothike-i-epixeirisi-apomakrunis-ton-metanaston-sta-sunora-elladas--pgdm>

<https://popaganda.gr/stories/egkenia-sto-anakenismeno-kentro-filoxenias-prosfigon-sti-ritsona/>

<https://tvxs.gr/news/ellada/ftanei-pia-sygkentrosi-kai-poreia-diamartyrias-stin-athina-gia-tis-gynaikoktonies>

https://www.efsyn.gr/kosmos/asia/eirinikos/306552_sto-teliko-stadio-anakatalipsis-tis-exoysias-oi-talimpan

<https://athina984.gr/2021/05/08/kampoyl-toylachiston-10-nekroi-kai-dekades-traymaties-apo-ekruxi-konta-se-scholeio/?fbclid=IwAR0hvWBBUIJWkcbGH7MeFQtYPXLVm8bBKVKIQONBaZbzFrEgCzddCwBFFb0>

<https://fridaysforfuture.org/>

<https://left.gr/news/htizoyn-teihi-tis-ntropis-gyro-apo-prosfygikes-domes>

https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/315247_politiki-epilogi-toy-yp-metanasteysis-i-asitia-hiliadon-stis-domes

<https://landshuter-kurzfilmfestival.de/de/programm/wettbewerbe/dok-block/dok-block-3/mother-of-freedom/>

Παράρτημα 1

Αριθμός πρωτοκόλλου: 145
Αθήνα, 14/01/2021

Προς
Τη Συνήγορο του Παιδιού

Με την παρούσα σας αποστέλλουμε συνημμένη, αναφορά μας σχετικά με την μη πρόσβαση των παιδιών του κέντρου φιλοξενίας της Ριτσώνας στη δημόσια εκπαίδευση.

Η AMKE "Ανθρώπινα Δικαιώματα 360" "HumanRights360" σέβεται την ιδιωτική ζωή των δικαιούχων, των εργαζομένων και όλων των συνεργατών της. Δεσμεύεται και εφαρμόζει, σε όλα τα στάδια των διαδικασιών της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Συνεπώς υπόκειται στον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 45/2001 Γενικά Δεδομένα Κανονισμός Προστασίας (GDPR) και δεσμεύεται για αυτό.

Με εκτίμηση,

Ευγενία Κουνιάκη
Lawyer , HumanRights360

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 95, 115 21 Αθήνα, Ελλάδα
95 Vasilissis Sofias Avenue, 115 21 Athens, Greece

WWW.HUMANRIGHTS360.ORG

ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΣΥΝΗΓΟΡΟΥ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΑΝΑΦΟΡΑ

Της Human Rights 360, ΑΜΚΕ, που εδρεύει στην Αθήνα επί της οδού Βασιλίσσης Σοφίας αριθ. 95

Με την παρούσα αναφορά, ζητάμε την παρέμβαση της Συνηγόρου του Παιδιού, σχετικά με τις παραβιάσεις που υφίστανται τα παιδιά τα οποία ζουν στην κέντρο φιλοξενίας της Ριτσώνας ως προς την πρόσβαση τους στη δημόσια εκπαίδευση. Μετά από ενημέρωση και διερεύνηση στοιχείων που ήρθαν σε εμάς από εθελόντρια στην εκπαίδευση στο κέντρο φιλοξενίας και φοιτήτρια/ερευνήτρια στα του ΠΜΣ "Εκπαίδευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΕΚΠΑ", σας γνωρίζουμε τα ακόλουθα, τα οποία συγκεντρώθηκαν μετά από επικοινωνία της και με τους Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων του κέντρου φιλοξενίας. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν την άρνηση επί της ουσίας της διοίκησης να προστατεύσει τα δικαιώματα των παιδιών στην εκπαίδευση και να τηρήσει τις υποχρεώσεις της βάσει της εθνικής νομοθεσίας και της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Τέλος, αποτελεί μια διακριτική μεταχείριση των παιδιών βάσει της εθνικότητας και της προσφυγικής τους ιδιότητας, σε αντίθεση με τις υποχρεώσεις της χώρας.

Σας παραθέτουμε τα στοιχεία και την αναφορά ως ακολούθως:

A. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΑ :

(i) Στο κέντρο φιλοξενίας προσφύγων στη Ριτσώνα διαμένουν 860 παιδιά σχολικής ηλικίας 4-17 ετών από τη Συρία, το Αφγανιστάν, τη Σομαλία, το Κονγκό, το Καμερούν και σε σχέση με τη φοίτησή τους κατανέμονται ως εξής:

- 250 μαθητές και μαθήτριες ηλικίας 12-17 ετών που ανήκουν στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και είναι όλοι και όλες εγγεγραμμένοι/ες στο 1^ο, 2^ο, 3^ο, 4^ο, 5^ο, 6^ο Γυμνάσιο Χαλκίδας, στο Γυμνάσιο Κανήθου, στο Γυμνάσιο Βαθέως, στο Γυμνάσιο Δροσιάς, στο εσπερινό Γυμνάσιο Χαλκίδας και στο 1^ο και 2^ο ΕΠΑΛ.

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 95, 115 21 Αθήνα, Ελλάδα
95 Vasilissis Sofias Avenue, 115 21 Athens, Greece

WWW.HUMANRIGHTS360.ORG

- 400 μαθητές και μαθήτριες Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εκ των οποίων οι 129 είναι εγγεγραμμένοι/ες στο 1^ο, 2^ο, 6^ο, 10^ο, 12^ο, 14^ο, 20^ο Δημοτικό και στο Δημοτικό σχολείο Καλοχωρίου- Παντειχίου και 271 μη εγγεγραμμένοι/ες.
- 237 παιδιά νηπιακής ηλικίας εκ των οποίων τα 45 είναι εγγεγραμμένα και 192 μη εγγεγραμμένα που μέχρι πριν την απαγόρευση κυκλοφορίας φοιτούσαν στο Νηπιαγωγείο που λειτουργεί ως παράρτημα του Νηπιαγωγείου Βαθέως Αυλίδας, εντός της δομής.

Στις 13/3/2020 ημέρα έναρξης του lockdown τα παιδιά όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης διέκοψαν τη δια ζώσης εκπαιδευτική διαδικασία. Στις 11/5/20 τα παιδιά της Γ' Λυκείου επέστρεψαν στις τάξεις τους κάνοντας μαθήματα εκ περιτροπής ανά 15 άτομα σε κάθε αίθουσα. Στις 18/5/20 επέστρεψε η Α', Β', Γ' Γυμνασίου η Α' και Β' Λυκείου και στη 1/6/2020 επέστρεψε ο μαθητικός πληθυσμός των δημοτικών και των νηπιαγωγείων. Τα μαθήματα συνεχίστηκαν για όλες τις βαθμίδες με αυτόν τον τρόπο (εκ περιτροπής και εξ αποστάσεως εκπαίδευση) μέχρι τις 30/6 όπου έληξε και η σχολική χρονιά.

Το τρέχον διδακτικό έτος ξεκίνησε στις 14/9/20 και πραγματοποιήθηκαν καθημερινά δια ζώσης μαθήματα μέχρι τις 7/11/20 για τα γυμνάσια και λύκεια και έως τις 13/11/20 για τα δημοτικά και τα νηπιαγωγεία. Η δια ζώσης διδασκαλία διακόπηκε και αντικαταστάθηκε από σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση για όλες τις βαθμίδες που ισχύει ως και σήμερα.

Τα παιδιά της Δομής έχουν να έρθουν σε επαφή με τη δημόσια υποχρεωτική εκπαίδευση από την έναρξη του πρώτου lockdown στις 13 Μαρτίου του 2020. Έκτοτε, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα παιδιά της χώρας δεν συμπεριλήφθηκαν τόσο στα δια ζώσης μαθήματα όσο και στη σύγχρονη/ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Σχετικά με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση δεν δύναται να πραγματοποιηθεί, καθώς δεν υπάρχει ο ανάλογος εξοπλισμός (τάμπλετ ή υπολογιστής για κάθε παιδί) αλλά ούτε και επαρκής σύνδεση στο διαδίκτυο.

Στις 11.1.2021 τα παιδιά των δημοτικών σχολείων επανήλθαν στα σχολεία βάσει του άρθρου 2 της Κοινής Υπουργικής Απόφασης, ήτοι της με Αριθμ. ΔΙΑ/ΓΠ.οικ. 969/2021 ΦΕΚ 23/Β/7-1-2021. Όμως τα παιδιά της Ριτσώνας που είναι ήδη εγγεγραμμένα στα σχολεία εξακολουθούν

να βρίσκονται αποκλεισμένα και χωρίς πρόσβαση στην εκπαίδευση, στο κέντρο φιλοξενίας της Ριτσώνας.

(ii) Σχετικά με τις προσλήψεις των εκπαιδευτικών

1. Στα δημοτικά που είναι εγγεγραμμένα τα παιδιά οι εκπαιδευτικοί των τμημάτων Υποδοχής είναι τοποθετημένοι από τις 10/9/2020.
2. Στο Νηπιαγωγείο της Δομής οι Νηπιαγωγοί προσελήφθησαν στις 16/12/2020.
3. Στη Δευτεροβάθμια οι καθηγητές των τμημάτων Υποδοχής προσελήφθησαν στις 30/12/2020.

Για να ξεκινήσει η φοίτηση των παιδιών απαιτείται και μεταφορά, έργο το οποίο έχει αναλάβει η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας χωρίς όμως να έχει ολοκληρωθεί μέχρι και σήμερα. Επιπρόσθετα, για τη μεταφορά των παιδιών στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού απαιτούνται και συνοδοί στα λεωφορεία, απαίτηση η οποία όμως δεν έχει καλυφθεί μέχρι τώρα από τη Διοίκηση.

(iii) Σχετικά με την καραντίνα στη Δομή

- 2/4/20: 23 θετικά κρούσματα covid-19 στη Ριτσώνα . Παραμονή της Δομής σε μια ιδιότυπη καραντίνα ποσοστιαίου περιορισμού εξόδου ως τις 31/8 2020.
- 1/9/20: 2 θετικά κρούσματα covid-19 στη Ριτσώνα και εκ νέου επιβολή καραντίνας στη Δομή ως τις 15/10/2020 και πέραν αυτού συνέχιση των ποσοστιαίων περιοριστικών μέτρων εξόδου μέχρι σήμερα.

B. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ :

ι) Δικαίωμα των παιδιών στην εκπαίδευση

Σύμφωνα με το άρθρο **51** του **N. 4636/2019** (Άρθρο 14 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) με τίτλο Εκπαίδευση των Ανηλίκων προβλέπονται τα εξής: 1. Οι ανήλικοι αιτούντες και τα ανήλικα

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 95, 115 21 Αθήνα, Ελλάδα
95 Vasilissis Sofias Avenue, 115 21 Athens, Greece

WWW.HUMANRIGHTS360.ORG

τέκνα των αιτούντων κατά την παραμονή τους στη χώρα **υποχρεούνται να εντάσσονται σε μονάδες παροχής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος. Οι αρμόδιες αρχές υποχρεούνται να παράσχουν τα αναγκαία και επαρκή μέσα για την υποστήριξη και διευκόλυνση της σχετικής διαδικασίας.** Η ένταξη γίνεται υπό προϋποθέσεις, ανάλογες με αυτές που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες και με διευκολύνσεις, ως προς την εγγραφή σε περίπτωση δυσχερειών υποβολής των απαιτούμενων δικαιολογητικών και για όσο χρονικό διάστημα δεν εκτελείται μέτρο απομάκρυνσης, που εκκρεμεί κατά των ιδίων ή των γονέων τους. Απώλεια του δικαιώματος παρακολούθησης του εκπαιδευτικού προγράμματος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δεν επέρχεται αποκλειστικά και μόνο λόγω ενηλικίωσης των ανωτέρω αιτούντων. **Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, ρυθμίζονται οι ειδικότεροι όροι και προϋποθέσεις εφαρμογής της παρούσας παραγράφου.**

2. Η ένταξη στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα λαμβάνει χώρα το αργότερο εντός τριών (3) μηνών από την ημερομηνία ολοκλήρωσης της ταυτοποίησης του ανήλικου. Εάν οι ανήλικοι αιτούντες και τα ανήλικα τέκνα των αιτούντων δεν συμμορφώνονται προς την υποχρέωση της παραγράφου 1 και δεν εγγράφονται ή δεν παρακολουθούν τα αντίστοιχα σχολικά μαθήματα, επειδή δεν επιθυμούν να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, οι υλικές συνθήκες υποδοχής περιορίζονται σύμφωνα με το άρθρο 57 και περαιτέρω, επιβάλλονται σε βάρος των ενήλικων μελών της οικογένειας του ανήλικου, οι προβλεπόμενες για τους Έλληνες πολίτες διοικητικές κυρώσεις.

3. Για τη διευκόλυνση της ένταξης στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, προσωρινές εκπαιδευτικές δράσεις, στο πλαίσιο της άτυπης εκπαίδευσης, μπορούν να παρέχονται μεταξύ άλλων και εντός των κέντρων φιλοξενίας. **Οι δράσεις αυτές δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την τυπική εκπαίδευση.**

4. **Όταν, για ειδικούς λόγους που αφορούν τον ανήλικο, είναι αδύνατη η πρόσβασή του στο εκπαιδευτικό σύστημα, λαμβάνονται τα κατάλληλα προς τούτο μέτρα, σύμφωνα με τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας.**

5. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Προστασίας του Πολίτη, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και Παιδείας και Θρησκευμάτων, μπορούν να ρυθμίζονται οι ειδικότεροι όροι και προϋποθέσεις εφαρμογής των παραγράφων 3 και 4.

Σύμφωνα με το άρθρο 28 του Ν. 4636/2019 (Άρθρο 27 Οδηγίας 2011/95/ΕΕ) με τίτλο Πρόσβαση στην εκπαίδευση και αναφορικά με τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας έχουν οριστεί τα ακόλουθα: **1. Κάθε ανήλικος στον οποίο έχει χορηγηθεί καθεστώς διεθνούς προστασίας, υποχρεούται να εντάσσεται στις μονάδες παροχής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος με τους όρους που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες.** Σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης αυτής επιβάλλονται σε βάρος των ενηλίκων μελών της οικογένειας του ανήλικου, οι κατά τις κείμενες διατάξεις, κυρώσεις που προβλέπονται και για τους Έλληνες πολίτες.

2. Η πρόσβαση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα και σε προγράμματα περαιτέρω κατάρτισης ή επιμόρφωσης επιτρέπεται στους ενήλικες δικαιούχους διεθνούς προστασίας με τους ίδιους όρους που ισχύουν για τους νομίμως διαμένοντες στην Ελλάδα υπηκόους τρίτων χωρών.

Σε περίπτωση μάλιστα ασυνόδετων ή/και χωρισμένων ανήλικων ισχύει το άρθρο 60 του Ν. 4636/2019 (Άρθρο 24 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) όπου στην παράγραφο 3 ορίζει ότι «Αρμόδια Αρχή για την προστασία των ασυνόδετων ανήλικων και των χωρισμένων ανήλικων ορίζεται **η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδετων Ανήλικων του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου**, η οποία, σε συνεργασία με άλλες αρχές, κατά τον λόγο της αρμοδιότητάς τους: ... η. Συντονίζει τη δράση όλων των υπηρεσιών και φορέων, δημόσιων ή ιδιωτικών, που εμπλέκονται σε ζητήματα προστασίας ασυνόδετων ανήλικων (π.χ. υγεία, εκπαίδευση, εργασία) και καθορίζει την εθνική στρατηγική για την προστασία των ασυνόδετων ανήλικων, σε συνεργασία με τις υπόλοιπες αρμόδιες αρχές κατά τον λόγο της αρμοδιότητάς τους.

Σύμφωνα με το άρθρο 28 της **Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού** που κυρώθηκε με τον **Ν.2101/1992** (Άρθρο 1) ορίζονται τα εξής :

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση και ιδιαίτερα, για να επιτευχθεί η άσκηση του δικαιώματος αυτού προοδευτικά και στη βάση της ισότητας των ευκαιριών:

- α) Καθιστούν τη στοιχειώδη εκπαίδευση υποχρεωτική και δωρεάν για όλους.
- β) Ενθαρρύνουν την ανάπτυξη διαφόρων μορφών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τόσο γενικής όσο και επαγγελματικής, τις καθιστούν ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί, και παίρνουν

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 95, 115 21 Αθήνα, Ελλάδα
95 Vasilissis Sofias Avenue, 115 21 Athens, Greece

WWW.HUMANRIGHTS360.ORG

κατάλληλα μέτρα, όπως η θέσπιση της δωρεάν εκπαίδευσης και της προσφοράς χρηματικής βοήθειας σε περίπτωση ανάγκης.

γ) Εξασφαλίζουν σε όλους την πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία με όλα τα κατάλληλα μέσα, σε συνάρτηση με τις ικανότητες του καθενός.

δ) Καθιστούν ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί τη σχολική και την επαγγελματική ενημέρωση και τον προσανατολισμό.

ε) Παίρνουν μέτρα για να ενθαρρύνουν την τακτική σχολική φοίτηση και τη μείωση του ποσοστού εγκατάλειψης των σχολικών σπουδών.

2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την εφαρμογή της σχολικής πειθαρχίας με τρόπο που να ταιριάζει στην αξιοπρέπεια του παιδιού ως ανθρώπινου όντος, και σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση.

3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη προάγουν και ενθαρρύνουν τη διεθνή συνεργασία στον τομέα της παιδείας, με σκοπό να συμβάλλουν κυρίως στην εξάλειψη της άγνοιας και του αναλφαριθμητισμού στον κόσμο και να διευκολύνουν την πρόσβαση στις επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και στις σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους. Για το σκοπό αυτόν, λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψη οι ανάγκες των υπό ανάπτυξη χωρών.

Σύμφωνα με το άρθρο 14 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση ορίζονται τα εξής:

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση.

2. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

3. Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με σεβασμό των δημοκρατικών αρχών καθώς και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους, γίνονται σεβαστά σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους.

ii) Απαγόρευση των διακρίσεων:

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 του Ν. 4443/2016 **Άρθρο 3 (άρθρα 3 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, 3 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και 2 της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ)**

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 95, 115 21 Αθήνα, Ελλάδα
95 Vasilissis Sofias Avenue, 115 21 Athens, Greece

WWW.HUMANRIGHTS360.ORG

2. Με την επιφύλαξη των παραγράφων 3, 4, 6 του παρόντος, καθώς και του άρθρου 4, η αρχή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, και όσον αφορά:

α) την κοινωνική προστασία, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης και της υγειονομικής περίθαλψης,

β) τις κοινωνικές παροχές και τις φορολογικές διευκολύνσεις ή πλεονεκτήματα,

γ) την εκπαίδευση,

δ) την πρόσβαση στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται (συναλλακτικά) στο κοινό, συμπεριλαμβανομένης της στέγης.

Σύμφωνα με το **Άρθρο 21 και τίτλο «Απαγόρευση διακρίσεων» του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης**¹ :

1. Απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονιμάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.
2. Εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών και με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεών τους, απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγενείας.

Για όλους αυτούς τους λόγους

Ζητούμε

Την παρέμβαση του Συνηγόρου του Παιδιού , ώστε να διασφαλιστούν τα δικαιώματα των παιδιών των προσφύγων του κέντρου φιλοξενίας της Ριτσώνας στην πρόσβαση τους στη δημόσια εκπαίδευση και να αναλάβει η Ελληνική Διοίκηση, είτε ως Περιφέρεια είτε ως Δήμοι

¹ <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/21-apagoreysi-diakriseon>

είτε ως Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων την υποχρέωση της απρόσκοπτης πρόσβασης των παιδιών στην δημόσια εκπαίδευση.

Αθήνα, 14.1 2021

Η ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΗ

ΕΥΓΕΝΙΑ ΚΟΥΝΙΑΚΗ

ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ ΑΜ ΔΣΑ 29195

HUMANRIGHTS360

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 95, 115 21 Αθήνα, Ελλάδα
95 Vasilissis Sofias Avenue, 115 21 Athens, Greece

WWW.HUMANRIGHTS360.ORG

Παράρτημα 2

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ

Έχει υπογραφεί
ψηφιακά από τον/την:
Ευαγγελία
Ραφαηλοπούλου
2021-03-17
13:08:25+02:00

Αθήνα, 11/03/2021

Αρ. Πρωτοκόλλου: Φ 1500-1599/8

Προς
Την Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων
Κυρία Νίκη Κεραμέως

Τον Υπουργό Μετανάστευσης και Ασύλου
Κύριο Νότη Μηταράκη

Αξιότιμη κυρία Υπουργέ,
Αξιότιμε κύριε Υπουργέ,

Σας διαβιβάζω πόρισμα αναφορικά με την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών που διαβιούν σε
Δομές και ΚΥΤ του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου.

Με εκτίμηση

Ανδρέας Ι. Ποττάκης
Συνήγορος του Πολίτη

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού

ΠΟΡΙΣΜΑ

(Νόμος 3094/03 «Συνήγορος του Πολίτη και άλλες διατάξεις, Άρθρο 3 παρ. 5)

ΘΕΜΑ

**Εκπαιδευτική ένταξη παιδιών που διαβιούν σε Δομές και ΚΥΤ του
Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου**

Συνήγορος του Πολίτη: Ανδρέας Ι. Ποττάκης
Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη: Θεώνη Κουφονικολάκου
Ειδικές Επιστήμονες: Αλεξάνδρα Μοσχοπούλου, Νίκη Μπαφέ

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

Ο Συνήγορος του Πολίτη, σύμφωνα με την αρμοδιότητά του για την προάσπιση και προαγωγή των δικαιωμάτων του Παιδιού, κατά το άρθ. 103 παρ. 9 του Συντάγματος και τον ν. 3094/2003, παρακολουθεί σταθερά, μεταξύ άλλων, τα ζητήματα που άπτονται της άσκησης του δικαιώματος στην εκπαίδευση, όπως κατοχυρώνεται στα άρθρα 28 και 29 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ν.2101/92). Στο πλαίσιο αυτό, η Αρχή εστίασε κατά την τρέχουσα σχολική χρονιά στην επιμέρους πτυχή της σχολικής ένταξης των παιδιών που μετακινούνται (συνοδευόμενων ή ασυνόδευτων), τα οποία διαβιούν ιδίως σε δομές μαζικής φιλοξενίας υπό την εποπτεία του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου.

Το ζήτημα αναπόφευκτα απέκτησε πρόσθετο ενδιαφέρον και σημασία κατά την περίοδο της πανδημίας, εξαιτίας των δυσχερών συνθηκών που διαμορφώθηκαν και επηρέασαν συνολικά τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι συνθήκες αυτές δημιούργησαν προφανείς προκλήσεις για την ελληνική πολιτεία, στην κατεύθυνση της εκπλήρωσης της υποχρέωσής της να διασφαλίζει το στοιχειώδες αγαθό της εκπαίδευσης και στις πλέον ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, οι οποίες διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο εκπαιδευτικού και κοινωνικού αποκλεισμού και, τελικά, έμμεσης ή και άμεσης δυσμενούς διάκρισης σε βάρος τους.

I. Νομικό πλαίσιο

A) Οι αρχές και τα επιμέρους κατοχυρωμένα δικαιώματα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ, ν. 2101/1992) αποτελούν, αναμφίβολα, το αφετηριακό σημείο για την προσέγγιση της υποχρέωσης της ελληνικής πολιτείας, σε σχέση με την εκπαίδευση όλων των σχολικής ηλικίας παιδιών που διαβιούν στη χώρα, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε άλλη προϋπόθεση.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης: *«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα που αναφέρονται στην παρούσα σύμβαση και να εγγυώνται σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους, χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή της*

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

εθνικής, εθνικιστικής ή κοινωνικής καταγωγής τους, της περιουσιακής τους κατάστασης, της ανικανότητάς τους, της γέννησής τους ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης.

»Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρωσης, βασισμένης στη νομική κατάσταση, στις δραστηριότητες, στις εκφρασμένες απόψεις ή στις πεποιθήσεις των γονέων του, των νόμιμων εκπροσώπων του ή των μελών της οικογένειάς του».

Στο άρθρο 3 της ΔΣΔΠ, εξάλλου, προβλέπεται, ότι το συμφέρον του παιδιού πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά προτεραιότητα σε όλες τις αποφάσεις που το αφορούν (παρ. 1), ενώ θεσπίζεται, επίσης, η ρητή υποχρέωση του κράτους να εξασφαλίζει στο παιδί την αναγκαία προστασία και φροντίδα (παρ. 2).

Το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται στο άρ. 28 της Σύμβασης, συνδυαζόμενο, μάλιστα, ρητά με την υποχρέωση διασφάλισης της ισότητας των ευκαιριών (παρ. 1).

Τέλος, το παιδί που ζητά να τεθεί υπό την προστασία κράτους-μέλους της Σύμβασης ως πρόσφυγας, δικαιούται την κατάλληλη προστασία, η οποία θα του επιτρέψει «να απολαμβάνει τα δικαιώματα που του αναγνωρίζουν η παρούσα Σύμβαση και τα άλλα όργανα τα σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου» (άρ. 22 παρ. 1).

Β) Οι διατάξεις της Διεθνούς Σύμβασης, που υπερισχύουν, μάλιστα, έναντι του κοινού νόμου, ώστε να πάσχει οποιαδήποτε αντίθετη, περιοριστική των δικαιωμάτων πρόβλεψη, συνδυάζονται με τις ειδικότερες ρυθμίσεις, που διέπουν την εκπαιδευτική ένταξη των αλλοδαπών παιδιών στη χώρα.

Το άρθρο 51 του ν. 4636/2019, ειδικότερα, προβλέπει ρητά την υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης τόσο για τους αιτούντες άσυλο όσο και από πλευράς πολιτείας, η οποία οφείλει να διασφαλίζει την απρόσκοπτη πρόσβαση των παιδιών, παρέχοντας τα αναγκαία και επαρκή μέσα για την υποστήριξη και

διευκόλυνση της σχετικής διαδικασίας¹. Ορίζεται, μάλιστα, στον ίδιο νόμο ότι: «Η ένταξη στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα λαμβάνει χώρα το αργότερο εντός τριών (3) μηνών από την ημερομηνία ολοκλήρωσης της ταυτοποίησης του ανήλικου» (παρ. 2).

Ο ν. 4251/2014 («Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις»), άλλωστε, όπως ισχύει, εναρμονιζόμενος με τη ΔΣΔΠ, κατοχυρώνει, πέραν οποιασδήποτε αμφιβολίας, το δικαίωμα όλων των αλλοδαπών παιδιών να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, ανεξάρτητα από το καθεστώς διαμονής τους στη χώρα αλλά και την κατοχή δικαιολογητικών εγγραφής².

Στο ίδιο πνεύμα κινούνται η Κοινή Υπουργική Απόφαση 79942/ΓΔ4/2019 (ΦΕΚ 2005/Β/31-5-2019)³ που προβλέπει την απρόσκοπτη πρόσβαση στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα των ανήλικων πολιτών τρίτων χωρών, αλλά και η Υ.Α. 2099/ΓΔ4 (ΦΕΚ 208/Β/3-2-2020)⁴.

¹ «Οι ανήλικοι αιτούντες και τα ανήλικα τέκνα των αιτούντων κατά την παραμονή τους στη χώρα υποχρεούνται να εντάσσονται σε μονάδες παροχής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του δημοσίου εκπαιδευτικού συστήματος. Οι αρμόδιες αρχές υποχρεούνται να παράσχουν τα αναγκαία και επαρκή μέσα για την υποστήριξη και διευκόλυνση της σχετικής διαδικασίας. Η ένταξη γίνεται υπό προϋποθέσεις, ανάλογες με αυτές που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες και με διευκολύνσεις, ως προς την εγγραφή σε περίπτωση δυσχερειών υποβολής των απαιτούμενων δικαιολογητικών και για όσο χρονικό διάστημα δεν εκτελείται μέτρο απομάκρυνσης, που εκκρεμεί κατά των ιδίων ή των γονέων τους» (παρ. 1).

² Άρθ. 21: «7. Ανήλικοι πολίτες τρίτων χωρών, που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια, υπάγονται στην υποχρεωτική σχολική φοίτηση, όπως και οι ημεδαποί. Οι ανήλικοι πολίτες τρίτων χωρών, που φοιτούν σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, έχουν, χωρίς περιορισμούς, πρόσβαση στις δραστηριότητες της σχολικής ή εκπαιδευτικής κοινότητας. 8. Για την εγγραφή ανήλικων πολιτών τρίτων χωρών στα ελληνικά σχολεία, όλων των βαθμίδων, απαιτούνται τα αντίστοιχα με τα προβλεπόμενα για τους ημεδαπούς δικαιολογητικά. Κατ' εξαίρεση, με ελλιπή δικαιολογητικά μπορεί να εγγραφούν στα δημόσια σχολεία και τέκνα πολιτών τρίτων χωρών, εφόσον:

α. Προστατεύονται από το ελληνικό κράτος ως δικαιούχοι διεθνούς προστασίας και όσων τελούν υπό την προστασία της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών.

β. Προέρχονται από περιοχές, στις οποίες επικρατεί έκρυθμη κατάσταση.

γ. Έχουν υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας.

δ. Είναι πολίτες τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελλάδα, ακόμη και αν δεν έχει ρυθμισθεί η νόμιμη διαμονή τους σε αυτή».

³ «Εγγραφές, μετεγγραφές, φοίτηση και θέματα οργάνωσης της σχολικής ζωής στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης»

⁴ «Εγγραφές ανήλικων αιτούντων ή ανήλικων τέκνων αιτούντων διεθνή προστασία σε σχολικές μονάδες Π.Ε. και Δ.Ε στο έδαφος της ελληνικής επικράτειας»

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836

E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

II. Ενέργειες του Συνηγόρου του Πολίτη

Σε συνέχεια αναφορών αλλά και ενημέρωσης μέσω του Δικτύου για τα Δικαιώματα των Παιδιών που Μετακινούνται⁵, η Αρχή -πέραν των εξατομικευμένων χειρισμών της- απευθύνθηκε εγγράφως⁶ σε όλες τις Δομές του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου (καταυλισμούς, ασφαλείς ζώνες, Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης κ.ά.), στο Αυτοτελές Τμήμα Συντονισμού & Εκπαίδευσης Προσφύγων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και στην Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, ζητώντας πληροφόρηση ως προς τους αριθμούς των παιδιών που βρίσκονται στις δομές αυτές, συνοδευόμενα από τους γονείς τους ή και ασυνόδευτα, τα εγγεγραμμένα παιδιά, αλλά και εκείνα που φοιτούσαν πραγματικά στο ελληνικό σχολείο μετά την έναρξη της τρέχουσας σχολικής χρονιάς. Επιπλέον, ζητήθηκε πληροφόρηση ως προς την ίδρυση και στελέχωση των Τάξεων Υποδοχής (Τ.Υ.) και των Δομών Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ), την τοποθέτηση Συντονιστών Εκπαίδευσης (ΣΕΠ), τη συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες, την υλοποίηση των μεταφορών των μαθητών/ητρίων, την εξ αποστάσεως εκπαίδευση κ.ά.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ, ότι πολύ μεγάλος αριθμός παιδιών σχολικής ηλικίας διαβιώνει και σε άλλες δομές μαζικής φιλοξενίας (λ.χ. Καρά Τεπέ στη Λέσβο, διαμερίσματα και δομές στον αστικό ιστό, δομές υπό την ευθύνη του ΔΟΜ). Ο περιορισμός της διερεύνησης εκ μέρους του Συνηγόρου στα ΚΥΤ και στις δομές υπό την ευθύνη του Υπουργείου Μετανάστευσης επιβλήθηκε από τις ανάγκες επεξεργασίας ενός ευχερέστερα διαχειρίσιμου όγκου δεδομένων. Ως εκ τούτου, αναγνωρίζεται, ότι η αποτύπωση των στοιχείων σχολικής ένταξης των παιδιών που μετακινούνται δεν είναι εξαντλητική, αλλά ενδεικτική. Στις διαπιστώσεις, εξάλλου, που ακολουθούν, περιλαμβάνεται και σύντομη αναφορά στις συνθήκες που αντιμετωπίζουν δομές πέραν εκείνων που καταγράφηκαν συστηματικά.

⁵ Πρόκειται για άτυπο δίκτυο που συστάθηκε και λειτουργεί με πρωτοβουλία του Συνηγόρου του Πολίτη, στο οποίο συμμετέχουν διακυβερνητικοί οργανισμοί (ΔΟΜ, UNICEF, Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες) και μεγάλος αριθμός ΜΚΟ.

⁶ Υπ' αριθμ. Φ.1500.2/44812/2020 από 23.9.2020, Φ.1500.2/60113/2020 και Φ.1500.2/2556/2021 έγγραφα του Συνηγόρου.

Στις 18.1.2021 ο Συνήγορος πραγματοποίησε διαδικτυακή συνάντηση με τους Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων της χώρας, προκειμένου να αποκτήσει πληρέστερη εικόνα ως προς τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους στην περιοχή ευθύνης τους, τις ενέργειές τους προς την κατεύθυνση της διασφάλισης της φοίτησης όλων των παιδιών σχολικής ηλικίας αλλά και τις τυχόν καλές πρακτικές που έχουν αναπτύξει, οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν και από άλλους συναδέλφους τους. Κατά την εν λόγω συνάντηση οι ΣΕΠ κλήθηκαν επίσης να τοποθετηθούν με ανώνυμο ερωτηματολόγιο επί συγκεκριμένων ποιοτικού τύπου ερωτημάτων, που άπτονταν ιδίως της συνεργασίας τους με τις εμπλεκόμενες υπηρεσίες και τις τοπικές κοινότητες.

Στις 20.1.2021 ακολούθησε, πάλι με πρωτοβουλία του Συνηγόρου, συνάντηση της Βοηθού Συνηγόρου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, κυρίας Θεώνης Κουφονικολάκου, και ειδικής επιστήμονος του Κύκλου Δικαιωμάτων του Παιδιού με στελέχη του Υπουργείου Παιδείας (Γεν. Γραμματεία Πρωτοβάθμιας, Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης & Ειδ. Αγωγής, Αυτοτελές Γραφείο Εκπαίδευσης Προσφύγων). Τέθηκαν τα πλέον επείγοντα ζητήματα, τα οποία φαίνονταν να χρήζουν αντιμετώπισης το συντομότερο δυνατό, δεδομένου ότι η σχολική χρονιά βρισκόταν ήδη στα μέσα της (λ.χ. παρατεταμένος αποκλεισμός των δομών με επανειλημμένες υπουργικές αποφάσεις, εξαπίας της ερμηνείας και εφαρμογής των οποίων οι μαθητές/τριες που διαμένουν στις δομές αυτές αδυνατούσαν να έχουν πρόσβαση στο σχολείο, εκκρεμότητα συμβάσεων μεταφοράς σε πολλές περιοχές της χώρας) και ζητήθηκε η παρέμβαση του Υπουργείου προς άρση των συγκεκριμένων κωλυμάτων.

III. Διαπιστώσεις

Σε συνέχεια των ενεργειών του Συνηγόρου που αναφέρθηκαν παραπάνω και μετά την επεξεργασία των απαντήσεων που περιήλθαν στην Αρχή από τις δομές της χώρας, οι οποίες τελούν υπό την ευθύνη του Υπ. Μετανάστευσης και Ασύλου⁷,

⁷ Πρόκειται για τις ακόλουθες 38 δομές και ΚΥΤ: ΚΥΤ Χίου, ΚΥΤ Σάμου, ΚΥΤ Ορεστιάδας, ΚΥΤ Λέρου, ΚΥΤ Λέσβου, ΚΥΤ Κω, Δομή Ελαιώνα, Δομή Σχιστού, Δομή Διαβατών, Δομή Λουτρών Νέας Απολλωνίας, Δομή Βαγιοχωρίου, Δομή Αλεξάνδρειας, Δομή Βόλου, Δομή Δολιανών, Δομή Βέροιας, Δομή Δράμας, Δομή Θήβας, Δομή Θερμοπυλών, Δομή Ελευσίνας, Δομή Καβάλας, Δομή Κάτω Μηλιάς, Δομή Κατσικά, Δομή Κυλλήνης, Δομή Κουτσόχερου, Δομή Λαυρίου, Δομή Λαγκαδικίων, Δομή Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φάξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

καταγράφονται οι ακόλουθες κυριότερες διαπιστώσεις, σχετικά με τη σχολική ένταξη έως τις αρχές Ιανουαρίου του 2021 παιδιών που διαβιούν στις δομές αυτές⁸:

- 1) Στην πλειοψηφία των δομών φιλοξενίας, τα περισσότερα παιδιά είχαν εγγραφεί και συνεχίζουν να εγγράφονται κανονικά στα σχολεία και τις ΔΥΕΠ (ποσοστό 62% του συνόλου των παιδιών σχολικής ηλικίας), εντός του προβλεπόμενου ή πάντως εύλογου χρόνου από την άφιξη και καταγραφή τους. Σε χώρους με αυξημένο

Καταγράφονται ιδιαίτερα σημαντικές καθυστερήσεις λόγω της έλλειψης θέσεων ή/και προσωπικού

πληθυσμό -άρα και μεγάλο αριθμό παιδιών σχολικής ηλικίας- εντοπίζονται, ωστόσο, προβλήματα και καθυστερήσεις για την κατανομή των μαθητών/τριών σε σχολεία πλησίον της δομής φιλοξενίας και των γειτονικών περιοχών, εξαιτίας ιδίως της έλλειψης κενών θέσεων, επαρκούς προσωπικού ή και χώρων για τη δημιουργία πρόσθετων τμημάτων αλλά και, συχνά, της επιφυλακτικότητας των ίδιων των σχολείων ή και των τοπικών κοινωνιών έναντι της μαζικής ένταξης αλλοδαπών μαθητών/τριών στις εκπαιδευτικές δομές⁹ (ενδεικτικά, δομή Μαλακάσας, όπου περίπου 480 παιδιά δημοτικού αδυνατούν να εγγραφούν στο πρωινό σχολείο ή σε ΔΥΕΠ, λόγω έλλειψης θέσεων, δομή Ριτσώνας κ.ά.).

Οινοφύτων, Δομή Μαλακάσας, Δομή Σκαρμαγκαά, Δομή Ριτσώνας, Δομή Πολυκάστρου, Δομή Σεργών, Δομή Φιλιππιάδας, Δομή Γρεβενών, Δομή Σιντικής, Δομή Κορίνθου.

⁸ Διευκρινίζεται, ότι ο Συνήγορος προέβη σε επικαιροποίηση των στοιχείων που είχαν δοθεί σε προηγούμενο διάστημα, προκειμένου όλα τα δεδομένα να αφορούν και την κατάσταση περί τα μέσα Ιανουαρίου, χωρίς ωστόσο να παραγνωρίζεται το προηγούμενο διάστημα.

⁹ Ιδίως, ανησυχία υποβάθμισης του παρεχόμενου έργου λόγω της άγνοιας της γλώσσας εκ μέρους των αλλοδαπών μαθητών, προβληματισμός ως προς τον κίνδυνο μετάδοσης ασθενειών, λόγω των συνθηκών διαβίωσης στις δομές φιλοξενίας, ζητήματα πολιτισμικής ή και θρησκευτικής «τάξης» κ.ά.).

- Ανάλογη είναι η εικόνα στη Σάμο, με 43 εγγραφές παιδιών από τα 588 σχολικής ηλικίας, παρόλο που από τους ΣΕΠ έχει καταβληθεί και καταβάλλεται συστηματικά προσπάθεια για τη σχολική ένταξή τους και την (επανα)λειτουργία και επέκταση του νηπιαγωγείου εντός της δομής.

- Από τα 274 παιδιά σχολικής ηλικίας στο ΚΥΤ Χίου ως τον Ιανουάριο του τρέχοντος έτους είχαν εγγραφεί στο σχολείο μόλις 69.

- Στη Λέρο ο μικρός αριθμός παιδιών σχολικής ηλικίας (22) κατέστησε εφικτή την εγγραφή τους, αν και η φοίτηση τελικά ξεκίνησε στα μέσα Φεβρουαρίου, ενώ δηλαδή είχε χαθεί τουλάχιστον η μισή σχολική χρονιά.

Αξίζει να επισημανθεί, ότι, στην πράξη, πολύ συχνά η παραμονή στα ΚΥΤ είναι πολύμηνη και υπερβαίνει τους τρεις μήνες, δηλαδή το νομοθετικά προβλεπόμενο περιθώριο για την εγγραφή των αιτούντων. Επιπλέον, κατά την παρούσα κατάσταση, η πλειοψηφία των παιδιών παραμένει τουλάχιστον για μακρό διάστημα στη χώρα και συχνά εγκαθίσταται μόνιμα σε αυτή μετά την αναγνώριση προσφυγικού καθεστώτος. Επομένως, η κινητικότητα δεν φαίνεται να αποτελεί επαρκή λόγο αποκλεισμού από την υποχρεωτική εκπαίδευση, δεδομένου ότι οι μαθητές/τριες δύνανται και οφείλουν να συνεχίσουν τη φοίτησή τους στους τόπους όπου θα μετακινηθούν στη συνέχεια, διευκολύνοντας μάλιστα την ομαλή εκπαιδευτική αλλά και κοινωνική ένταξή τους μέσω της ταχείας διασφάλισης της πρόσβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Σύγκριση συνολικού αριθμού, εγγεγραμμένων
και φοιτούντων παιδιών (ΚΥΤ έως Ιανουάριο
2021)

Γράφημα 2

Τα παιδιά εγγράφονται σε μεγάλο ποσοστό αλλά δεν φοιτούν

3) Γενικότερα, ο αριθμός εγγραφών παιδιών των δομών του Υπ. Μετανάστευσης και των ΚΥΤ στα σχολεία απέχει δραματικά από την πραγματική φοίτησή τους. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο σύνολο των δομών, από τα 10.431 παιδιά σχολικής ηλικίας είχε εγγραφεί ποσοστό 62%¹¹ αλλά έως τις αρχές Ιανουαρίου φοιτούσε μόλις ποσοστό 14,2% (δηλ. μόλις 1.483 παιδιά), στην πραγματικότητα μάλιστα ακόμη μικρότερο, εξαιτίας της αυξημένης σχολικής διαρροής που σχετίζεται με τις δυσλειτουργίες του συστήματος¹². Οι κύριοι λόγοι για τη μη φοίτηση -πέραν της εγκατάλειψης- ήταν, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν από τους ΣΕΠ, η μη έγκαιρη λειτουργία των ΔΥΕΠ, η μη στελέχωση ή η ελλιπής στελέχωση των Τάξεων Υποδοχής, η μη διασφάλιση της μεταφοράς των μαθητών/τριών στα σχολεία, οι ελλείψεις στους εμβολιασμούς και τη χορήγηση ΑΔΥΜ και ο περιορισμός κυκλοφορίας των πληθυσμών πολλών δομών σύμφωνα με τις εκάστοτε ΚΥΑ.

¹¹ Το ποσοστό αυτό αντιστοιχεί σε 6.472 παιδιά.

¹² Ως σοβαροί λόγοι εγκατάλειψης του σχολείου από τους προσφυγικούς πληθυσμούς καταγράφηκαν ιδίως η ελλιπής στελέχωση τάξεων υποδοχής με συνέπεια την αδυναμία παρακολούθησης, οι προβληματικές μεταφορές, η έλλειψη ή ανεπάρκεια μέσω παρακολούθησης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, η αρνητική στάση τοπικών κοινωνιών αλλά και των ίδιων των οικογενειών προσφύγων.

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836

E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

Γράφημα 3

4) Σε πολλές περιοχές της χώρας οι τάξεις υποδοχής είχαν στελεχωθεί, με σχετική καθυστέρηση, περί τα τέλη Οκτωβρίου, ενώ σε λιγότερες οι εκπαιδευτικοί βρίσκονταν

Εντοπίστηκαν ιδιαίτερα σοβαρά προβλήματα στη στελέχωση των τάξεων υποδοχής

στις θέσεις τους λίγο μετά την έναρξη της σχολικής χρονιάς.

Ωστόσο, και στις

περιπτώσεις αυτές οι μαθητές/τριες συνήθως δεν ήταν σε θέση να φοιτήσουν πραγματικά εξαιτίας άλλων προσκομμάτων (μεταφοράς στα σχολεία κ.ά.), με αποτέλεσμα η φοίτηση να αποτελεί την εξαίρεση, όπου το σχολείο ήταν προσβάσιμο με τα πόδια ή οι συμβάσεις μεταφοράς είχαν ήδη καταρτιστεί νωρίτερα. Ένα ειδικότερο σοβαρό ζήτημα, σχετικά με τη λειτουργία των Τ.Υ., είναι εκείνο που απαντάται ως προς τα παιδιά πολλών δομών και αφορά την μη αποδοχή τοποθέτησης από εκπαιδευτικό, τη λήψη άδειας μεγάλης διάρκειας (πολύ συχνά αναφέρθηκε από τους ΣΕΠ η άδεια εγκυμοσύνης) ή την αναβάθμιση ωραρίου, που συνεπαγόταν τοποθέτηση του εκπαιδευτικού σε άλλη εκπαιδευτική μονάδα. Ως εκ τούτου, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι μαθητές παρέμεναν για τους προαναφερθέντες λόγους εκτός σχολείου ακόμη και μετά την επανέναρξη των μαθημάτων τον Ιανουάριο.

5) Η λειτουργία των ΔΥΕΠ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε όλη σχεδόν τη χώρα δεν είχε ξεκινήσει έως τις αρχές Ιανουαρίου του 2021, λόγω καθυστέρησης τοποθέτησης των εκπαιδευτικών που τις στελεχώνουν. Επομένως, οι μαθητές που είχαν εγγραφεί σε αυτές παρέμεναν εκτός εκπαίδευσης για το μισό σχολικό έτος. Εξαιτίας της καθυστέρησης αυτής, άλλωστε, για ορισμένες δομές δεν συνάφθηκαν οι συμβάσεις μεταφοράς από τις Περιφέρειες, με αποτέλεσμα την πρόσθετη αναμονή στη συνέχεια, έως ότου διασφαλιστεί η μετακίνηση των παιδιών, ενώ υπήρξαν και περιπτώσεις κατάληψης, εντός των δομών, του χώρου που προοριζόταν για τη λειτουργία των νηπιαγωγείων ή χρησιμοποίησής του για Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836

E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

άλλους σκοπούς (λ.χ. για απομόνωση νοσούντων με κορωνοϊό, όπως συνέβη στη Ριτσώνα και αλλού). Στις περιπτώσεις μάλιστα αυτές, εξαιτίας των

Τα παιδιά αποκλείονται κοινωνικά λόγω της δημιουργίας κλειστών και αποκομμένων από την υπόλοιπη κοινότητα δομών

φθορών των εγκαταστάσεων η έναρξη της φοίτησης των παιδιών δεν είχε επιτευχθεί ούτε στις αρχές Φεβρουαρίου.¹³

6) Το πρόβλημα της καθυστέρησης έναρξης λειτουργίας των Τ.Υ. και των ΔΥΕΠ καταγράφηκε από το σύνολο των δομών και ΚΥΤ που απάντησαν στο σχετικό ερώτημα, γεγονός που αναδεικνύει τον γενικευμένο χαρακτήρα που είχε, ως προς τις περιοχές της χώρας, και την ένταση των προσκομμάτων που δημιούργησε.

7) Επιπλέον, σε ικανό αριθμό χώρων φιλοξενίας εξακολουθούν να μην λειτουργούν οι ΔΥΕΠ, κυρίως επειδή οι εκπαιδευτικοί δεν αποδέχθηκαν τις τοποθετήσεις είτε επειδή η κατάσταση των χώρων που προορίζονταν για το μάθημα δεν ήταν κατάλληλη ή δεν έχει εξασφαλιστεί η μεταφορά στις ΔΥΕΠ εκτός δομών.

8) Σημειώνεται εδώ, παρεμπιπτόντως, ο προβληματισμός του Συνηγόρου που απορρέει από την παρακολούθηση του τρόπου λειτουργίας του θεσμού μέχρι σήμερα αλλά και του τρόπου γενικότερης αξιοποίησής του για την εκπλήρωση από την πλευρά της πολιτείας της υποχρέωσης διασφάλισης της πρόσβασης των προσφυγικών πληθυσμών στην εκπαίδευση. Ο προβληματισμός αυτός αφορά ιδίως τον κίνδυνο κατάχρησης του θεσμού, ο οποίος έχει στόχο να διευκολύνει, αποκλειστικά μεταβατικά, τη σχολική ένταξη των παιδιών ανταποκρινόμενος συνάμα σε άλλες πρόσκαιρες

¹³ Ανάλογες πρακτικές, αν και μεμονωμένες, οι οποίες ωστόσο είναι ενδεικτικές της βαρύτητας που αποδίδεται στο εκπαιδευτικό έργο σε συνδυασμό με την έλλειψη κατάλληλης προετοιμασίας των δομών για τις ανάγκες που προκύπτουν, αφορούσαν την αιφνίδια αλλαγή χρήσης του χώρου εργασίας ΣΕΠ, προκειμένου να τοποθετηθούν νοσούντες με κορωνοϊό, με αποτέλεσμα τη σοβαρή παρεμπόδιση του έργου τους.

ανάγκες¹⁴. Πέραν του βασικότατου ζητήματος της μη αντιστοίχισης της φοίτησης σε ΔΥΕΠ με τη φοίτηση σε τυπικό σχολείο, επομένως, και της μη τυπικής αναγνώρισης της φοίτησης αυτής ως χρόνου φοίτησης στο σχολείο, με τη χορήγηση ανάλογου αποδεικτικού για την προαγωγή σε επόμενη τάξη, ανακύπτουν, ζητήματα κοινωνικής ένταξης των παιδιών αυτών. Ιδίως στα νηπιαγωγεία, που με βάση την πρόβλεψη του νόμου, λειτουργούν κατά κανόνα εντός των δομών -αλλά και γενικότερα στις ΔΥΕΠ εξαιτίας της έλλειψης επαφής με τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό- τα παιδιά στερούνται στοιχειωδών ερεθισμάτων και επαφών με την ευρύτερη κοινότητα, σε μια ηλικία, κατά την οποία εκτιμάται, ότι η προσαρμογή σε νέα δεδομένα και η εξοικείωση με τη γλώσσα και τον πολιτισμό του τόπου διαμονής θα μπορούσε να γίνει με ιδιαίτερη ευχέρεια και θετικά αποτελέσματα.

¹⁴ Λ.χ. επιφυλακτικότητα των γονέων να επιτρέψουν τη μετακίνηση ιδίως των μικρότερης ηλικίας παιδιών τους εκτός των δομών με σκοπό τη φοίτηση στο σχολείο.

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

9) Οι μισές περίπου δομές της χώρας (14 από τις 27 που απάντησαν στο ερώτημα) τελούν το μεγαλύτερο διάστημα ή και καθ' όλο το διάστημα από

την έναρξη της σχολικής

χρονιάς σε αποκλεισμό,

με την έννοια της

αναστολής εξόδου, στη

βάση της ερμηνείας και

Μαθήτριες και μαθητές αποκλείστηκαν από την εκπαίδευση λόγω της διατύπωσης της σχετικής ΚΥΑ

εφαρμογής αλληπάλληλων ΚΥΑ¹⁵ που περιλαμβάνουν τη σχετική πρόβλεψη «λαμβάνομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων της περιοχής όπου εδρεύει το ΚΥΤ ή η δομή», επομένως, όχι με τρόπο γενικευμένο. Λόγω της συγκεκριμένης διατύπωσης, φαίνεται να έχει ανακύψει σοβαρότατο πρόβλημα αλλά και διαφοροποίηση στάσης μεταξύ δομών φιλοξενίας, η οποία δεν δικαιολογείται από τα επιδημιολογικά δεδομένα της κάθε δομής ή της περιοχής. Παρά τις επίμονες προσπάθειες των ΣΕΠ προς τις συναρμόδιες υπηρεσίες, μέχρι σήμερα δεν έχει εκδοθεί μία σαφέστερη οδηγία που να ορίζει τις προϋποθέσεις αποκλεισμού της δομής και τον τρόπο άσκησης του στοιχειώδους δικαιώματος στην εκπαίδευση, κατά την περίοδο ενός περιορισμού βάσει της εκάστοτε ΚΥΑ, εφόσον αυτός δεν σχετίζεται με την επιδημιολογική εικόνα του ίδιου του χώρου φιλοξενίας.

¹⁵ Ενδεικτικά: ΚΥΑ Δ1α/ΓΠ.οικ.: 1293/2021 - ΦΕΚ 30/Β/8-1-2021, ΚΥΑ Δ1 α/ΓΠ.οικ. 3080/2021 - ΦΕΚ 89/Β/16-1-2021, ΚΥΑ Αριθμ. Δ1α/Γ-Π.οικ. 8378/2021, ΦΕΚ 454/Β/5-2-2021

Γράφημα 4

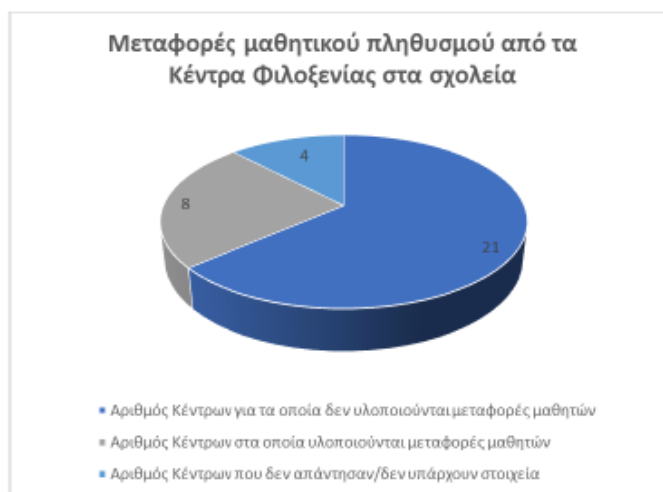
10) Βασικό πρόβλημα εξάλλου αποτελεί, σε πολλές περιοχές της χώρας μέχρι και τα μέσα Φεβρουαρίου (χρόνο ολοκλήρωσης του παρόντος), ο

Δεν προβλέφθηκαν οι μεταφορές των μαθητών. Σε αρκετές περιοχές της χώρας δεν έχει γίνει ανάθεση των δρομολογίων

τρόπος υλοποίησης των μεταφορών των μαθητών/τριών. Σε πολλές περιοχές ακόμη και μέχρι τις αρχές Ιανουαρίου δεν είχαν

ολοκληρωθεί οι διαδικασίες μέσω των Περιφερειών ή οι διαγωνισμοί είχαν κηρυχθεί άγονοι, με αποτέλεσμα οι μαθητές/τριες να μένουν εκτός σχολείου (λ.χ. δομή Μαλακάσας). Σε κάθε περίπτωση σημειώνεται ότι 22 από τις 30 δομές που ανταποκρίθηκαν στο συγκεκριμένο ερώτημα του Συνηγόρου μέσω των ΣΕΠ, ενημέρωσαν ότι αντιμετώπισαν πρόβλημα με την εξασφάλιση της μετακίνησης των παιδιών, με την έννοια, ότι τα δρομολόγια δεν είχαν ξεκινήσει σε χρονικό σημείο πολύ μετά τον Οκτώβριο ή μέχρι και τον

Φεβρουάριο σε ορισμένες περιπτώσεις (λ.χ. ΚΥΤ Λέρου, ΚΥΤ Σάμου, δομές Μαλακάσας, Οινοφύτων, Ριτσώνας, Φιλιππιάδας).

Γράφημα 5

11) Σε ό,τι αφορά τη μεταφορά, αναφέρθηκε, επίσης, το ειδικότερο ζήτημα της έλλειψης συνοδών στα λεωφορεία, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε κατά το διάστημα υλοποίησης των μετακινήσεων μέσω του ΔΟΜ, γεγονός που -λόγω της ιδιαιτερότητας των πληθυσμών- έχει προξενήσει σοβαρές δυσλειτουργίες και προσκόμματα στη φοίτηση ιδίως των μικρότερης ηλικίας μαθητών/τριών (λ.χ. δομή Σέρρες, Σκαραμαγκά) για τη μεταφορά των οποίων η ύπαρξη συνοδού είναι υποχρεωτική¹⁶. Το πρόβλημα επιχειρούν να αντιμετωπίσουν κατά περίπτωση οι υπεύθυνοι/ες ΣΕΠ, είτε με την ενεργοποίηση των κηδεμόνων των παιδιών είτε με τη δική τους εμπλοκή.

¹⁶ ΚΥΑ 50025/2018, Κεφ. Β1γ.: «Στα μισθωμένα λεωφορεία που μεταφέρουν μαθητές Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης κατ' ελάχιστον μέχρι και τη Β Δημοτικού, καθώς και μαθητές ΣΜΕΑΕ Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, η ύπαρξη συνοδού είναι υποχρεωτική».

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φας: 2131306836

E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

12) Επιμέρους πρόβλημα, εξάλλου, που επισημάνθηκε, είναι η διαφοροποίηση μεταξύ μαθητών/τριών της ίδιας δομής, ορισμένοι/ες από τους/τις οποίους/ες μεταφέρονται με λεωφορεία ενώ οι υπόλοιποι/ες, που έχουν εγγραφεί σε διαφορετικά σχολεία, δεν δικαιούνται μεταφοράς λόγω χιλιομετρικής απόστασης αλλά απαιτείται η έκδοση μαθητικού δελτίου με δαπάνη της οικογένειας του/της ανηλίκου/ης για τη μετάβαση στο σχολείο με τα ΜΜΜ. Η οικονομική αυτή επιβάρυνση έχει σαν συνέπεια σε ορισμένες περιπτώσεις τη σχολική διαρροή (ενδεικτική περίπτωση η δομή Καβάλας).

13) Σοβαρό πρόσκομμα για τις εγγραφές των παιδιών από τις δομές αποτελεί εξάλλου η καθυστέρηση στην πραγματοποίηση των εμβολιασμών (συχνά λόγω έλλειψης εμβολίων, σύμφωνα με τα

Σοβαρές καθυστερήσεις και προσκόμματα εντοπίστηκαν και στα ζητήματα εμβολιασμού των μαθητριών και μαθητών

αναφερθέντα από ΣΕΠ) και της έκδοσης ΑΔΥΜ, λόγω μεγάλης καθυστέρησης στον καθορισμό ραντεβού στις μονάδες υγείας (ενδεικτικά Λέρος, Κασικιάς).

14) Σε συνέχεια των καθυστερήσεων και δυσλειτουργιών που προαναφέρθηκαν, τα αλλοδαπά παιδιά που διαμένουν σε δομές μαζικής φιλοξενίας αλλά και πολύ συχνά στον αστικό ιστό υφίστανται σοβαρή δυσμενή διάκριση, στον βαθμό που, παρά το πρόβλημα της γλώσσας

Η «αποσχλειοποίηση» και συνακόλουθη κοινωνική περιθωριοποίηση των παιδιών

που δυσχεραίνει την ένταξή τους, χάνουν στην πράξη και τη μισή σχολική χρονιά, έως ότου φοιτήσουν πραγματικά, με τις συνέπειες που αυτό έχει αναπόφευκτα, τόσο σε εκπαιδευτικό επίπεδο όσο και από πλευράς κοινωνικοποίησης και ένταξης στη σχολική κοινότητα. Ως εκ τούτου, οδηγούνται σε περιθωριοποίηση και, τελικά, πολύ συχνά σε σχολική διαρροή, παρά την υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης και τις περαιτέρω συνέπειες που

ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

η απομάκρυνση από το σχολείο έχει, για τα ίδια τα παιδιά, για τις συνθήκες και το καθεστώς διαβίωσης της οικογένειας στη χώρα αλλά και για την ευρύτερη λειτουργία και προοπτική της ελληνικής κοινωνίας.

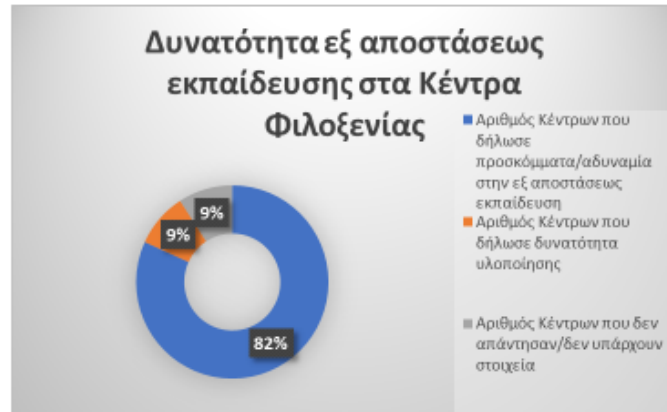
15) Η παρακολούθηση των μαθημάτων μέσω της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, παραμένει

Τα παιδιά σε Κέντρα Φιλοξενίας δεν έχουν κατ' αρχήν πρόσβαση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση

εξαιρετικά προβληματική, αν όχι ανέφικτη, για μία σειρά λόγων: έλλειψη πρόσβασης στο

διαδίκτυο σε πολλές δομές, κακή σύνδεση στις περισσότερες, έλλειψη εξοπλισμού (τάμπλετ, κινητό ή σταθερό τηλέφωνο, υπολογιστής), αδυναμία επαρκούς δια ζώσης υποστήριξης. Είναι χαρακτηριστικό, ότι από τις 30 δομές που απάντησαν στην ερώτηση, οι 27 δήλωσαν ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση δεν λειτούργησε ή λειτούργησε εντελώς αποσπασματικά, εξαιτίας των παραπάνω προβλημάτων. Ως καλή πρακτική, πάντως, αναφέρθηκε η προσπάθεια ΣΕΠ, σε συνεργασία με φορείς που παρείχαν μη τυπική εκπαίδευση και, κυρίως, με την υποστήριξή τους εκπαιδευτικά και με εξοπλισμό, να διασφαλίσουν την εξ αποστάσεως παρακολούθηση των παιδιών, με την οργάνωση μικρότερων ομάδων που παρακολουθούσαν μαθήματα εκ περιτροπής.

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

Γράφημα 6

16) Μεταξύ των προβλημάτων που αναφέρθηκαν από λοιπές (δηλ. πέραν εκείνων του Υπ. Μετανάστευσης) δομές και ΣΕΠ του αστικού ιστού περιλαμβάνονται: α) η μη ενημέρωση των σχολείων και των ΣΕΠ (αστικού ιστού) για μετακίνηση πληθυσμών, ώστε να εκκενώνονται άμεσα οι θέσεις και να καλύπτονται από νέα παιδιά, β) οι συχνές μετακινήσεις των οικογενειών που συνοδεύουν παιδιά, με αποφάσεις του αρμόδιου υπουργείου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η υφιστάμενη ένταξή τους σε σχολική μονάδα της περιοχής, πράγμα που δυσχεραίνει σοβαρά τον προγραμματισμό αλλά και την υλοποίηση του έργου των ΣΕΠ, λόγω ακριβώς της κινητικότητας αυτής, γ) η καθυστέρηση έναρξης ΔΥΕΠ (λ.χ. Σπάρτη), δ) η μη ίδρυση επαρκών τάξεων υποδοχής για την κάλυψη των αναγκών (λ.χ. Λιβαδειά, όπου υπήρχε αίτημα εγγραφής 37 παιδιών στο λύκειο και δημιουργήθηκε μόνο μία τάξη υποδοχής σε ένα λύκειο για 17 παιδιά), ε) η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής για εξ αποστάσεως εκπαίδευση, στ) οι προβληματικές μεταφορές. Σημειώνεται εξάλλου ότι το ζήτημα της μη εκκένωσης θέσεων σε περίπτωση αποχώρησης μαθητών τέθηκε και από ΣΕΠ δομών του Υπ. Μετανάστευσης (λ.χ. Καβάλα).

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

17) Από τη γενικότερη ενημέρωση που παρασχέθηκε από τις δομές του Υπ. Μετανάστευσης, προκύπτει ότι έμφαση στην εκπαιδευτική ένταξη δίνεται κυρίως για τους/τις μαθητές/τριες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και του γυμνασίου. Αντίθετα, μεγάλο μέρος του πληθυσμού των παιδιών άνω των 15 ετών δεν φοιτά, διότι, συχνά, το γεγονός ότι έχουν υπερβεί την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ερμηνεύεται εσφαλμένα ως απουσία υποχρέωσης της πολιτείας να εξασφαλίσει την πρόσβαση στο σχολείο. Επιπλέον, σε αρκετές περιπτώσεις αναφέρθηκε έλλειψη ενδιαφέροντος των παιδιών μεγαλύτερων ηλικιών για φοίτηση στο σχολείο, καθώς είναι προσανατολισμένα στη μετακίνησή τους σε άλλη χώρα ή στοχεύουν στην επαγγελματική τους απασχόληση.

18) Υπό τις δυσχερείς συνθήκες φοίτησης που αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται αντιληπτό, ότι ειδικότερες νομοθετικές προβλέψεις, όπως αυτή του υπολογισμού των απουσιών για την αξιολόγηση της φοίτησης¹⁷ αλλά και η εξέταση στο τέλος της χρονιάς σε μαθήματα που επιλέγει το σχολείο (σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρθηκε ακόμη και το μάθημα των Αρχαίων) εμφανίζονται ως εξαιρετικά ανεπιχεικείς και προβληματικές.

19) Οι σχέσεις των δομών με τις τοπικές κοινωνίες και, στο πλαίσιο αυτό, η υποδοχή των αιτημάτων σχολικής ένταξης των φιλοξενούμενων παιδιών στα σχολεία των γύρω περιοχών διαφοροποιούνται ανά περιοχή της χώρας. Είναι ενδιαφέρον ότι σε 7 από τις 13 δομές που απάντησαν στη σχετική ερώτηση του Συνηγόρου αναφέρθηκε αρνητική στάση και επιφυλακτικότητα, η οποία επηρεάζει και τη σχολική ένταξη των παιδιών. Ιδιαίτερα προβλημάτισε η περίπτωση της δομής Ριτσώνας, όπου μέχρι την έναρξη του 2021, η πλειοψηφία των παιδιών δημοτικού δεν είχαν εγγραφεί, με τη δικαιολογία ότι επρόκειτο να λειτουργήσει εντός της δομής ΔΥΕΠ δημοτικού, πράγμα που δεν έγινε ποτέ αλλά και το οποίο θα ήταν προβληματικό, σύμφωνα με το σκεπτικό της Αρχής που εκτέθηκε παραπάνω, για τον κίνδυνο περιθωριοποίησης. Από την πλευρά των περισσότερων κέντρων φιλοξενίας αναφέρθηκε, ότι δεν ήταν δυνατό κατά την τρέχουσα περίοδο να

¹⁷ Κοινή Υπουργική Απόφαση 79942/ΓΔ4/2019 - ΦΕΚ 2005/Β/31-5-2019, άρθ. 23 και 28

ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

πραγματοποιήσουν δράσεις ευαισθητοποίησης της κοινότητας και ανάπτυξης δεσμών, εξαπίας της πανδημίας.

IV. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Με βάση την παραπάνω πληροφόρηση και τις διαπιστώσεις που καταγράφηκαν, ο Συνήγορος διαμόρφωσε την εικόνα, ότι ο κύριος όγκος των προσφυγικών πληθυσμών που διαμένουν στις δομές και τα ΚΥΤ του Υπουργείου Μετανάστευσης παραμένει εκτός εκπαιδευτικού συστήματος τουλάχιστον έως την έναρξη του τρέχοντος έτους, επομένως μέχρι τα μέσα της σχολικής χρονιάς. Στον αποκλεισμό ή/και κατά περίπτωση την αποσχολιοποίηση συντέινει και συντείνει μέχρι σήμερα (σε περιοχές όπου δεν λειτουργούν δια ζώσης τα σχολεία) και η αδυναμία παρακολούθησης μαθημάτων μέσω της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για τους λόγους που καταγράφηκαν. Στην περίπτωση των πληθυσμών αυτών, διαπιστώνεται, συνεπώς, παραβίαση του δικαιώματος των παιδιών στην εκπαίδευση, η οποία και συνιστά δυσμενή διάκριση των παιδιών που μετακινούνται έναντι των υπολοίπων.

Με αφετηρία τη γενικότερη αυτή διαπίστωση, ο Συνήγορος εκτιμά, ότι είναι αναγκαία η παρέμβαση των συναρμοδίων υπουργείων τόσο άμεσα όσο και σε επίπεδο οργάνωσης και προγραμματισμού για το μέλλον, ώστε να διασφαλιστούν τα ακόλουθα:

- Έκδοση σαφών οδηγιών προς όλες τις εμπλεκόμενες υπηρεσίες (Περιφερειακές Διευθύνσεις, Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, σχολεία), ως προς τη σαφή και ρητή υποχρέωση της πολιτείας για εγγραφή όλων των παιδιών σχολικής ηλικίας που ζουν στη χώρα, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε άλλη προϋπόθεση, αλλά και για διασφάλιση της πραγματικής και υποστηριζόμενης φοίτησής τους, με αξιοποίηση όλων των προβλεπόμενων μέσων (ιδίως των Τ.Υ.). Αποσαφήνιση ότι η έλλειψη υποδομών δεν αποτελεί επαρκές επιχείρημα, ιδίως σε ό,τι αφορά πάγιες εδώ και χρόνια εκπαιδευτικές ανάγκες και για τον λόγο αυτόν επιβάλλεται να λαμβάνουν χώρα έγκαιρα όλες οι αναγκαίες ενέργειες, λ.χ. ίδρυσης εκπαιδευτικών μονάδων όπου απουσιάζουν ή δεν επαρκούν, εύρεσης ή διαμόρφωσης κατάλληλων κτιριακών

Χαλκοκονδύλη 17, 104 32 Αθήνα, τηλ.: 2131306768-769, φαξ: 2131306836
E-mail: grafeiosynigorou@synigoros.gr

εγκαταστάσεων όπου χρειάζεται, δημιουργίας νέων τμημάτων και Τ.Υ. με αντίστοιχο προγραμματισμό για τη στελέχωσή τους.

- Έγκαιρος προγραμματισμός στελέχωσης των ΔΥΕΠ και των Τ.Υ., ώστε να καθίσταται δυνατή και πρακτικά η έναρξη της σχολικής χρονιάς για όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως και να μην δημιουργούνται πρόσθετα σοβαρά προσκόμματα για τα αλλοδαπά παιδιά, που εκ των πραγμάτων αδυνατούν να παρακολουθήσουν τη σχολική τάξη, όταν -εκτός του προβλήματος της γλώσσας- έχουν χάσει και τη μισή σχολική χρονιά με ό,τι αυτό συνεπάγεται από εκπαιδευτικής άποψης αλλά και σε επίπεδο κοινωνικοποίησης.
- Πρόβλεψη ταχύτερων διαδικασιών κάλυψης κενών που προκύπτουν από μη αποδοχή τοποθέτησης εκ μέρους εκπαιδευτικού, αναβάθμιση ωραρίου, μακράς διάρκειας άδειες (λ.χ. κύησης), ώστε να αποτρέπονται περαιτέρω καθυστερήσεις.
- Έγκαιρος προγραμματισμός διενέργειας διαγωνισμών και σύναψης συμβάσεων μεταφοράς των μαθητών/τριών που διαμένουν σε δομές φιλοξενίας και ΚΥΤ, με πρόβλεψη για ικανή διάρκεια σύμβασης, μέσω της οποίας θα διασφαλίζεται το απρόσκοπτο της φοίτησης.
- Ενεργή εμπλοκή του Υπουργείου Παιδείας στις διαδικασίες οργάνωσης των μετακινήσεων μαθητών/τριών από τις Περιφέρειες, υπό την ιδιότητά του ως εγγυητή του δικαιώματος όλων των παιδιών στην εκπαίδευση.
- Αναζήτηση πιο ευέλικτων διαδικασιών, ώστε να καλύπτονται τυχόν πρόσθετες έκτακτες ανάγκες που προκύπτουν ακόμη και στη διάρκεια της χρονιάς, λ.χ. με την έλευση νέων παιδιών σε δομή, οπότε είναι δυνατό να χρειαστεί η δημιουργία και νέου διαφορετικού δρομολογίου.
- Διασφάλιση παρουσίας συνοδού στις μεταφορές με δημόσια σύμβαση παιδιών μικρότερης ηλικίας, σύμφωνα και με τα προβλεπόμενα στη νομοθεσία για την υλοποίηση των μεταφορών. Ενδεχομένως άλλωστε να ήταν σκόπιμη για την ομαλή υλοποίηση των μετακινήσεων, η περαιτέρω πρόβλεψη συνοδείας σε λεωφορεία που μεταφέρουν στο σχολείο ευάλωτες ομάδες ανηλίκων, όπως οι πρόσφυγες, που δεν είναι εξοικειωμένοι με τις συναφείς διαδικασίες.

- Προσεκτικότερος προγραμματισμός του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου ως προς τη μετακίνηση οικογενειών με παιδιά σχολικής ηλικίας (σε δομές και διαμερίσματα), ώστε να αποτρέπονται οι συχνές μετακινήσεις σε διαφορετικές περιοχές της χώρας, ιδίως κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, και να διευκολύνεται η ένταξη και η φοίτηση των παιδιών αυτών. Οι συχνές μετακινήσεις, πέραν του ότι δυσκολεύουν την ένταξη των ίδιων των παιδιών, προξενούν σοβαρές δυσλειτουργίες αλλά και οικονομική επιβάρυνση στο εκπαιδευτικό σύστημα (λ.χ. στελέχωση τάξης υποδοχής, σύναψη σύμβασης μεταφοράς για παιδιά που διαμένουν σε δομή και αιφνίδια αλλαγή τόπου διαμονής τους, με αποτέλεσμα την έλλειψη αντικειμένου της οργάνωσης αυτής και τη δημιουργία νέων αντίστοιχων αναγκών στον νέο τόπο, κατά τη διάρκεια της χρονιάς).
- Παροχή οδηγιών στις δομές πρωτοβάθμιας υγείας και τα νοσοκομεία της χώρας για τον καθορισμό ραντεβού με σκοπό τον εμβολιασμό ή/και τη χορήγηση ΑΔΥΜ.
- Διερεύνηση, σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας, του προβλήματος καθυστέρησης εμβολιασμών στις δομές λόγω έλλειψης εμβολίων, το οποίο αναφέρθηκε από πολλούς ΣΕΠ και συνεπάγεται, εκτός των άλλων, καθυστέρηση ένταξης στο σχολείο. Αναγκαίο κρίνεται να εξεταστεί ιδίως εάν το πρόβλημα πηγάζει από πραγματική έλλειψη εμβολίων ή από το καθεστώς ιατροφαρμακευτικής κάλυψης των προς εμβολιασμό παιδιών (λ.χ. έλλειψη ΠΑΑΥΠΑ, αδυναμία συνταγογράφησης), προκειμένου να ακολουθήσει τυχόν αναγκαίος ανασχεδιασμός προς το συμφέρον των δικαιούχων παιδιών βάσει του ν. 4368/2016 (άρθ. 33).
- Διασφάλιση σε όλες τις δομές της χώρας δωρεάν και λειτουργικής πρόσβασης στο διαδίκτυο, προκειμένου να είναι εφικτή η παρακολούθηση της εξ αποστάσεως διδασκαλίας κατά τη διάρκεια μη δια ζώσης λειτουργίας των σχολείων.
- Πρόβλεψη χορήγησης στις δομές ικανού εξοπλισμού (έστω και για εκ περιτροπής χρήση ή χρήση σε μικρές ομάδες) για την κατά τον καλύτερο

τρόπο διασφάλιση και υποστήριξη της εξ αποστάσεως διδασκαλίας με τη συνδρομή και των ΣΕΠ, σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς των Τ.Υ.

- Αξιοποίηση υποστηρικτικά των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που παρέχουν υπηρεσίες μη τυπικής εκπαίδευσης ή πρόσκληση τέτοιων Οργανώσεων, όπου δεν υπάρχουν ήδη συνεργασίες, με στόχο τη συνδρομή σε μαθητές κατά την παρακολούθηση της εξ αποστάσεως εκπαιδευτικής διαδικασίας (υποστήριξη από εκπαιδευτικούς στη δομή, παρουσία διερμηνέα).
- Ανάδειξη στους υπευθύνους των δομών της σημασίας της ουσιαστικής σχολικής ένταξης των παιδιών που διαμένουν σε αυτές, τόσο σε επίπεδο καθημερινότητας όσο και μακροπρόθεσμα, προκειμένου να αποδίδεται η δέουσα σημασία και να καταβάλλονται έγκαιρα οι αναγκαίες προσπάθειες για τη διευκόλυνση των διαδικασιών (λ.χ. διασφάλιση αναγκαίων κατάλληλων και επαρκών χώρων για τη λειτουργία των νηπιαγωγείων στις δομές και την άσκηση του έργου των ΣΕΠ, διευκόλυνση της εξόδου των παιδιών για τον σκοπό της φοίτησης στο σχολείο, ενέργειες για τη διασφάλιση σύνδεσης με το διαδίκτυο).
- Προγραμματισμός για τη συστηματική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των γονέων παιδιών σχολικής ηλικίας, ως προς το δικαίωμα στην εκπαίδευση και την αντίστοιχη υποχρέωση των ίδιων, σύμφωνα με τα ισχύοντα στην ελληνική έννομη τάξη, σε συνδυασμό με ενέργειες για την αντιμετώπιση της επιφυλακτικότητάς τους, λ.χ. με την έγκαιρη επαφή τους με τις διαδικασίες, τους εκπαιδευτικούς και -όπου αυτό είναι δυνατό- τους χώρους διδασκαλίας.
- Συστηματικός προγραμματισμός δράσεων ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινοτήτων, ώστε να κάμπτεται η επιφυλακτικότητα και να διευκολύνεται η ομαλή σχολική ένταξη των παιδιών.

Παράρτημα 3

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Μαρούσι, 21-04-2021
Α.Π. 46025

ΑΥΤΟΤΕΛΕΣ ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Ταχ. Δ/ση : Α. Παπανδρέου 37
151 80 - Μαρούσι
Πληροφορίες : Λ. Μπούτσκου
Τηλέφωνο : 2103442489, 3043
FAX : 210-3443027

ΠΡΟΣ: 1. Συνήγορο του Πολίτη
2. Βοηθό Συνήγορου του Πολίτη
Για τα Δικαιώματα του Παιδιού
(μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου)

ΘΕΜΑ: «Απάντηση στο πόρισμα αναφορικά με την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών που διαβιούν σε Δομές και ΚΥΤ του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου.»
ΣΧΕΤ. : Το με αριθμ. πρωτ. 8/11-3-2021 έγγραφό σας

Η πλήρης ενσωμάτωση των παιδιών πολιτών τρίτων χωρών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η διαμόρφωση ενός ασφαλούς, συμπεριληπτικού μαθησιακού περιβάλλοντος, το οποίο θα προωθήσει την ομαλή ένταξή τους στην κοινωνική πραγματικότητα της χώρας μας αποβλέποντας, μακροπρόθεσμα, στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής αποτελεί βασική μέριμνα της Ελληνικής Πολιτείας και των πολιτικών του Υπουργείου Παιδείας. Η διασφάλιση του δικαιώματος στην εκπαίδευση είναι βασικό ανθρωπινό δικαίωμα κάθε παιδιού και συνεπώς η ένταξη των παιδιών προσφύγων/μεταναστών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, παράλληλα με την ψυχοκοινωνική τους υποστήριξη, συνιστά βασική προτεραιότητα.

Το Υπουργείο Παιδείας, συνεπές στις υποχρεώσεις του για την παροχή εκπαίδευσης στους προσφυγόπαιδες, όπως αυτές προκύπτουν από την ευρωπαϊκή και την ελληνική νομοθεσία (αρ. 28 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, 1989, η οποία επικυρώθηκε στη χώρα μας με τον Ν. 2101/92, ΦΕΚ 192/Α' και άρθρο 16 του Συντάγματος, και στην οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα όλων των παιδιών στην εκπαίδευση) έχει μεριμνήσει για την εκπόνηση και υλοποίηση συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος για τα παιδιά προσφύγων και μεταναστών που παρακολουθούν μαθήματα στα δημόσια σχολεία της χώρας, με την ίδρυση Τάξεων Υποδοχής Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΤΥ ΖΕΠ) και Δομών Υποδοχής Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ). Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την εκπαίδευση των παιδιών προσφύγων/μεταναστών υλοποιείται πανελλαδικά, σε όλες τις σχολικές μονάδες της χώρας και υπάρχει μέριμνα για τη διασφάλιση και τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτό για όλους τους μαθητές που ζουν σε Κέντρα/Δομές Φιλοξενίας.

Μαθητικός πληθυσμός:

Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη καταγραφή στο πληροφοριακό σύστημα του ΥΠΑΙΘ my school (25-02-2021/), κατά το τρέχον σχολικό έτος 2020-21, είναι εγγεγραμμένοι σε σχολικές μονάδες της Α/θμιας &

Β/θμιας Εκπαίδευσης 14.423 μαθητές σε σύνολο περίπου 20.000 προσφύγων, ηλικίας 4-17 (ποσοστό 72,12%).

Πιο συγκεκριμένα, έχουν εγγραφεί σε σχολικές μονάδες Α/θμιας Εκπαίδευσης 225 μαθητές από τους 285 στη δομή Μαλακάσα Ι και 73 μαθητές από τους 75 στη δομή Μαλακάσα ΙΙ. Στη Ριτσώνα, λόγω έλλειψης θέσεων, ορίστηκαν εκ νέου στις 31/12/2020 επτά σχολικές μονάδες Α/θμιας Εκπαίδευσης, στις οποίες λειτουργούν ΔΥΕΠ. Στο νέο ΚΥΤ του Καρά Τεπέ Λέσβου έχει μεταφερθεί όλος ο πληθυσμός του ΚΥΤ Μόριας. Στη Μόρια δεν υπήρχε εκπαιδευτικός σχεδιασμός γιατί ήταν κέντρο υποδοχής και Ταυτοποίησης και ο πληθυσμός παρουσίαζε κινητικότητα. Στη Λέσβο, έχουν τοποθετηθεί 3 Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΣΕΠ) στο Κέντρο Φιλοξενίας του Δήμου Μυτιλήνης (πρώην Καρά Τεπέ). Στη Σάμο, υπάρχουν 290 παιδιά από τα οποία είναι εγγεγραμμένα τα 125, όμως οι υπάρχουσες σχολικές τάξεις δεν επαρκούν για να δεχτούν τόσο μεγάλο αριθμό μαθητών. Σύμφωνα με στοιχεία του Μαρτίου 2021, στη Χίο υπάρχουν 105 μαθητές πρόσφυγες από τους οποίους οι 59 έχουν εγγραφεί και οι υπόλοιποι είναι σε αναμονή εμβολιασμού. Στη Λέρο, ο ΣΕΠ ανέλαβε υπηρεσία τον Ιανουάριο.

Όσον αφορά στην κινητικότητα των μαθητών προσφύγων/ μεταναστών, γίνεται συστηματική προσπάθεια συνεργασίας με το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου και τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης για να υπάρχει προγραμματισμός στις αναχωρήσεις και να εξασφαλίζονται τα απαραίτητα έγγραφα από τις σχολικές μονάδες, ώστε να γίνεται εύκολα η μετεγγραφή στο νέο σχολείο που μεταβαίνουν οι μαθητές. Παρατηρείται, σε κάποιες περιπτώσεις, περιορισμένος αριθμός μαθητών προσφύγων να μην παρακολουθεί συστηματικά τη σχολική διαδικασία. Και τούτο οφείλεται, κυρίως, στην κινητικότητα του συγκεκριμένου πληθυσμού, στις επιπτώσεις της πανδημίας και στη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης καθώς και στη διαφορετική ερμηνεία από τους Διοικητές των Δομών της με αρ. πρωτ. Δ1α/Γ.Π.οικ.16320-ΦΕΚ996/Β/13-03-2021 ΚΥΑ.

Βασικό χαρακτηριστικό του προσφυγικού πληθυσμού είναι η συνεχής κινητικότητα, η οποία λαμβάνει χώρα σε όλη τη διάρκεια του έτους και, συνήθως, είναι αιφνίδια, είτε γιατί υπάρχει αλλαγή στο καθεστώς παραμονής, είτε γιατί υπάρχει απόφαση για τη μετακίνησή τους σε άλλο μέρος. Η ανωτέρω κατάσταση, ουσιαστικά, δυσχεραίνει στην πράξη, τις προσπάθειες που καταβάλλει η Πολιτεία, αλλά και τις συντονισμένες ενέργειές της για την παρακολούθηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας των παιδιών αυτών, αφού δημιουργούνται πολλά προβλήματα στη διαδικασία κατάταξης των παιδιών στο σχολείο υποδοχής, στο οποίο προσέρχονται χωρίς κανένα υπηρεσιακό έγγραφο από το προηγούμενο σχολείο. Επιπλέον, όταν τα παιδιά, φεύγουν απότομα και χωρίς ειδοποίηση του σχολείου προέλευσης προς το νέο σχολείο δημιουργείται το εξής πρόβλημα: Παραμένουν «δεσμευμένα» στο παλιό σχολείο, χωρίς δυνατότητα διαγραφής εκ μέρους των Διευθυντών και «αποσυμφόρησης» της σχολικής μονάδας προκειμένου να εγγραφούν νέοι μαθητές, δεδομένου ότι απαγορεύεται να διαγραφεί ένα παιδί, χωρίς να γνωρίζουμε ότι έχει μετακομίσει και ξεκινά φοίτηση σε άλλο σχολείο.

Τα ως άνω έχουν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση διπλοεγγραφών στο πληροφοριακό σύστημα, τον κορεσμό πολλών σχολικών μονάδων και την αδυναμία νέων εγγραφών. Συνεπώς δεν διασφαλίζονται ακριβή ποσοτικά στοιχεία για τον μαθητικό προσφυγικό πληθυσμό, γεγονός που έχει αρνητική επίπτωση στον προγραμματισμό και τις ενέργειες των υπηρεσιών.

Στην παρούσα φάση και εν αναμονή της επαναλειτουργίας του συνόλου των σχολικών μονάδων, το ΥΠΑΙΘ βρίσκεται αδιαλείπτως σε επικοινωνία με τους Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων, τους Διοικητές Κέντρων Φιλοξενίας και τις Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, προκειμένου να δοθούν λύσεις στα ζητήματα που έχουν ανακύψει αναφορικά με την πρόσβαση των παιδιών προσφύγων/μεταναστών στις σχολικές μονάδες. Επιπροσθέτως, γίνεται μηνιαία καταγραφή του αριθμού των παιδιών που φοιτούν ή δεν φοιτούν στο σχολείο, των λόγων της σχολικής διαρροής καθώς και των προβλημάτων που ανακύπτουν,

προκειμένου να υπάρχει ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης, ώστε να γίνουν παρεμβάσεις και να δοθούν λύσεις.

Σύμφωνα με δεδομένα που αντλήθηκαν από το πληροφοριακό σύστημα my school στις 26/02/2021, τα στοιχεία των εγγεγραμμένων μαθητών προσφύγων έχουν ως εξής:

- 4184 παιδιά σε ΔΥΕΠ
- 8789 παιδιά σε πρωινά σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης χωρίς Τάξεις Υποδοχής (Α/θμια: 6068 μαθητές αιτούντες άσυλο, Β/θμια: 2.721 μαθητές αιτούντες άσυλο)
- 1450 παιδιά σε σχολεία με Τάξεις Υποδοχής

Σύνολο εγγεγραμμένων μαθητών: 14.423

Στελέχωση:

Όσον αφορά στη στελέχωση, προκειμένου να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλους τους μαθητές πρόσφυγες/ μετανάστες και κατ' εφαρμογή της κείμενης νομοθεσίας (ν.4547/2018, 102Α'), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει, έχουν αποσπαστεί μόνιμοι εκπαιδευτικοί στις Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, προκειμένου να τοποθετηθούν ως Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων σε Κέντρα/Δομές φιλοξενίας προσφύγων.

Οι πρωτόγνωρες συνθήκες που επέβαλε η πανδημία καθόρισαν και τον χρόνο πρόσληψης των αναπληρωτών εκπαιδευτικών δεδομένου ότι, οικονομικά, οι προσλήψεις καλύπτονται από πρόγραμμα ΕΣΠΑ με αυστηρούς όρους. Σημειώνεται ότι η στελέχωση των Τ.Υ. και των ΔΥΕΠ γίνεται κυρίως από αναπληρωτές εκπαιδευτικούς, πλήρους ή μειωμένου ωραρίου και η συγχρηματοδότηση των προσλήψεων γίνεται από πόρους του ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΣΥΛΟΥ περιόδου 2016-20.

Οι υποχρεωτικοί υγειονομικοί αποκλεισμοί των κέντρων φιλοξενίας για μεγάλα χρονικά διαστήματα, δυστυχώς, δεν επέτρεψαν την ομαλή εξέλιξη της διαδικασίας στελέχωσης των Τ.Υ και των ΔΥΕΠ, αν και η πρώτη φάση προσλήψεων αναπληρωτών εκπαιδευτικών στις Τ.Υ έγινε τον Σεπτέμβριο του 2020, και έκτοτε έχουν ακολουθήσει προσλήψεις και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης.

Παρόλες, όμως τις δυσκολίες της παρούσας κατάστασης, έχουν πραγματοποιηθεί 2003 προσλήψεις αναπληρωτών εκπαιδευτικών σε σχολικές μονάδες με Τάξεις Υποδοχής (Τ.Υ.). Έγιναν 404 προσλήψεις αναπληρωτών εκπαιδευτικών ΑΠΩ & ΑΜΩ σε δομές Υποδοχής Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ).

Σύνολο προσληφθέντων εκπαιδευτικών: 2407.

Το σύστημα πρόσληψης των αναπληρωτών δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να επιλέξουν την αποδοχή ή μη της πρόσληψής τους. Επίσης, όταν πρόκειται για αναπληρωτές μειωμένου ωραρίου, εάν σε επόμενη φάση πρόσληψης αναβαθμιστούν σε πλήρους ωραρίου, φεύγουν από την προηγούμενη σχολική μονάδα προκειμένου να εργάζονται με πλήρες ωράριο.

Με άλλα λόγια, οι προκλήσεις για τον διοικητικό μηχανισμό, λόγω της υγειονομικής κρίσης ήταν πολλές, σοβαρές και πρωτόγνωρες και κατεβλήθη μεγάλη προσπάθεια προκειμένου οι διαδικασίες να γίνουν περισσότερο ευέλικτες, ταχύτερες και διαφοροποιημένες, προκειμένου να καλύψουν τις ιδιαίτερες ανάγκες του μαθητικού προσφυγικού πληθυσμού. Ωστόσο, δεν είναι πάντοτε εύκολο, ιδίως στην περίπτωση των προσλήψεων για τις οποίες απαιτείται η απαρέγκλιτη τήρηση της νομοθεσίας, η οποία αφορά στις κανονικές συνθήκες και όχι στην ιδιάζουσα και πρωτόγνωρη συνθήκη της υγειονομικής κρίσης.

Μεταφορές:

Όσον αφορά στις μεταφορές των μαθητών προσφύγων/ μεταναστών ισχύει η ΚΥΑ «Μεταφορά μαθητών δημοσίων σχολείων από τις Περιφέρειες» (4217 Β'/2018), η οποία ισχύει για το σύνολο των μαθητών των δημοσίων σχολείων. Δεν απαιτείται κάποια τροποποίηση στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο, αφού όσα παιδιά

είναι εγγεγραμμένα σε δομές των σχολικών βαθμίδων μπορούν να μετακινούνται σε αυτές, κατόπιν άδειας της Διοίκησης του ΚΥΤ ή της δομής.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, το ΥΠΑΙΘ συνεργάζεται στενά με όλες τις αιρετές Περιφέρειες. Το Αυτοτελές Τμήμα Συντονισμού και Παρακολούθησης της Εκπαίδευσης Προσφύγων/Μεταναστών του ΥΠΑΙΘ βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με τα πρόσωπα επαφής που έχουν οριστεί από τις αιρετές Περιφέρειες, προκειμένου να υπάρχει συνεχής παρακολούθηση και συνεργασία επί των, εν εξελίξει, ενεργειών (διαγωνισμοί κλπ) για τη διασφάλιση της μετακίνησης προς και από τις σχολικές μονάδες των μαθητών προσφύγων/μεταναστών. Η κινητικότητα του προσφυγικού πληθυσμού, οι συνεχείς αλλαγές στον αριθμό των ωφελούμενων, αλλά και η έλλειψη ενδιαφέροντος από υποψήφιους αναδόχους που οδηγεί σε άγονους διαγωνισμούς, συνιστούν μερικές από τις σημαντικότερες προκλήσεις στην υλοποίηση των μετακινήσεων των μαθητών προσφύγων.

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση:

Όσον αφορά στα θέματα της παροχής εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, την τρέχουσα σχολική χρονιά, λόγω covid-19, το ΥΠΑΙΘ μερίμνησε για την έκδοση της Υ.Α. «Παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για το σχολικό έτος 2020-21» (3882 Β'/12-09-2020) στην οποία αναφέρεται ότι «οι σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υποχρεούνται να παρέχουν σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε μαθητές που δεν δύνανται να παρακολουθήσουν με φυσική παρουσία την εκπαιδευτική διαδικασία». Όσον αφορά στο ζήτημα της εκπαίδευσης των μαθητών προσφύγων/μεταναστών με τη μέθοδο της ασύγχρονης/σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ισχύουν οι κείμενες νομοθετικές διατάξεις και οι εφαρμοστικές αυτών οδηγίες που ισχύουν για όλους, ανεξαιρέτως τους μαθητές.

Η απρόσκοπτη πρόσβαση όλων των μαθητών προσφύγων/μεταναστών στη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι διαδικασία που περιλαμβάνει πολλές προκλήσεις. Οι περισσότερες δυσκολίες εμφανίζονται, κυρίως, από τα προβλήματα διασύνδεσης του διαδικτύου στους τόπους διαμονής των μαθητών προσφύγων. Η ενίσχυση του σήματος Wi-fi και η παροχή internet στις δομές Φιλοξενίας Προσφύγων αποτελεί, κυρίως, αρμοδιότητα των υπεύθυνων διαχείρισης των δομών φιλοξενίας σύμφωνα με όσα προβλέπει ο «Γενικός Κανονισμός Λειτουργίας Δομών Προσωρινής Υποδοχής και Δομών Προσωρινής Φιλοξενίας πολιτών τρίτων χωρών ή ανιθαγενών, που λειτουργούν με μέριμνα της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης». (Β'5272/30-11-2020).

Για την επίλυση του συγκεκριμένου ζητήματος, το ΥΠΑΙΘ κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια και σε συνεργασία με το ΙΤΥΕ- Διόφαντος και το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (ΠΣΔ) προχώρησε σε κάλυψη των περισσότερων Κέντρων Φιλοξενίας με γραμμές μεγαλύτερης ισχύος internet και καλύτερης σύνδεση Wi-fi. Η διαδικασία είναι σε εξέλιξη και θα ολοκληρωθεί σύντομα.

Επίσης, το ΥΠΑΙΘ συνεργάζεται, αδιάλειπτα, με διάφορους φορείς για τα θέματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Σε συνεργασία με τη UNICEF, το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και τη ΜΚΟ «Solidarity Now» αποδόθηκε σε απλουστευμένη μορφή για τους γονείς πρόσφυγες η Απόφαση (20-03-2020 Αρ. Πρωτ. 39731/Δ2) με θέμα: «Παροχή προσωπικών λογαριασμών στους μαθητές της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο». Το απλουστευμένο κείμενο της Απόφασης μεταφράστηκε σε 11 γλώσσες (αραβικά, φαρσί, σορανί, κουρμαντζί, γαλλικά, αγγλικά, λιγκάλα, ουρντού, παστό, τουρκικά και στην αμχαρική) και διανεμήθηκε στους γονείς και μαθητές πρόσφυγες μέσω των Συντονιστών Εκπαίδευσης Προσφύγων.

Επίσης, έγινε μετάφραση των οδηγιών σχετικά με την τηλεεκπαίδευση σε όλες τις γλώσσες που ομιλούνται σε κάθε Δομή Φιλοξενίας και ελήφθησαν τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να λάβουν οι γονείς την απαραίτητη καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο δημιουργίας ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για τα παιδιά τους. Τέλος, σε συνεργασία με το Education Sector Working Group της UNICEF, δίνονται συνεχώς απαντήσεις σε ερωτήματα

και επιλύονται τεχνικά ζητήματα σε σχέση με το θέμα της πρόσβασης παιδιών μεταναστών και προσφύγων στο σύστημα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και παρέχεται μετάφραση των οδηγιών του ΕΟΔΥ για τον Covid-19 στις ομιλούσες γλώσσες εντός των Δομών Φιλοξενίας.

Εκπαιδευτικές και κοινωνικές παρεμβάσεις:

Στην ελληνική νομοθεσία υπάρχουν οι απαραίτητες προβλέψεις έτσι ώστε όλα τα παιδιά, ακόμη και εκείνα που βρίσκονται σε πιο ευάλωτη θέση, να απολαμβάνουν το δικαίωμα στο σχολείο. Μεταξύ του ΥΠΑΙΘ, της UNICEF, του ΔΟΜ και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, έχει συγκροτηθεί Ομάδα Συνεργασίας (Α.Π 156252/Ν3/16-11-2020) με σκοπό την ανάδειξη των πολιτικών υποδοχής και ένταξης μαθητών παιδιών προσφύγων/ μεταναστών. Έργο της Ομάδας αυτής είναι να επιμελείται και να εκπονεί κοινές δράσεις με στόχο τη διευκόλυνση της ένταξης των παιδιών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στο πλαίσιο αυτής της συνεργασίας προγραμματίστηκαν να γίνουν σε κάθε περιφέρεια εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινωνιών με συμμετοχή και εκπροσώπηση του ΥΠΑΙΘ, των Διεθνών Οργανισμών, του ΕΟΔΥ και των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης. Δυστυχώς, οι πρωτόγνωρες υγειονομικές συνθήκες ματαίωσαν κάθε τέτοια προσπάθεια, τουλάχιστον προς το παρόν. Επίσης, το Αυτοτελές Τμήμα Συντονισμού και Παρακολούθησης της Εκπαίδευσης Προσφύγων/Μεταναστών σε συνεργασία με τη UNICEF οργάνωσε 4 κύκλους Εισαγωγικών Επιμορφωτικών εργαστηρίων για εκπαιδευτικούς Τ.Υ. και ΔΥΕΠ.:

1ος κύκλος: 15 και 16 Δεκεμβρίου 2020

2ος κύκλος: 21 και 22 Δεκεμβρίου 2020

3ος κύκλος: 4 και 5 Ιανουαρίου 2021

4ος Κύκλος: 15 και 18 Ιανουαρίου 2021

Το πρόγραμμα της Επιμόρφωσης περιελάμβανε τις ενότητες:

- α) Τα πρώτα βήματα για την ένταξη: «σπάζοντας τον πάγο» σε μια τάξη με μαθητές πρόσφυγες
- β) Διδάσκοντας τα ελληνικά ως δεύτερη γλώσσα: πώς να ξεκινήσω – πώς να προχωρήσω.
- γ) Σχεδιάζοντας δραστηριότητες και υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας
- δ) Ψηφιακά εργαλεία και πλατφόρμες

Πραγματοποιήθηκαν, επίσης, δύο Επιμορφωτικές Τηλεδιασκέψεις με θέμα «Εκπαίδευση παιδιών προσφύγων/μεταναστών: Οπτικές και Παρεμβάσεις» στις οποίες συμμετείχαν το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, ο Συνήγορος του Πολίτη, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και η UNICEF. Η πρώτη επιμορφωτική τηλεδιάσκεψη απευθυνόταν στους Περιφερειακούς Διευθυντές Εκπαίδευσης, στους Διευθυντές Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και στους Συντονιστές Εκπαίδευσης Προσφύγων και πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή 18 Δεκεμβρίου 2020. Η δεύτερη απευθυνόταν στους Συντονιστές Εκπαιδευτικού Έργου Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όλων των ειδικοτήτων των Περιφερειακών Κέντρων Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού (ΠΕΚΕΣ) και πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη 27 Ιανουαρίου 2021. Μέσω των τηλεδιασκέψεων αυτών αποσαφηνίστηκε και οριοθετήθηκε το θεσμικό πλαίσιο που αφορά στην εκπαίδευση των μαθητών προσφύγων/ μεταναστών και τονίστηκε ο σημαντικός ρόλος που καλείται να διαδραματίσει η εκπαιδευτική κοινότητα στα θέματα ένταξης των μαθητών και ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης.

Το ΙΕΠ ξεκινά νέα στοχευμένη επιμόρφωση 20 ωρών πάνω σε παιδαγωγικά θέματα της εκπαίδευσης προσφύγων/μεταναστών, η οποία διαμέσου των ΠΕΚΕΣ, θα φτάσει σε κάθε εκπαιδευτικό των σχολικών μονάδων. Η συγκεκριμένη επιμορφωτική δράση θα πραγματοποιηθεί με τη μορφή σύγχρονης εξ

αποστάσεως εκπαίδευση και περιλαμβάνει πέντε τετράωρα σεμινάρια από την Δευτέρα 12 Απριλίου έως τη Παρασκευή 16 Απριλίου 2021.

Η επιμόρφωση έχει στόχο την ενημέρωση και υποστήριξη των εκπαιδευτικών των σχολικών μονάδων ΖΕΠ και των εκπαιδευτικών των ΤΥ και ΔΥΕΠ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Βασική επιδίωξη τέτοιων επιμορφώσεων είναι η προώθηση των αρχών της συμπεριληπτικής, διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, οι οποίες μέσω των εκπαιδευτικών και των σχολείων θα διαχυθούν στην ευρύτερη κοινότητα.

Τέλος, ενόψει της επαναλειτουργίας των σχολείων, στην ΚΥΑ που εξεδόθη για τα υποχρεωτικά self test συμπεριλαμβάνονται και όλοι οι μαθητές πρόσφυγες, παρότι δεν διαθέτουν ΑΜΚΑ ή ΠΑΑΥΠΑ. Σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας και τη UNICEF το ενημερωτικό βίντεο χρήσης των self test αλλά και όλες οι οδηγίες για τη χρήση τους θα μεταφραστούν και σε άλλες διαλέκτους προσπαθώντας να στηριχθούν οι οδηγοί και μαθητές πρόσφυγες στα νέα δεδομένα της σχολικής πραγματικότητας.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση είναι βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο σέβεται, προστατεύει και προωθεί το ελληνικό κράτος. Κάθε παιδί έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση, συνεπώς και κάθε παιδί πρόσφυγας/μετανάστης σύμφωνα με το ευρωπαϊκό και εθνικό δίκαιο. Η διασφάλιση του δικαιώματος των ανήλικων προσφύγων στην εκπαίδευση και η διευκόλυνση της πρόσβασής τους σε αυτή αποτελεί βασικό μέλημα και προτεραιότητα του ΥΠΑΙΘ.

**Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ Α/ΘΜΙΑΣ, Β/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ**

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΠΤΣΗΣ
ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ
ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ

Παράρτημα 4

ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΥΝΗΓΟΡΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΑΝΑΦΟΡΑ

Της Human Rights 360, ΑΜΚΕ, που εδρεύει στην Αθήνα επί της οδού Βασιλίσσης Σοφίας αριθ. 95

Με την παρούσα αναφορά, αιτούμαστε την παρέμβαση της Συνηγόρου του Παιδιού, σχετικά με τις συνεχιζόμενες παραβιάσεις που υφίστανται τα παιδιά τα οποία ζουν στην κέντρο φιλοξενίας της Ριτσώνας ως προς την πρόσβαση τους στη δημόσια εκπαίδευση.

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Η άρνηση της διοίκησης να επιλύσει τα γραφειοκρατικά εμπόδια για την απρόσκοπτη πρόσβαση των παιδιών που διαμένουν στη δομή φιλοξενίας της Ριτσώνας, συνεχίζεται εις βάρος του δικαιώματος των παιδιών στη δημόσια εκπαίδευση και για το σχολικό έτος 2021-2022.

Μέσα από την παρακολούθηση και καταγραφή των γραφειοκρατικών και διοικητικών εμποδίων, διαπιστώσαμε τα ακόλουθα και τα οποία σας αναφέρουμε:

Όσον αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και την φοίτηση των παιδιών στα 1ο, 2ο, 3ο, 4ο, 5ο, 6ο, 7ο, 9ο, 10ο, 13ο, 14ο, 15ο, 20ο, 21ο, 25ο Δημοτικά Σχολεία Χαλκίδας, ΔΣ Καλοχωρίου Παντιχείου, ΔΣ Δροσιάς και ΔΣ Λαμψάκου παρακωλύεται και εμποδίζεται η πρόσβαση τους καθώς δεν υπάρχει μεταφορικό μέσο για την μετάβαση τους στα απομακρυσμένα σχολεία. Σύνολο 140 παιδιά εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Όσον, αφορά την δευτεροβάθμια εκπαίδευση και την φοίτηση των παιδιών:

Στο γυμνάσιο και δη, στα σχολεία: 2ο, 4ο, 3ο, 6ο Γυμνάσιο Χαλκίδας, και στα Γυμνάσια Δροσιάς και Κανήθου, όπου φοιτούν αντίστοιχα 25, 18, 6, 6, 13, 13 μαθητές και μαθήτριες, η μετάβαση στα εν λόγω σχολεία καλύφθηκε από [ιδιωτική πρωτοβούλια](#) μετά από αναζήτηση χορηγίας από την αρμόδια ΣΕΠ της Δομής Φιλοξενίας της Ριτσώνας.

Το ίδιο συμβαίνει και στο λύκειο και δη, στα σχολεία: 1ο και 2ο ΕΠΑΛ Χαλκίδας και στο Λύκειο Δροσιάς, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 17, 22 ,12 μαθητές και μαθήτριες, των οποίων η μεταφορά πραγματοποιείται μέσω της ίδιας χορηγίας.

II. ΝΟΜΙΚΟ ΜΕΡΟΣ:

1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ:

Σύμφωνα με το άρθρο 51 του Ν. 4636/2019 (Άρθρο 14 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) με τίτλο Εκπαίδευση των Ανηλίκων προβλέπονται τα εξής: 1. Οι ανήλικοι αιτούντες και τα ανήλικα τέκνα των αιτούντων κατά την παραμονή τους στη χώρα **υποχρεούνται να εντάσσονται σε μονάδες παροχής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος. Οι αρμόδιες αρχές υποχρεούνται να παράσχουν τα αναγκαία και επαρκή μέσα για την υποστήριξη και διευκόλυνση της σχετικής διαδικασίας.** Η ένταξη γίνεται υπό προϋποθέσεις, ανάλογες με αυτές που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες και με διευκολύνσεις, ως προς την εγγραφή σε περίπτωση δυσχερειών υποβολής των απαιτούμενων δικαιολογητικών και για όσο χρονικό διάστημα δεν εκτελείται μέτρο απομάκρυνσης, που εκκρεμεί κατά των ιδίων ή των γονέων τους. Απώλεια του δικαιώματος παρακολούθησης του εκπαιδευτικού προγράμματος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δεν επέρχεται αποκλειστικά και μόνο λόγω ενηλικίωσης των ανωτέρω αιτούντων. **Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, ρυθμίζονται οι ειδικότεροι όροι και προϋποθέσεις εφαρμογής της παρούσας παραγράφου.**

2. Η ένταξη στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα λαμβάνει χώρα το αργότερο εντός τριών (3) μηνών από την ημερομηνία ολοκλήρωσης της ταυτοποίησης του ανήλικου. Εάν οι ανήλικοι αιτούντες και τα ανήλικα τέκνα των αιτούντων δεν συμμορφώνονται προς την υποχρέωση της παραγράφου 1 και δεν εγγράφονται ή δεν παρακολουθούν τα αντίστοιχα σχολικά μαθήματα, επειδή δεν επιθυμούν να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, οι υλικές συνθήκες υποδοχής περιορίζονται σύμφωνα με το άρθρο 57 και περαιτέρω, επιβάλλονται σε βάρος των ενήλικων μελών της οικογένειας του ανήλικου, οι προβλεπόμενες για τους Έλληνες πολίτες διοικητικές κυρώσεις.

3. Για τη διευκόλυνση της ένταξης στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, προσωρινές εκπαιδευτικές δράσεις, στο πλαίσιο της άτυπης εκπαίδευσης, μπορούν να παρέχονται

μεταξύ άλλων και εντός των κέντρων φιλοξενίας. **Οι δράσεις αυτές δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την τυπική εκπαίδευση.**

4. Όταν, για ειδικούς λόγους που αφορούν τον ανήλικο, είναι αδύνατη η πρόσβασή του στο εκπαιδευτικό σύστημα, λαμβάνονται τα κατάλληλα προς τούτο μέτρα, σύμφωνα με τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας.

5. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Προστασίας του Πολίτη, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και Παιδείας και Θρησκευμάτων, μπορούν να ρυθμίζονται οι ειδικότεροι όροι και προϋποθέσεις εφαρμογής των παραγράφων 3 και 4.

Σύμφωνα με το άρθρο 28 του Ν. 4636/2019 (Άρθρο 27 Οδηγίας 2011/95/ΕΕ) με τίτλο Πρόσβαση στην εκπαίδευση και αναφορικά με τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας έχουν οριστεί τα ακόλουθα: **1. Κάθε ανήλικος στον οποίο έχει χορηγηθεί καθεστώς διεθνούς προστασίας, υποχρεούται να εντάσσεται στις μονάδες παροχής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος με τους όρους που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες.** Σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης αυτής επιβάλλονται σε βάρος των ενηλίκων μελών της οικογένειας του ανήλικου, οι κατά τις κείμενες διατάξεις, κυρώσεις που προβλέπονται και για τους Έλληνες πολίτες.

2. Η πρόσβαση στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα και σε προγράμματα περαιτέρω κατάρτισης ή επιμόρφωσης επιτρέπεται στους ενήλικες δικαιούχους διεθνούς προστασίας με τους ίδιους όρους που ισχύουν για τους νομίμως διαμένοντες στην Ελλάδα υπηκόους τρίτων χωρών.

Σε περίπτωση μάλιστα ασυνόδετων ή/και χωρισμένων ανήλικων ισχύει το άρθρο 60 του Ν. 4636/2019 (Άρθρο 24 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) όπου στην παράγραφο 3 ορίζει ότι «Αρμόδια Αρχή για την προστασία των ασυνόδετων ανήλικων και των χωρισμένων ανήλικων ορίζεται **η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδετων Ανήλικων του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου**, η οποία, σε συνεργασία με άλλες αρχές, κατά τον λόγο της αρμοδιότητάς τους: ... η. Συντονίζει τη δράση όλων των υπηρεσιών και φορέων, δημόσιων ή ιδιωτικών, που εμπλέκονται σε ζητήματα προστασίας ασυνόδετων ανήλικων (π.χ. υγεία, εκπαίδευση, εργασία) και καθορίζει την εθνική στρατηγική για την προστασία

των ασυνόδευτων ανήλικων, σε συνεργασία με τις υπόλοιπες αρμόδιες αρχές κατά τον λόγο της αρμοδιότητάς τους.

Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 7 και 8 του Ν. 4251/2014 Κώδικας μετανάστευσης, σχετικά με τα κοινά δικαιώματα πολιτών τρίτων χωρών: 7. Ανήλικοι πολίτες τρίτων χωρών, που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια, υπάγονται στην υποχρεωτική σχολική φοίτηση, όπως και οι ημεδαποί. Οι ανήλικοι πολίτες τρίτων χωρών, που φοιτούν σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, έχουν, χωρίς περιορισμούς, πρόσβαση στις δραστηριότητες της σχολικής ή εκπαιδευτικής κοινότητας. 8. Για την εγγραφή ανήλικων πολιτών τρίτων χωρών στα ελληνικά σχολεία, όλων των βαθμίδων, απαιτούνται τα αντίστοιχα με τα προβλεπόμενα για τους ημεδαπούς δικαιολογητικά. **Κατ'εξαιρέση, με ελλιπή δικαιολογητικά μπορεί να εγγραφονται στα δημόσια σχολεία και τέκνα πολιτών τρίτων χωρών, εφόσον:**

- α. Προστατεύονται από το ελληνικό κράτος ως δικαιούχοι διεθνούς προστασίας και όσων τελούν υπό την προστασία της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών.
- β. Προέρχονται από περιοχές, στις οποίες επικρατεί έκρυθμη κατάσταση.
- γ. Έχουν υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας.
- δ. Είναι πολίτες τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελλάδα, ακόμη και αν δεν έχει ρυθμισθεί η νόμιμη διαμονή τους σε αυτή.

Σύμφωνα με το άρθρο 28 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού που κυρώθηκε με τον Ν.2101/1992 (Άρθρο 1) ορίζονται τα εξής :

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση και ιδιαίτερα, για να επιτευχθεί η άσκηση του δικαιώματος αυτού προοδευτικά και στη βάση της ισότητας των ευκαιριών:
 - α) Καθιστούν τη στοιχειώδη εκπαίδευση υποχρεωτική και δωρεάν για όλους.
 - β) Ενθαρρύνουν την ανάπτυξη διαφόρων μορφών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τόσο γενικής όσο και επαγγελματικής, τις καθιστούν ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί, και παίρνουν κατάλληλα μέτρα, όπως η θέσπιση της δωρεάν εκπαίδευσης και της προσφοράς χρηματικής βοήθειας σε περίπτωση ανάγκης.
 - γ) Εξασφαλίζουν σε όλους την πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία με όλα τα κατάλληλα μέσα, σε συνάρτηση με τις ικανότητες του καθενός.
 - δ) Καθιστούν ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί τη σχολική και την επαγγελματική

ενημέρωση και τον προσανατολισμό.
ε) Παίρνουν μέτρα για να ενθαρρύνουν την τακτική σχολική φοίτηση και τη μείωση του ποσοστού εγκατάλειψης των σχολικών σπουδών.
2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την εφαρμογή της σχολικής πειθαρχίας με τρόπο που να ταιριάζει στην αξιοπρέπεια του παιδιού ως ανθρώπινου όντος, και σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση.
3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη προάγουν και ενθαρρύνουν τη διεθνή συνεργασία στον τομέα της παιδείας, με σκοπό να συμβάλλουν κυρίως στην εξάλειψη της άγνοιας και του αναλφαριθμητισμού στον κόσμο και να διευκολύνουν την πρόσβαση στις επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και στις σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους. Για το σκοπό αυτόν, λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψη οι ανάγκες των υπό ανάπτυξη χωρών.

Σύμφωνα με το άρθρο 29 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού ορίζονται τα εξής: 1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη συμφωνούν ότι η εκπαίδευση του παιδιού πρέπει να αποσκοπεί : α. στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και στην πληρέστερη δυνατή ανάπτυξη των χαρισμάτων του και σωματικών και πνευματικών ικανοτήτων του, β. στην ανάπτυξη του σεβασμού για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες και για τις αρχές που καθιερώνονται στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, γ. στην ανάπτυξη του σεβασμού για τους γονείς του παιδιού, την ταυτότητά του, τη γλώσσα του και τις πολιτιστικές του αξίες, καθώς και του σεβασμού του για τις εθνικές αξίες της χώρας στην οποία ζει, της χώρας από την οποία μπορεί να κατάγεται και για τους πολιτισμούς που διαφέρουν από το δικό του, δ. στην προετοιμασία του παιδιού για μια υπεύθυνη ζωή σε μία ελεύθερη κοινωνία μέσα σε πνεύμα κατανόησης, ειρήνης, ανοχής, ισότητας των φύλων και φιλίας ανάμεσα σε όλους τους λαούς και τις εθνικιστικές, εθνικές και θρησκευτικές ομάδες και στα πρόσωπα αυτόχθονης καταγωγής, ε. στην ανάπτυξη του σεβασμού για το φυσικό περιβάλλον. 2. Καμία διάταξη του παρόντος άρθρου ή του άρθρου 28 δεν μπορεί να ερμηνευτεί με τρόπο που να θίγει την ελευθερία των φυσικών ή νομικών προσώπων για τη δημιουργία και τη διεύθυνση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, υπό τον όρο ότι θα τηρούνται οι εκφρασμένες στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου αρχές και ότι η παρεχόμενη στα ιδρύματα αυτά εκπαίδευση θα είναι σύμφωνη με τις ελάχιστες προδιαγραφές που θα έχει ορίσει το Κράτος.

Άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ

Δικαίωμα στην εκπαίδευση

Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίσωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις.

Σύμφωνα με το άρθρο 14 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση ορίζονται τα εξής:

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση.

2. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

3. Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με σεβασμό των δημοκρατικών αρχών καθώς και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους, γίνονται σεβαστά σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους.

II. ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ :

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 του Ν. 4443/2016 **Άρθρο 3 (άρθρα 3 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, 3 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και 2 της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ)**

2. Με την επιφύλαξη των παραγράφων 3, 4, 6 του παρόντος, καθώς και του άρθρου 4, η αρχή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, και όσον αφορά:

α) την κοινωνική προστασία, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης και της υγειονομικής περίθαλψης,

β) τις κοινωνικές παροχές και τις φορολογικές διευκολύνσεις ή πλεονεκτήματα,

γ) την εκπαίδευση,

δ) την πρόσβαση στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται (συναλλακτικά) στο κοινό, συμπεριλαμβανομένης της στέγης.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του δεκάτου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ

«1. Η απόλαυση κάθε δικαιώματος που προβλέπεται στον νόμο πρέπει να διασφαλίζεται χωρίς καμία διάκριση, που βασίζεται ιδίως στο φύλο, τη φυλή, το χρώμα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την πολιτική ή άλλη γνώμη, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την ιδιότητα μέλους εθνικής μειονότητας, την περιουσία, τη γέννηση ή κάθε άλλη κατάσταση.

2. Κανείς δεν θα υφίσταται διακρίσεις από οποιαδήποτε δημόσια αρχή ιδίως βάσει των λόγων που αναφέρονται στην παράγραφο 1»

Σύμφωνα με το **άρθρο 14 της ΕΣΔΑ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ σε συνδυασμό από το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου 1 της ΕΣΔΑ**

Η χρήση των αναγνωριζομένων εν τη παρούσα Σύμβαση δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθεί ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.

Αιτούμαστε με την παρούσα αναφορά

Την παρέμβαση του Συνηγούρου του Παιδιού, ώστε να διασφαλιστούν τα δικαιώματα των παιδιών των προσφύγων του κέντρου φιλοξενίας της Ριτσώνας στην πρόσβαση τους στη δημόσια εκπαίδευση και να αναλάβει η Ελληνική Διοίκηση, είτε ως Περιφέρεια είτε ως Δήμοι είτε ως Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων την υποχρέωση της απρόσκοπτης πρόσβασης των παιδιών στην δημόσια εκπαίδευση.

Αθήνα, 21-02-2022

Η ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΗ

ΕΥΓΕΝΙΑ ΚΟΥΝΙΑΚΗ

ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ ΑΜ ΔΣΑ 29195

HUMANRIGHTS360